

Een lessenserie over de eerste helft van de twintigste eeuw

Histoforum
ICT & Geschiedenis

Albert van der Kaap
albert@vanderkaap.org

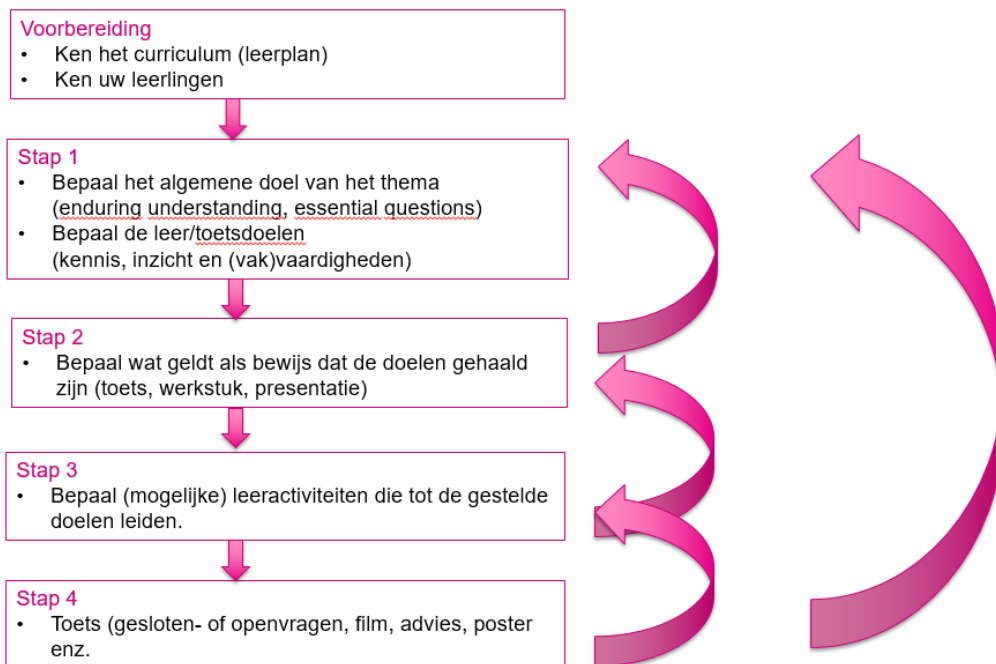
Inhoud

1.	Het Interbellum volgens het Backward-Design-principe	4
1.1	Vooraf	4
1.2	Leer- en toetsdoelen	4
1.3	Wat geldt als bewijs	5
1.4	Leeractiviteiten	5
1.5	De toetsing	6
2.	Wat wordt er van leerlingen verwacht?	7
2.1	Het waarom van de lessenserie	7
2.2	Leer- en toetsdoelen	7
3.	Leeractiviteiten	20
3.1	Die Weisse Rose	26
3.2	Bijlages	37
3.3	Hitler, onze laatste hoop	55
4.	Toetsing	102

1. Het Interbellum volgens het Backward-Design-principe

Hoe ontwerp je een lessenserie over de opstand van de Nederlanden tegen Spanje als je uitgaat van Backward-Design-principe?

Backward Design

1.1 Vooraf

Voordat je aan het eigenlijke ontwerp begint is het goed je af te vragen welk plaats het onderwerp in het totale curriculum van, bijvoorbeeld, de onderbouw inneemt. Welke voorkennis hebben leerlingen nodig en hoeveel tijd kan of wil ik aan het onderwerp besteden?

Minstens even belangrijk is het om goed in te schatten over welke voorkennis de leerlingen daadwerkelijk beschikken en welke historische vaardigheden ze wel of niet beheersen. Wat kunnen ze al in termen van historisch denken en redeneren? En zijn de leerlingen gewend om kritisch naar de leerstof te kijken?

1.2 Leer- en toetsdoelen

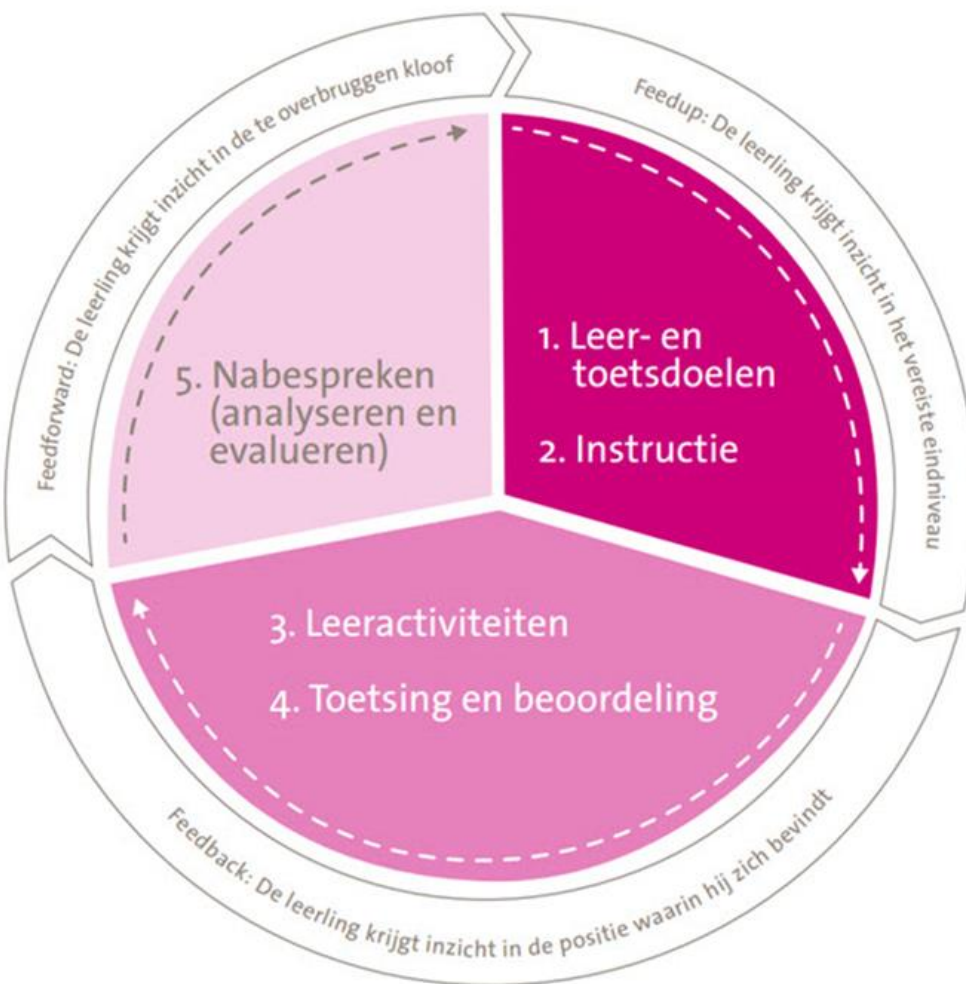
De belangrijke eerste stap is het beantwoorden van de vraag waarom juist dit onderwerp behandeld wordt. Wat is het belang ervan? Welke visie heb je zelf op het onderwerp? Wat wil je dat leerlingen over een jaar nog van het onderwerp weten, met andere woorden om welke *'Enduring Understanding'* gaat het (zie hoofdstuk 3 van *Werken volgens het Backward-Design-principe*).

Denk ook na over de vraag of je een of meer *'Essential Questions'* als algemene leidraad voor leerlingen wilt formuleren (zie hoofdstuk 4 van *Werken volgens het Backward-Design-principe*).

1.3 Wat geldt als bewijs

Meestal wordt een lessenserie afgesloten met een toets, soms met gesloten vragen, soms met open vragen of een combinatie van beide. Maar er zijn legio andere mogelijkheden. Bijvoorbeeld het maken van een werkstuk, het houden van een mondelinge presentatie of het maken van een poster of een filmpje. In alle gevallen geldt dat de toetsing consistent moet zijn met de leer- en toetsdoelen en met de lesactiviteiten.

Wie in plaats van summatief toetsen, werk wil maken van formatief toetsen (assessment for learning) kan de (traditionele) toets ook vervangen door producten die, al dan niet samen met klasgenoten, worden gemaakt als onderdeel van de lesactiviteiten. Formatief beoordelen en les- of leeractiviteiten gaan dan hand in hand. Om ervoor te zorgen dat leerlingen ook daadwerkelijk iets leren en daarop als docent zicht te hebben, is het belangrijk leerlingen feedback op hun leren te geven. Zie de figuur hieronder, waarin het backward-Design-principe wordt gekoppeld aan de feedbackcirkel (zie ook het hoofdstuk over feedback in *Werken volgens het Backward-Design-principe*).

1.4 Leeractiviteiten

De leeractiviteiten sluiten logisch aan bij de leer- en toetsdoelen. Wie bijvoorbeeld als doel heeft geformuleerd dat leerlingen in een of meer bronnen oorzaken moeten kunnen herkennen van een gebeurtenis of ontwikkeling zal leerlingen opdrachten met bronnen moeten aanbieden.

Bij het vormgeven van leeractiviteiten kan het curriculaire spinnenweb van Van den Akker¹ goede diensten bewijzen. Hierin worden alle aspecten waaraan in een lessenserie aandacht moet worden besteed genoemd. Op <http://curriculumontwerp.slo.nl/spinnenweb> worden alle negen draden van het spinnenweb toegelicht.

1.5 De toetsing

De toetsing sluit ten slotte logisch aan bij de leeractiviteiten en bij de leer- en toetsdoelen. Wie bijvoorbeeld als doel heeft geformuleerd dat leerlingen in een of meer bronnen oorzaken moeten kunnen herkennen van een gebeurtenis of ontwikkeling zal deze vaardigheid ook in de toets moeten laten terugkeren.

In de volgende hoofdstukken worden deze onderdelen nader uitgewerkt.

¹ Akker, J. van den (2003). Curriculum perspectives: An introduction. In J. van den Akker, W. Kuiper, & U. Hameyer (Eds.), Curriculum landscapes and trends (pp. 1-10). Dordrecht: Kluwer Academic Publishers.

2. Wat wordt er van leerlingen verwacht?

2.1 Het waarom van de lessenserie

De Opstand van de Nederlanden markeert een belangrijke fase in de ontstaansgeschiedenis van ons land, waarnaar bijvoorbeeld in ons volkslied wordt verwezen. Het markeert ook een splitsing in de katholieke kerk, die een belangrijk stempel drukte op latere ontwikkelingen in ons land.

Dit onderwerp leent zich er bij uitstek voor om aandacht te besteden aan historisch denken en redeneren, met name met betrekking tot oorzaak/gevolg, continuïteit en verandering en standplaatsgebondenheid.

2.2 Leer- en toetsdoelen

De leer- en toetsdoelen geven leerling inzicht in wat er gedurende de lesactiviteiten en tijdens een eventuele toets van hen wordt verwacht. Ze maken het voor de docent mogelijk een toets te ontwerpen waarin getoetst wordt wat er van de leerlingen verwacht wordt.

Generieke toetsdoelen

Nagenoeg altijd worden leerdoelen geformuleerd bij een specifiek onderwerp. Dat geldt niet alleen voor uiteenlopende thema's als 'De ontdekkingsreizigers' of 'De opstand van de Nederlanden tegen Spanje', maar ook voor meer verwante onderwerpen als de Eerste en Tweede Wereldoorlog. Vreemd is dit natuurlijk niet als je ziet dat de nadruk in het geschiedenisonderwijs nog steeds heel sterk ligt op kennis van personen, gebeurtenissen en ontwikkelingen, en veel minder op historisch denken en redeneren.

Zo bevat het onderdeel over 'De Opstand' in Memo (2 vwo-editie) op het eind van het hoofdstuk, en daarmee eerder als een soort van samenvatting dan als richtinggevende leerdoelen, zes inhoudelijk eisen in de vorm van een overzicht van 'wat je moet kennen en kunnen'. Voor het hele hoofdstuk is er slechts één vaardigheidsdoel geformuleerd.

Drie van de zes inhoudelijke leerdoelen hebben een beschrijvend karakter en beginnen dan ook met 'hoe', in één leerdoel moeten de leerlingen weten dat de Nederlanden uit elkaar vielen en de overige twee hebben betrekking op oorzaken van respectievelijk 'De Opstand' en 'De Beeldenstorm'. Hoewel hier gevraagd wordt naar oorzaken, is er geen sprake van een vaardigheid, maar van reproductieve kennis. De enige vaardigheid die leerlingen in het betreffende hoofdstuk moeten beheersen is het rekening houden met de standplaatsgebondenheid van de maker van een bron.

In plaats van bij elk hoofdstuk specifieke leer- en toetsdoelen te formuleren, kun je er ook voor kiezen om bij elk onderwerp gebruik te maken van een en dezelfde set leerdoelen. Leerdoelen die dan ook aan het begin van de leerstof worden geplaatst. Voor de inhoud van de leerstof zou je je kunnen beperken tot de volgende drie leerdoelen:

Je kunt ...

- het onderwerp plaatsen in het juiste tijdvak/de juiste tijdvakken en in de juiste periode (Prehistorie, Oudheid, Middeleeuwen, Vroegmoderne Tijd of Moderne Tijd).

- de gebeurtenissen, verschijnselen, ontwikkelingen en personen die van belang zijn voor het onderwerp met behulp van een tijdbalk ordenen.
- herkennen/beschrijven/uitleggen welke rol de gebeurtenissen, verschijnselen, ontwikkelingen en personen in dit onderwerp hebben gespeeld.

Door de leerdoelen zo open te formuleren bevordert je niet alleen dat de leerlingen een actieve houding aannemen, maar ook dat zij leren elk thema op een vergelijkbare manier te bestuderen. Bij elk onderwerp moeten zij zich afvragen welke gebeurtenissen, verschijnselen, ontwikkelingen en personen van belang waren en waarom. Het spreekt vanzelf dat de leeractiviteiten hierop afgestemd moeten worden.

Hieronder staat een meer uitgebreide versie van generieke leerdoelen, geschreven voor leerlingen. Deze leerdoelen hebben zowel betrekking op inhoud als op (historische) vaardigheden, dus op historisch denken en redeneren.

Per leerdoel wordt ook aangegeven hoe leerlingen er steeds beter in kunnen worden.

Hoe word ik beter in geschiedenis?

Als je beter wilt worden in geschiedenis moet je weten wat er bij het vak geschiedenis van je wordt gevraagd, wat je bij een onderwerp precies moet kennen en kunnen. Het maakt daarbij niet uit om welk onderwerp het gaat.

1. Inkaderen van het onderwerp

Om te beginnen ga je het onderwerp inkaderen, o.a. door het in de tijd en in de ruimte te plaatsen. Je doet dat door een antwoord te geven op de volgende drie w-vragen:

- **Wat**

Formuleer kort en bondig en zo nauwkeurig mogelijk, waarover het onderwerp gaat, wat het thema is. Als je dit hebt gedaan, zal het je helpen de juiste vragen te stellen over bijvoorbeeld oorzaak en gevolg of over continuïteit en verandering.

- **Wanneer**

Bepaal zo nauwkeurig mogelijk wanneer het onderwerp zich afspeelt. Bepaal zo nauwkeurig mogelijk het begin en het eind (voor zover mogelijk). Maak ook een tijdbalk van belangrijke gebeurtenissen die, met betrekking tot het onderwerp, in deze periode hebben plaatsgevonden.

- **Waar**

Bepaal ten slotte zo nauwkeurig mogelijk waar het onderwerp zich afspeelt. Gaat het om één plek of spelen meer plaatsen/gebieden een rol?

Hoe word je hierin steeds beter?

Je wordt hierin beter als de nauwkeurigheid van het inkaderen groter wordt en je dit ook kunt bij moeilijke en grote onderwerpen.

2. Historische begrippen en concepten

Historische begrippen

In elk onderwerp komen historische begrippen aan de orde. Sommige van die begrippen komen alleen bij een bepaald onderwerp aan de orde, we noemen dit **unieke** begrippen. Andere begrippen spelen een rol bij verschillende of soms zelfs bij de meeste onderwerpen, we spreken dan van **generieke** begrippen.

Historische concepten

Als een begrip eigenlijk bestaat uit verschillende andere begrippen spreken we van een **concept**. Voorbeelden van historische concepten zijn democratie, revolutie of macht. Tot het concept democratie horen dan bijvoorbeeld begrippen als volk, burgers, kiesrecht en (volks)vertegenwoordigers. Een concept macht is bij geschiedenis zo'n belangrijk concept dat we ook wel spreken van een **kernconcept** of **sleutelconcept**.

Telkens als het kernconcept macht in een onderwerp aan de orde komt kun je dezelfde vragen over macht stellen. Belangrijk voordeel hiervan is dat je veel gemakkelijker kunt kijken naar overeenkomsten en verschillen in macht in verschillende periodes. Je kunt bijvoorbeeld de volgende vragen stellen:

1. Wie heeft of wie hebben de macht?
2. Over wie of wat hebben zij macht?
3. Waarom hebben zij macht? Waarop is macht gebaseerd (geld, grond)?
4. Van wie is de macht afkomstig (legitimiteit van macht)?
5. Om wat voor soort macht gaat het, politieke, economische of kerkelijke macht?

Wat moet je kunnen?

Je moet van elk belangrijk begrip of concept een omschrijving kunnen geven en deze omschrijving gebruiken bij bijvoorbeeld het geven en verklaren van oorzaken en gevolgen, bij het onderscheiden van wat er in een periode is veranderd of juist gelijk is gebleven.

Hoe word je hierin steeds beter?

Je wordt hierin beter als je je omschrijving van begrippen en concepten nauwkeuriger wordt en je deze steeds beter kunt toepassen bij het beschrijven en verklaren van historische gebeurtenissen en bij het beschrijven van het aangeven van wat er in een periode is veranderd of juist gelijk is gebleven. Je wordt hierin ook beter als je veranderingen over een langere periode zichtbaar kunt maken en als je concepten (bijvoorbeeld macht of democratie) in verschillende periodes met elkaar kunt vergelijken.

3. Historisch denken en redeneren

Als je het onderwerp hebt verkend ga je de diepte in. Je zoek nu antwoorden op vragen die betrekking hebben op bron en vraagstelling, oorzaak-gevolg, continuïteit en verandering, standplaatsgebondenheid, historisch belang en op het interpretatieve karakter van geschiedenis.

3.a Bron en vraagstelling

Je kunt alleen een goed beeld krijgen van het verleden als je aan dat verleden vragen stelt, historische vragen. Historische vragen zijn vragen waarin je op zoek gaat naar verklaringen voor gebeurtenissen en ontwikkelingen, naar de gevolgen van gebeurtenissen. Vragen ook waarin je onderzoekt wat er in de loop van de tijd is veranderd en wat hetzelfde is gebleven. Maar ook vragen naar waarom mensen gedaan hebben wat ze gedaan hebben.

Het antwoord op de al deze vragen vind je in historische bronnen, in brieven, dagboeken en verslagen, maar ook in gebouwen, foto's, tekeningen of in grafieken en tabellen.

Wat moet je kunnen?

Je moet **historische vragen** kunnen bedenken en in historische bronnen naar antwoorden op die vragen kunnen zoeken. De informatie die je in bronnen hebt gevonden moet je kunnen beoordelen op **bruikbaarheid**, **betrouwbaarheid** en **representativiteit** (een bron is representatief als deze voor meer gevallen of meer personen geldt)

Je kunt ...

- een historische vraag bedenken over een onderwerp en daarbij onderscheid maken tussen de volgende vraagtypen:
 - beschrijvende
 - verklarende
 - vergelijkende
 - waarderende (evaluatieve) vragen
- uit bronnen informatie selecteren voor het beantwoorden van de vraag en daarbij nagaan of de bronnen:
 - bruikbare informatie bieden
 - betrouwbare informatie bieden
 - een representatief beeld geven
- uitspraken doen over het verleden en die ondersteunen met argumenten (ontleend aan bronnen).

Can do statements:

Ik kan:

- bronnen verzamelen die bruikbaar zijn voor het beantwoorden van een onderzoeksvraag;
- gegevens uit bronnen selecteren voor het beantwoorden van een vraag;
- feiten van meningen onderscheiden in bronnen;
- inschatten over hoeveelheid informatie de maker kon beschikken;
- informatie in bronnen beoordelen op betrouwbaarheid;
- informatie uit bronnen beoordelen op representativiteit;
- interpretaties herkennen in bronnen;
- aangeven of er (verwachte) informatie in een bron ontbreekt;
- rekening houden met de omstandigheden waaronder een bron tot stand kwam.

Ik hou:

- rekening met de persoon van de maker van de bron;
- rekening met het doel waarmee de bron is geschreven;
- rekening met het publiek voor wie de bron bedoeld was.

Betrouwbaarheid van bronnen

Om de betrouwbaarheid van een bron voor het beantwoorden van een vraag te kunnen beoordelen moet je redeneren over en met de bron.

Redeneren over bronnen

Bij redeneren over bronnen stel je allerlei vragen over de bron, Hoewel je altijd moet proberen een antwoord op al deze vragen te vinden, zul je merken dat dit niet altijd mogelijk.

- Wie is de auteur van de bron?
 - Welke functie had hij of welke rol speelde hij?
 - Was hij ooggetuige van de gebeurtenis waarover hij schrijft?
 - Over welke informatie kon hij beschikken?
- Wanneer is de bron gemaakt?
 - Is de bron gemaakt ten tijde van de gebeurtenis of pas (veel) later?

- Waar is de bron gemaakt?
 - Is de bron gemaakt in de directe omgeving van de gebeurtenis?
- Wat is het voor soort bron?
 - Dagboek
 - Brief
 - Krantenartikel
 - Feitelijke verslag
 - Officieel document

Redeneren met bronnen

Als je de vragen over de bron hebt proberen te beantwoorden, ga je onderzoeken welke informatie de bron biedt en, wat soms minstens zo belangrijk is, welke informatie ontbreekt. Is dat omdat de maker van de bron niet over meer informatie beschikte of heeft hij of zij misschien bewust bepaalde informatie weggelaten?

- Doel van de bron
 - Met welk doel is de bron gemaakt (om te informeren, om te overtuigen of is er sprake van propaganda?)
 - Voor welk publiek is de bron gemaakt?
- Bruikbaarheid van de bron
 - Voor welke vraag of onderdeel van een vraag biedt de bron informatie?
- Betrouwbaarheid van de bron
 - Is er reden om aan de betrouwbaarheid van de bron te twijfelen. Heeft de auteur bijvoorbeeld redenen om de zaken anders voor te stellen dan ze in werkelijkheid waren?
- Representativiteit van de bron
 - Is de informatie in de bron representatief voor de hele groep waarop de informatie betrekking heeft?

Hoe word je hierin steeds beter?

Je wordt steeds beter in het stellen van vragen en het verwerken van informatie uit bronnen als je er vaak mee oefent en daarbij steeds dezelfde vragen aan de bronnen stelt.

3.b Historische verklaringen, oorzaak en gevolg

Een van de vragen die je bij geschiedenis heel vaak stelt is de **waarom-vraag**. Waarom vond een gebeurtenis of ontwikkeling plaats? Waarom deed iemand wat hij deed? Bij geschiedenis ben je dus voortdurend op zoek naar verklaringen. Maar je zoekt niet alleen naar oorzaken van iets, je kijkt ook naar gevolgen. Gevolgen die zelf ook weer de oorzaak kunnen zijn van nieuwe gebeurtenissen en ontwikkelingen.

Wat moet je kunnen?

Je moet verklaringen kunnen geven voor gebeurtenissen en ontwikkelingen en de gevolgen ervan kunnen beschrijven.

Hoe word je hierin steeds beter?

Je wordt hierin steeds beter als je ...

- In historische processen (of in bronnen) verschillende oorzaken kunt herkennen en die ook kunt uitleggen en daarbij kunt aangeven of het gaat om:
 - belangrijke of minder belangrijke oorzaken
 - culturele (religieuze), sociale, politieke of economische oorzaken;
 - incidentele of structurele oorzaken
 - intentionele oorzaken (was dit de bedoeling van de actie?)
 - noodzakelijke of voldoende voorwaarden
- historische processen (of in bronnen) verschillende gevolgen kunt herkennen en die ook kunt uitleggen en daarbij kunt aangeven of het gaat om:
 - belangrijke of minder belangrijke gevolgen
 - culturele (religieuze), sociale, politieke of economische gevolgen;
 - bedoelde of onbedoelde gevolgen
 - gevolgen op korte of lange termijn

Can do statements

Ik kan:

- structurele van incidentele oorzaken herkennen en onderscheiden;
- onderscheid maken tussen politieke, economische, sociale en culturele oorzaken;
- het belang van oorzaken wegen (minder belangrijke van belangrijke oorzaken onderscheiden).

Ik kan:

- bedoelde van onbedoelde gevolgen onderscheiden;
- het belang van gevolgen wegen (belangrijke van minder belangrijke gevolgen onderscheiden);
- de schaal van gevolgen wegen;
- de duur van de gevolgen aangeven.

3.c Verandering en continuïteit

Door de hele geschiedenis heen zijn er telkens heel veel dingen veranderd, maar in diezelfde periode bleven ook een heleboel dingen hetzelfde. Vaak ook veranderden er in het verleden op de ene plaats op aarde heel veel zaken, terwijl er op andere plekken juist niets of slechts heel weinig veranderde.

Een historicus vraagt zich dan af wat er telkens is veranderd en wat niet en waarom.

Wat moet je kunnen?

Je moet kunnen uitleggen in hoeverre er in een periode sprake is van verandering en continuïteit. Wat is er in die periode veranderd en wat is hetzelfde gebleven?

Hoe word je hierin steeds beter?

Je wordt beter in het onderscheiden van veranderingen en continuïteit, naarmate je beter duidelijk kunt maken of een verandering:

- van lange of korte duur was;
- groot en belangrijk of eerder klein en onbelangrijk was;
- tamelijk snel en plotseling of eerder langzaam en geleidelijk plaatsvond.

3.d Standplaatsgebondenheid (historische empathie)

Bij geschiedenis doen we uitspraken over een tijd die niet meer bestaat. We proberen ons te verplaatsen in het denken, voelen en handelen van mensen in een tijd waarin veel dingen anders waren dan tegenwoordig. We moeten rekening houden met de normen en waarden uit andere tijden en met het feit dat zij niet wisten wat wij nu wel weten. Maar we moeten er ook rekening mee houden dat wij over het verleden praten vanuit onze eigen normen en waarden, onze eigen opvattingen. Dat alles samen maakt het tot een van de moeilijkste onderdelen van het vak geschiedenis.

Wat moet je kunnen?

Je moet het denken en handelen van mensen in een bepaalde tijd kunnen beschrijven en verklaren, en daarbij rekening houden met je eigen opvattingen, normen en waarden, maar ook met die van mensen uit de tijd die je bestudeert. Daarbij moet je er rekening mee houden dat zij niet wisten, wat wij, die veel later leven, wel weten.

Hoe word je hierin steeds beter?

Je wordt beter in het toepassen van standplaatsgebondenheid/historische empathie als je bij het beoordelen van het denken en handelen van mensen in andere tijden steeds meer rekening houdt met ...

- wat mensen in die tijd konden weten;
- wat de normen en waarden van mensen in die tijd waren;
- je eigen normen en waarden.

Can do statements:

Ik kan:

- veranderingen en continuïteit onderscheiden in historische gebeurtenissen en ontwikkelingen;
- van historische veranderingen aangeven of deze snel en plotseling optreden of langzaam en geleidelijk ;
- van historische veranderingen aangeven of het om politieke, economische, sociale of culturele veranderingen gaat;
- de reikwijdte/omvang van een verandering aangeven (aangeven hoeveel mensen erbij betrokken waren);
- de intensiteit van een verandering aangeven (hoe ingrijpend was de verandering voor mensen);
- aangeven hoe lang de verandering heeft geduurd.

3.e Van historisch belang

Er is in het verleden heel veel gebeurd en er hebben ongelooflijk veel mensen een rol gespeeld in die gebeurtenissen. Maar niet alle personen en gebeurtenissen waren van even groot historisch belang. Welke personen en gebeurtenissen meer of minder belangrijk zijn hangt van veel factoren af.

Wat moet je kunnen?

Je moet van een persoon of een historische gebeurtenis kunnen aangeven of die van historisch belang is en dit oordeel kunnen onderbouwen.

Hoe word je daarin steeds beter?

Je wordt hierin steeds beter naarmate je met meer factoren rekening houdt bij het bepalen van het historisch belang van personen en gebeurtenissen.

Hoe kun je bepalen of een persoon of een gebeurtenis belangrijk is?

Om te kunnen beoordelen of gebeurtenissen en personen van historische betekenis zijn moet je uiteraard beschikken over historische kennis over die personen en gebeurtenissen. Maar dat is niet voldoende, je moet ook weten hoe je kunt beoordelen of bijvoorbeeld een persoon of gebeurtenis van historisch belang was, waar je op moet letten.

Can do statements

Ik kan:

- het belang van een persoon in een historische gebeurtenis beoordelen;
- het belang van een persoon in een historische ontwikkeling beoordelen;
- het belang van een historische gebeurtenis beoordelen;
- het belang van een historische ontwikkeling beoordelen.

Hoe beoordeel je het belang van historische gebeurtenissen?

1. Bepaal eerst welke gebeurtenissen een rol spelen in dit onderwerp
2. Beoordeel vervolgens, op basis van onderstaande criteria, hoe belangrijk elke gebeurtenis was.

A. Tijd

Hoe er bij het beoordelen van het belang van een persoon of gebeurtenis rekening mee dat het oordeel over het historisch belang van iets of iemand in de loop van de tijd nogal eens kan verschillen.

- Hoe belangrijk vinden tijdgenoten de gebeurtenis of ontwikkeling?
- Hoe belangrijk vindt men in de loop van de tijd de gebeurtenis of ontwikkeling?
- hoe belangrijk is de gebeurtenis of ontwikkeling voor het heden?
- hoe belangrijk is de gebeurtenis of ontwikkeling voor de toekomst?

B. Kwantiteit

Hoe (historisch) belangrijk een gebeurtenis, ontwikkeling of persoon is kun je beoordelen door een antwoord te zoeken op de vraag hoeveel invloed een gebeurtenis of persoon heeft gehad op het verloop van de geschiedenis. Je kijkt dan naar de kwantiteit van de invloed.

- Hoe veel mensen zijn betrokken bij de gebeurtenis of ontwikkeling?
- Hoe lang heeft de gebeurtenis effect gehad op de samenleving?

C. Kwaliteit

Hoe (historisch) belangrijk een gebeurtenis, ontwikkeling of persoon is kun je beoordelen door een antwoord te zoeken op de vraag hoe belangrijk de gebeurtenis of persoon was voor het verloop van de geschiedenis. Je kijkt dan naar de kwaliteit van de invloed.

- Wat was de invloed van de gebeurtenis op korte en lange termijn?
- Heeft de gebeurtenis geleid tot (ingrijpende) veranderingen in de samenleving? Denk daarbij aan:
 - tempo (bijvoorbeeld tamelijk snel en plotseling of langzaam en geleidelijk)

- terrein (bijvoorbeeld politiek, economisch, sociaal en cultureel)
- waardering, denk hierbij aan:
 - de schaal van de veranderingen (hoeveel mensen/landen waren erbij betrokken)
 - de intensiteit (hoe diep werd het leven van mensen er door beïnvloed)
 - de duur
- Heeft de gebeurtenis invloed gehad op andere ontwikkelingen?
- In hoeverre was de gebeurtenis een keerpunt/mijlpaal in de geschiedenis?
- In hoeverre geeft de gebeurtenis zicht op/ was de gebeurtenis belangrijk voor andere ontwikkelingen?

Hoe beoordeel je het belang van historische personen?

1. Bepaal eerst welke personen een rol spelen bij het onderwerp. Maak een lijstje en schrijf achter elk naam kort wat zijn of haar functie is.
2. Beoordeel vervolgens, op basis van onderstaande criteria, hoe belangrijk elke persoon was.

A. Tijd

Hoe er bij het beoordelen van het belang van een persoon rekening mee dat het oordeel over het historisch belang van iets of iemand in de loop van de tijd nogal eens kan verschillen.

- Hoe belangrijk vinden tijdgenoten (het werk van) de persoon?
- Hoe belangrijk vindt men (het werk van) de persoon in de loop van de tijd?
- Hoe belangrijk is (het werk van) de persoon voor het heden?
- Hoe belangrijk is (het werk van) de persoon voor de toekomst?

B. Kwantiteit

Hoe (historisch) belangrijk een persoon is kun je beoordelen door een antwoord te zoeken op de vraag hoeveel invloed een persoon heeft gehad op het verloop van de geschiedenis. Je kijkt dan naar de kwantiteit van de invloed.

- Hoe lang heeft (het werk van) de persoon effect gehad op de samenleving

C. Kwaliteit

Het historische belang van een persoon is kun je beoordelen door een antwoord te zoeken op de vraag hoe belangrijk de persoon was voor het verloop van de geschiedenis. Je kijkt dan naar de kwaliteit van de invloed.

- Wat was de invloed van (het werk van) de persoon op korte en lange termijn?
- Heeft (het werk van) de persoon geleid tot (ingrijpende) veranderingen in de samenleving? Denk daarbij aan:
 - tempo (bijvoorbeeld tamelijk snel en plotseling of langzaam en geleidelijk)
 - terrein (bijvoorbeeld politiek, economisch, sociaal en cultureel)
- In hoeverre geeft (het werk van) de persoon zicht op/ was de gebeurtenis belangrijk voor andere ontwikkelingen?
- In hoeverre heeft (het werk van) de persoon de ideeën of het leven van veel mensen verbeterd of verslechterd?
- In hoeverre is de persoon een voorbeeld geweest voor anderen?

3.f Interpretatie

Een verhaal over het verleden is geen kopie van de werkelijkheid, maar een interpretatie van het verleden. Er zijn verschillende interpretaties mogelijk, en die kunnen allemaal tegelijkertijd waar zijn. Maar dat betekent niet dat elke interpretatie van het verleden even waardevol of zelfs maar juist is. Hoe goed of aannemelijk een interpretatie is hangt af van de onderbouwing met argumenten ontleend aan historische bronnen.

Wat moet je kunnen?

Je moet een verklaring van een gebeurtenis kunnen geven en die aannemelijk maken door die verklaring te onderbouwen met argumenten die je ontleent aan primaire bronnen of aan boeken geschreven door historici.

Hoe word je hierin steeds beter?

Je wordt beter in het geven van verklaringen voor gebeurtenissen door je verklaring niet alleen te onderbouwen met argumenten, maar ook een enerzijds-anderzijds redenering op te zetten. Je maakt duidelijk dat er zowel voor als tegen een bepaalde visie op een gebeurtenis iets te zeggen valt. Nog mooier is het als je na zo'n afweging zelf tot een onderbouwde keuze bent gekomen.

Can do statements

Ik kan:

- een interpretatie in een verhaal herkennen;
- ik kan een eigen interpretatie van een gebeurtenis onderbouwen met argumenten.

Als deze leerdoelen gelden voor elk onderwerp leren leerlingen dat zij telkens dezelfde vragen aan een onderwerp moeten stellen. Zij zullen dan merken dat niet alle aspecten voor elk onderwerp van even groot belang zijn, of dat zij op bepaalde vragen geen antwoord krijgen.

Als aanvulling op deze leerdoelen kun je, wanneer in een onderwerp **generieke concepten** aan de orde komen, leerlingen ook een vaste set vragen laten beantwoorden. Belangrijk voordeel hiervan is dat de kennis over en begrip van het concept in de loop van de tijd zal toenemen. Bovendien wordt het voor leerlingen gemakkelijk na te gaan wat er in de loop van de tijd met betrekking tot het concept verandert of juist hetzelfde blijft. Als het concept macht ter sprake komt geeft het leerlingen bijvoorbeeld meer zicht op overeenkomsten en verschillen tussen de politieke situatie in een absoluut geregeerd land en de 'Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden' als zij voor beide situaties dezelfde vragen over macht moeten beantwoorden. Bijvoorbeeld:

1. Wie heeft of wie hebben de macht?
2. Over wie of wat hebben zij macht?
3. Waarom hebben zij macht? Waarop is macht gebaseerd (geld, grond)?
4. Van wie is de macht afkomstig (legitimiteit van macht)?
5. Om wat voor soort macht gaat het, politieke, economische of kerkelijke macht?

Specifieke toetsdoelen

Hieronder staan mogelijke leerdoelen bij het onderwerp: 'De opstand van de Nederlanden tegen Spanje'. Deze zijn gebaseerd op hetgeen meestal in geschiedenismethodes wordt behandeld en op de vaardigheidsdoelen die in de examenprogramma's worden genoemd.

De docent kan een keuze maken uit de genoemde leerdoelen of ze integraal overnemen. Het is belangrijk dat de leerdoelen, de leeractiviteiten en de toetsing op consistente wijze op elkaar worden afgestemd.

Leerdoelen De Opstand onderbouw

Kennis

Historische vaardigheden

Bron en vraagstelling

Je kunt

- een historische vraag bedenken bij het onderwerp De Opstand
- uit een of meer bronnen informatie selecteren om die vraag te beantwoorden

Oorzaak en gevolg

Je kunt

- oorzaken noemen van de opstand van de Nederlanden tegen Spanje en
 - hierbij onderscheid maken tussen culturele (religieuze), sociale, politieke of economische oorzaken;
 - hierbij onderscheid maken tussen belangrijke en minder belangrijke oorzaken;
- in bronnen oorzaken van de Nederlanden tegen Spanje herkennen

- gevolgen noemen van de opstand van de Nederlanden tegen Spanje en
 - hierbij onderscheid maken tussen culturele (religieuze), sociale, politieke of economische gevolgen;
 - hierbij onderscheid maken tussen belangrijke en minder belangrijke gevolgen;
- in bronnen gevolgen van de opstand van de Nederlanden tegen Spanje herkennen.
- uitleggen wat op politiek en godsdienstig gebied de belangrijkste verandering was die in de Nederlanden optrad als gevolg van de Opstand en
 - hierbij aangeven of het gaat om belangrijke of minder belangrijke veranderingen
 - hierbij aangeven of de verandering van korte of lange duur was

Leerdoelen voor de tweede fase

3. Leeractiviteiten

3.1 De burgemeester van New York en W.O.I

Bij toeval vond ik op internet een intrigerende spotprent van Edwin Marcus met als titel 'The new western front'. Hij stond op 4 november 1917 in The New York Times. Het onderschrift luidde: Crown Prince - Any more victories, Papa? Kaiser - I can't tell until Tuesday.²

Marcus. 'The new western front'. 4 november 1917, The New York Times

Ik vroeg me af of deze spotprent bruikbaar zou kunnen zijn voor een opdracht in de klas of in een toets. Ik bekeek alle details van de spotprent, maar moet bekennen dat ik hem niet kon duiden. Mijn eerste reactie was dan ook dat de prent daarmee waarschijnlijk niet bruikbaar zou zijn. Maar de prent bleef me intrigeren en ik vroeg me af welke informatie ik nodig zou hebben om de prent wel te kunnen duiden. Uit het onderschrift en het jaartal werd duidelijk dat het ging om een gebeurtenis die op de een of manier gerelateerd was aan de Eerste Wereldoorlog. Ook was duidelijk dat het ging om een burgemeestersverkiezing in New York. Maar waaruit bestond deze relatie en wat hadden de kandidaten Hillquit en Hylan hier mee te maken?

² http://query.nytimes.com/mem/archive-free/pdf?_r=1&res=9801E6DB163AE532A25757C0A9679D946696D6CF

Burgemeesterverkiezingen

De Verenigde Staten hadden op 6 april 1917 aan Duitsland de oorlog verklaard. Niet lang daarna en aan de vooravond van verkiezingen voor het burgemeestersambt in New York hield de Socialistische Partij van Amerika een Nationale Conventie en een referendum. Tijdens deze conventie werd met overweldigende meerderheid de volgende resolutie goedgekeurd:

"De Socialistische Partij van de Verenigde Staten herhaalt in de huidige ernstige crisis nadrukkelijk dat zij trouw is aan het principe van het internationalisme en de solidariteit met de arbeidersklasse over de hele wereld, en verkondigt dat zij onveranderlijk tegen de oorlog is die onlangs door de regering van de Verenigde Staten aan Duitsland is verklaard."

Mede auteur van de resolutie was Morris Hillquit (1869–1933), een van de oprichters van de Socialistische Partij in de V.S. en in 1917 kandidaat van de Socialistische Partij voor het burgemeesterschap van New York.

John F. Hylan was zijn tegenstrever bij verkiezingen voor het burgemeestersambt. Hoe hij over de Amerikaanse deelname aan de oorlog dacht was onduidelijk.

Met deze extra informatie leek het eenvoudig de spotprent te duiden, althans voor iemand met kennis van het verloop van de Eerste Wereldoorlog. Maar het bleek toch lastiger dan gedacht. In hoeverre, vroeg een kritische collega zich af, bepaalt de burgemeester van New York of er deel genomen wordt aan de oorlog? Het is toch het Congres dat de oorlogsverklaring van de president goedkeurt. En hoe kan de burgemeestersverkiezing van New York in november nog van invloed zijn op de betrokkenheid van de V.S. bij de oorlog, waartoe al in april 1917 was besloten?

Zou het, bracht ik er tegen in, niet zo kunnen, zijn dat de tekenaar van mening is dat een overwinning van Hillquit een bevestiging zou zijn van anti-oorlogs sentimenten in de V.S. en dat zo'n overwinning het draagvlak voor de Amerikaanse oorlogsinspanningen zou verminderen. In het referendum van de socialistische Partij stond immers: "De Socialistische Partij van de Verenigde Staten herhaalt in de huidige ernstige crisis nadrukkelijk dat zij trouw is aan het principe van het internationalisme en de solidariteit met de arbeidersklasse over de hele wereld, en verkondigt dat zij onveranderlijk tegen de oorlog is die onlangs door de regering van de Verenigde Staten aan Duitsland is verklaard."

'Maar', riposteerde de collega, 'zelfs al zouden de socialisten in New York winnen, dan nog vraag ik mij af in hoeverre New York representatief was voor de rest van de VS. Het kan zijn dat de socialisten in NY relatief veel aanhang hadden, in de VS als geheel hebben zij natuurlijk nooit veel voorgesteld'.

Een mooie discussie, waarvan je alleen maar kunt hopen dat je die ook met leerlingen kunt voeren. Maar, wat mij betreft, was deze nog niet tot een echt bevredigend eind gekomen. Dus besloot ik verder te zoeken. Ik belandde op een pagina van Wikipedia³ (sic!) en realiseerde me ineens dat we beiden te weinig rekening hadden gehouden met de context. Hillquit was, zoals gezegd, fel tegen deelname aan de oorlog en maakte duidelijk dat hij geen steun gaf aan acties als het kopen van Oorlogsleningen (Liberty bonds). Dit leverde hem veel steun op onder groepen immigranten, maar ook venijnige afkeuring uit andere hoeken, bijvoorbeeld van de New York Times, de krant waarin de prent van Marcus verscheen. Burgemeester Mitchel liet weten

³ http://en.wikipedia.org/wiki/New_York_City_mayoral_election,_1917

dat wat hem betreft iedereen die weigerde zo'n lening te kopen, terwijl hij het zich wel kon veroorloven, het niet waard was om burger van de V.S. zijn. Filein verwees hij hierbij naar het feit dat Hilquitt niet in Amerika was geboren.⁴ Ex-president Theodore Roosevelt ging nog een stap verder. Hij verklaarde dat Hilquitt zich gedroeg als het hulpje van de Pruisische autocratie van de Hohenzollerns.⁵

Tegen de achtergrond van deze context, van deze heftige sentimenten, valt de spotprent van Marcus ineens op z'n plaats.⁶

Hoewel het geen eenvoudige klus zal zijn moet het, met meer achtergrondkennis/kennis, vooral van de context, zeker voor de meer begaafde leerlingen toch te doen om deze spotprent te analyseren.

In versie 1 t/m 3 van onderstaande opdracht is aan de spotprent een tekstbron toegevoegd. In versie 4 moeten de leerlingen zelf op zoek naar extra informatie, waarmee zij de prent kunnen duiden.

Versie 1

In deze opdracht gebruiken de leerlingen twee bronnen. De eerste bron is eigenlijk geen bron in de betekenis die er meestal door historici aan gegeven wordt. Het is geen primaire of secundaire bron, maar bevat informatie die leerlingen nodig hebben om de spotprent te kunnen duiden. De informatie in deze bron is in zo eenvoudig mogelijke taal geformuleerd. De tweede bron is de spotprent. Om te vermijden dat onvoldoende kennis van het gebruikte Engels van invloed is op het kunnen beantwoorden van de vragen (construct-irrelevant variance), zijn de teksten op de spotprent vertaald in het Nederlands. Ook is een korte toelichting toegevoegd.

In deze versie is er voor gekozen om de leerlingen bij het interpreteren van de spotprent bij de hand te nemen door een aantal inleidende vragen te stellen, die hen helpen om uiteindelijk de hoofdvraag te kunnen beantwoorden..

Bron 1

De burgemeestersverkiezing in New York vond plaats in het jaar waarin de Verenigde Staten aan de Eerste Wereldoorlog ging deelnemen (1917). Tijdens een landelijke vergadering van de Socialistische Partij van Amerika werd met overweldigende meerderheid de volgende verklaring aangenomen:

"De Socialistische Partij van de Verenigde Staten herhaalt in de huidige ernstige crisis nadrukkelijk dat de partij onveranderlijk tegen de oorlog is die onlangs door de regering van de Verenigde Staten aan Duitsland is verklaard."

Een van de opstellers van de verklaring was Morris Hillquit, kandidaat van de Socialistische partij voor het burgemeesterschap van New York.

Hoe de andere kandidaat voor het burgermeesterschap, John F. Hylan, over de deelname van Amerika aan de oorlog dacht was onduidelijk.

⁴ Weinstein's *Decline of Socialism*, [Vintage](#) 1969 edition, page 151, citing *The New York World* of October 26, 1917

⁵ <http://query.nytimes.com/gst/abstract.html?res=9B0DE1DD113AE433A25753C3A9669D946696D6CF>

⁶ Zie ook een prent van Marcus uit 1941, waarop Uncle Sam zijn portemonnee trekt om de democratie te redden. (<http://www.realpriceofwar.com/site/cartoon.htm>)

Bron 2

The new western front

Crown Prince - Any more victories, Papa - Kaiser - I can't tell until Tuesday, spotprent van Marcus op 4 november 1917 in The New York Times.

Morris Hillquit (socialist) en John F. Hylan (democraat) zijn kandidaat voor het burgemeesterschap van New York, bij de verkiezingen op 6 november 1917.

Het opschrift van de spotprent: Het nieuwe front in het westen.

Tekst op het affiche

*Hillquit of Hylan, onze keuze voor het burgemeesterschap van New York
Campagne in New York
Italiaanse campagne
Overwinningen aan het Italiaanse front
Verkiezingsdag in New York 6 november*

Opdracht

Op de spotprent vraagt de Duitse kroonprins aan zijn vader: Komen er nog meer overwinningen vader?, waarop keizer Wilhelm II antwoordt: Dat kan ik je pas dinsdag (= 6 november 1917) vertellen.

Gebruik de bronnen

1. Hoe dacht de socialistische kandidaat Hillquit over de deelname van de V.S. aan de Eerste Wereldoorlog?

2. Hoe dacht de democratische kandidaat Hylan over de deelname van de V.S. aan de Eerste Wereldoorlog?
3. Waarom kan de Duitse keizer pas op 6 november 1917 aan zijn zoon vertellen of de Duitsers nog meer overwinningen zullen boeken?

Versie 2

De opdracht wordt waarschijnlijk een stuk moeilijker als alleen gevraagd wordt:

Leg uit wat de tekenaar van deze spotprent met zijn prent wil zeggen.

Nu wordt van de leerling verwacht dat hij zelf een volledige analyse kan maken, waarbij hij zich eerst afvraagt op welke gebeurtenis(sen) de prent betrekking kan hebben, vervolgens een zo gedetailleerd mogelijke beschrijving geeft en zich tenslotte de vraag stelt wat de tekenaar met zijn prent bedoelt of wil zeggen. Vervolgens moet hij zijn conclusie nog met argumenten onderbouwen.

Versie 3

De versie wijkt slechts weinig af van de vorige. In bron 1 zijn woorden die in de oorspronkelijk teksten van internet voorkwamen als conventie, referendum en resolutie niet herschreven. Mochten deze begrippen voor leerlingen problemen opleveren dan worden zij geacht deze op te zoeken in een woordenboek.

Bron 1

De burgemeestersverkiezing in New York vond plaats in het jaar waarin de Verenigde Staten aan de Eerste Wereldoorlog gingen deelnemen (1917). Tijdens een Nationale Conventie en een referendum van de Socialistische Partij van Amerika werd met overweldigende meerderheid een resolutie goedgekeurd die verkondigde:

"De Socialistische Partij van de Verenigde Staten herhaalt in de huidige ernstige crisis nadrukkelijk dat zij trouw is aan het principe van het internationalisme en de solidariteit met de arbeidersklasse over de hele wereld, en verkondigt dat zij onveranderlijk tegen de oorlog is die onlangs door de regering van de Verenigde Staten aan Duitsland is verklaard."

Mede auteur van de resolutie was Morris Hillquit, kandidaat van de Socialistische partij voor het burgemeesterschap van New York.

De opvattingen van een andere kandidaat voor het burgemeesterschap, John F. Hylan, ten aanzien van de oorlog was onduidelijk.

Bron 2

Het nieuwe front in het westen

Crown Prince - Any more victories, Papa - Kaiser - I can't tell until Tuesday, spotprent van Marcus op 4 november 1917 in *The New York Times*.

Morris Hillquit (socialist) en John F. Hylan (democraat) zijn kandidaat voor het burgemeesterschap van New York, bij de verkiezingen op 6 november 1917.

Tekst op het affiche

*Hillquit of Hylan, onze keuze voor het burgemeesterschap van New York
Campagne in New York
Italiaanse campagne
Overwinningen aan het Italiaanse front
Verkiezingsdag in New York 6 november*

Opdracht

De Duitse kroonprins vraagt zijn vader: Komen er nog meer overwinningen vader?, waarop keizer Wilhelm II antwoordt: Dat kan ik je pas dinsdag (= 6 november 1917) vertellen.

Gebruik de bronnen

1. Leg uit wat de tekenaar van deze spotprent met zijn prent wil zeggen.

Versie 4

In deze versie van de opdracht gaan de leerlingen eerst zelf op zoek naar de benodigde aanvullende informatie, alvorens zij de spotprent analyseren.

Bron

Crown Prince - Any more victories, Papa - Kaiser - I can't tell until Tuesday, spotprent van Marcus op 4 november 1917 in *The New York Times*.

Tekst op het affiche

Hillquit of Hylan, onze keuze voor het burgemeesterschap van New York

Campagne in New York

Italiaanse campagne

Overwinningen aan het Italiaanse front

Verkiezingsdag in New York 6 november

Opdracht

1. Welke (extra) informatie heb je nodig om deze spotprent te kunnen duiden?
2. Verzamel deze informatie.
3. Wat is de relatie tussen de gebeurtenis waarop de prent betrekking heeft en de Eerste Wereldoorlog? Met andere woorden wat wil de tekenaar met zijn spotprent zeggen.

3.2 Die Weisse Rose

3.2.1 Verantwoording

Veel mensen hebben zich - achteraf - afgevraagd hoe het mogelijk was dat iemand als Adolf Hitler in de jaren dertig in Duitsland aan de macht kon komen. Deze vraag raakt aan een van de moeilijkste onderdelen van

historisch denken en redeneren, het zich verplaatsen in het denken en handelen van mensen in een andere tijd.

In deze opdracht verplaatsen leerlingen zich in Duitsers in het interbellum en vragen zich af waarom zij, in groten getale, ontvankelijk waren voor Hitler's ideeën. Maar zij onderzoeken ook waarom bij sommigen de twijfel toesloeg om tenslotte zelfs in het verzet te belanden. Een verzet dat zij met de dood hebben moeten bekopen.

De bronnen voor dit onderzoek zijn fragmenten uit het boek *Die Weisse Rose*, een boek over de gelijknamige verzetsbeweging die in het begin van de oorlog actief was in München. Daarnaast werven leerlingen ook met tijdsdocumenten uit de jaren dertig.

Hoofdpersonen in het boek zijn de studenten Hans en Sophie Scholl. Beiden zijn door de nazi's, vanwege hun activiteiten in het verzet, ter dood veroordeeld en terechtgesteld. In het boek schrijft hun zus, Inge Scholl, dat Hans en Sophie aanvankelijk erg onder de indruk waren van Hitler en het nationaalsocialisme. Langzamerhand ontstond er bij hen echter twijfel en hun enthousiasme ging over in afkeer. Beiden raakten tenslotte betrokken bij het verzet tegen Hitler. Samen met een aantal andere studenten vormden zij de verzetsgroep 'Die Weisse Rose', die op de universiteit in München pamfletten uitdeelde.

De hoofdvraag van het onderzoek is:

Waarom waren Hans en Sophie Scholl, en niet alleen zij, aanvankelijk zo enthousiast over Hitler om tenslotte niet alleen te twijfelen, maar zelfs in het verzet tegen Hitler te belanden.

Het eindproduct van deze opdracht, die door leerlingen in groepjes van drie wordt gemaakt, is een mondelinge presentatie voor hun klasgenoten waarbij zij gebruik maken van een powerpointpresentatie.

3.2.2 21^e eeuwse vaardigheden

Meer dan ooit worden in de 21^e eeuw aan mensen hoge eisen gesteld, eisen met betrekking tot kennis, maar vooral met betrekking tot vaardigheden. Vaardigheden die vaak niet nieuw zijn, maar die wel aan belang hebben gewonnen. Samengevat worden deze vaak 21st Century Skills of in het Nederlands 21^e eeuwse vaardigheden genoemd. Het gaat daarbij om generieke vaardigheden - en daaraan te koppelen kennis, inzicht en houdingen- die nodig zijn om te kunnen functioneren in en bij te dragen aan de toekomstige samenleving. Tot deze vaardigheden behoren:

- Creativiteit: het bedenken van nieuwe ideeën en deze kunnen uitwerken en analyseren.
- Kritisch denken: het kunnen formuleren van een eigen, onderbouwde visie of mening.
- Probleemoplosvaardigheden: het (h)erkennen van een probleem en tot een plan kunnen komen om het probleem op te lossen.
- Communiceren: het effectief en efficiënt overbrengen en ontvangen van een boodschap.
- Samenwerken: het gezamenlijk realiseren van een doel en anderen daarbij kunnen aanvullen en ondersteunen.
- Digitale geletterdheid: het effectief, efficiënt en verantwoord gebruiken van ICT.

- Sociale en culturele vaardigheden: het effectief kunnen leren, werken en leven met mensen met verschillende etnische, culturele en sociale achtergronden.
- Zelfregulering: het kunnen realiseren van doelgericht en passend gedrag

3.2.3 In hoeverre doet de opdracht Die Weisse Rose een beroep op deze vaardigheden?

In deze opdracht geven leerlingen in groepjes van twee of drie leerlingen een mondelinge presentatie waarin zij, met ondersteuning van een powerpointpresentatie, een antwoord geven op de vragen waarom een groep Duitse jongeren aanvankelijk enthousiast, later sceptisch en tenslotte fel tegen Hitler waren.

Om deze opdracht tot een goed einde te brengen moeten zij intensief samenwerken. In eerste instantie moeten zij een taakverdeling maken voor het verzamelen van informatie. Vervolgens moeten zij deze informatie verwerken tot één samenhangende presentatie, waarin zij hun boodschap goed moeten communiceren naar een bepaalde doelgroep, namelijk hun medeleerlingen. Een goede communicatie is hierbij van groot belang. Zij moeten zich rekenschap van geven van wat er precies van hen verwacht wordt, zich houden aan met elkaar gemaakte afspraken en zich voordat zij een presentatie geven van de resultaten van hun onderzoek afvragen of deze voldoet aan de gestelde eisen. De opdracht doet een groot beroep op de redeneervaardigheden van leerlingen. Zij moeten een coherent, met argumenten onderbouwd, betoog kunnen opzetten.

De opdracht doet niet alleen een beroep op de genoemde algemene vaardigheden, maar ook op historisch denken en redeneren, met name op 'bron en vraagstelling', 'contextualiseren', 'interpretatie' en standplaatsgebondenheid. Leerlingen analyseren in eerste instantie secundaire bronnen, maar (in de uitgebreide versie) ook primaire en plaatsen deze in de context van de tijd.

Deze vaardigheden kunnen uiteraard niet los worden gezien van kennis. Kennis en vaardigheden komen in deze opdracht dan ook geïntegreerd aan de orde. Zonder kennis van de context, ontwikkelingen in de republiek van Weimar, zullen de leerlingen deze opdracht niet tot een goed einde kunnen brengen.

3.2.4 Complexiteit van de opdracht

Deze opdracht kan op verschillende manieren meer of minder moeilijk worden gemaakt:

1. Van een enkelvoudige naar een meervoudige onderzoeksvraag.

In de korte versie onderzoeken de leerlingen een enkelvoudige onderzoeksvraag, namelijk waarom de Scholls uiteindelijk in het verzet belandden. In de uitgebreide versie toetsen zij de resultaten hiervan aan een onderzoek van aanvullende bronnen.

2. Van gesloten naar meer open.

In de versie zoals hieronder beschreven onderzoeken de leerlingen de hoofdvraag aan de hand van deelvragen. De opdracht wordt complexer als deze deelvragen worden weggelaten en alleen gezegd wordt: Onderzoek aan de hand van de gegeven bronnen waarom de Scholls enthousiast waren, respectievelijk twijfel kregen en tenslotte in het verzet belandden.

3. Van voorgeselecteerde bronnen naar het zelf maken van een selectie.

In de beschreven versie hebben de onderderdelen enthousiasme, twijfel en verzet telkens betrekking op een selectie uit de bronnen. De leerlingen weten dat daarin de antwoorden op de deelvragen kunnen vinden. De opdracht wordt complexer als de leerlingen uit de totale hoeveelheid bronnen zelf een selectie moeten maken van bronnen die een antwoord op hun vragen mogelijk maken.

4. Aantal bronnen.

De opdracht kan meer of minder complex worden gemaakt door te variëren in het aantal bronnen.

5. Taal van de bronnen.

De opdracht wordt complexer wanneer de leerlingen moeten werken met bronnen in een andere taal. De opdracht Die Wqeisse Rose is er bijvoorbeeld ook in een versie met Duitstalige en Engelstalige bronnen.

6. Eisen aan de presentatie.

In de beschreven versie worden geen eisen gesteld aan de presentatie. Dat betekent dat de presentatie als zodanig ook niet in de beoordeling wordt betrokken, maar het cijfer alleen gegeven wordt op basis van de inhoud van de presentatie. De opdracht kan complexer worden gemaakt door wel eisen te stellen aan de presentatie en die ook in de beoordeling te betrekken. Bijvoorbeeld:

De mondelinge presentatie moet aan de volgende eisen voldoen:

- De presentatie bestaat uit precies 20 dia's.
- Elke dia is precies 20 seconden beeld.
- De hele presentatie duurt dus precies 6 minuten en 40 seconden.

De presentatie wordt beoordeeld aan de hand van een model en bijvoorbeeld niet alleen door de docent, maar ook door de leerlingen. (zie bijlage)

Bijlage: matrix geschiedenis

1. Heeft een hoge moeilijkheidsgraad	-	±	+	nvt
• Het materiaal heeft betrekking op de hogere denkvaardigheden uit de taxonomie van Bloom: analyseren, evalueren en creëren in relatie tot historisch denken en redeneren.				
• Het materiaal daagt leerlingen uit om nieuwe kennis en vaardigheden te verwerven in relatie tot historisch denken en redeneren.				
• Het materiaal stelt hoge eisen aan het eindproduct. Bijvoorbeeld aan de structuur van het schriftelijk verslag (indeling, voet- of eindnoten en referenties).				
• Het materiaal heeft betrekking op een groot aantal, gevarieerde en uitdagende, bronnen, bijvoorbeeld tekstbronnen, afbeeldingen en grafische bronnen.				
• Het materiaal heeft betrekking op ethische en morele dilemma's, denk bijvoorbeeld aan het werpen van de atoombommen op Hiroshima en Nagasaki.				

<ul style="list-style-type: none"> Het materiaal laat leerlingen echte problemen oplossen (product bestemd voor een echt of denkbaar publiek), bijvoorbeeld het ontwerpen van een historische stadswandeling of een historisch monument. 				
2. Bevat open opdrachten	-	±	+	nvt
<ul style="list-style-type: none"> Het materiaal biedt leerlingen de mogelijkheid zelf een historische probleemstelling te formuleren (bij voorkeur een verklarende, vergelijkende of evaluatieve probleemstelling). 				
<ul style="list-style-type: none"> Het materiaal biedt leerlingen de mogelijkheid zelf de onderzoeksmethode te kiezen (bijvoorbeeld een bronnenonderzoek of een onderzoek middels een enquête). 				
<ul style="list-style-type: none"> Het materiaal biedt leerlingen de mogelijkheid zelf het eindproduct te bepalen (bijvoorbeeld een poster, monument, stadswandeling, brochure). 				
<ul style="list-style-type: none"> Het materiaal biedt leerlingen mogelijkheden om hun specifieke talent te tonen, bijvoorbeeld met betrekking tot de keuze van het onderwerp. 				
<ul style="list-style-type: none"> Het materiaal is vakoverstijgend zodat leerlingen verbanden moeten leggen tussen vakken. 				
3. Stimuleert een onderzoekende houding	-	±	+	nvt
<ul style="list-style-type: none"> Het materiaal vraagt van leerlingen een onderzoekende houding en doet een beroep op hun probleemoplossend vermogen. 				
<ul style="list-style-type: none"> Het materiaal stimuleert het vermogen tot kritisch historisch denken en redeneren (bijvoorbeeld door het vergelijken van historische bronnen en het beoordelen van bronnen op bruikbaarheid, betrouwbaarheid en representativiteit). 				
<ul style="list-style-type: none"> Het materiaal doet een beroep op standplaatsgebondenheid (historische empathie) bij leerlingen. 				
4. Vraagt om een reflectieve houding	-	±	+	nvt
<ul style="list-style-type: none"> Het materiaal laat leerlingen reflecteren op aanpak, resultaat en inzet van kennis, vaardigheden en attitude. 				
<ul style="list-style-type: none"> De leerlingen maken de opdracht(en) in (kleine) groepjes maken om discussie en onderlinge feedback te bevorderen; 				
<ul style="list-style-type: none"> Het materiaal vraagt van leerlingen een planning te maken. 				
5. Geeft ruimte aan talentontwikkeling	-	±	+	nvt
<ul style="list-style-type: none"> Het materiaal helpt leerlingen inzicht te krijgen in eigen talenten, eigen leervoorkeuren en in hun eigen voorkeuren voor wat betreft historische periodes of onderwerpen. 				

3.2.5 Opdracht voor de leerlingen

Die Weisse Rose

Veel mensen hebben zich na de oorlog (dus achteraf) afgevraagd hoe het mogelijk was dat iemand als Adolf Hitler in de jaren dertig in Duitsland aan de macht kon komen. En hoe het mogelijk was dat mensen uit vrije wil voor Hitler kozen.

In deze opdracht ga je, samen met twee klasgenoten, op zoek naar een antwoord op deze vragen. De hoofdvraag van jullie onderzoek is:

Waarom waren Hans en Sophie Scholl, en niet alleen zij, aanvankelijk zo enthousiast over Hitler om tenslotte niet alleen te twijfelen, maar zelfs in het verzet tegen Hitler te belanden.

De bronnen voor je onderzoek zijn fragmenten uit het boek Die Weisse Rose, een boek over de gelijknamige verzetsbeweging die in het begin van de oorlog actief was in München. Hoofdpersonen in het boek zijn de studenten Hans en Sophie Scholl. Beiden zijn, voor hun activiteiten in het verzet, door de nazi's ter dood veroordeeld en terechtgesteld.

In het boek Die Weisse Rose schrijft hun zus, Inge Scholl, dat Hans en Sophie aanvankelijk onder de indruk waren van Hitler en het nationaalsocialisme. Langzamerhand ontstond er bij hen echter twijfel en hun enthousiasme ging over in afkeer. Zij raakten tenslotte betrokken bij het verzet tegen Hitler. Samen met een aantal andere studenten vormden zij de verzetsgroep 'Die Weisse Rose', die op de universiteit in München pamfletten uitdeelde.

Het eindproduct van deze opdracht, die je in groepjes van twee of drie maakt, is een mondelinge presentatie voor je klasgenoten waarbij je gebruik maakt van een powerpointpresentatie.

Ter voorbereiding op de presentatie maak je eerst onderstaande opdracht. Deze bestaat uit drie deelopdrachten. Elk groepslid maakt een van de opdrachten. Je bepaalt als groepje zelf wie welke deelopdracht maakt.

Leerdoelen

- Je kunt, aan de hand van historische bronnen, uitleggen waarom Hans en Sophie Scholl aanvankelijk enthousiast werd gereageerd op Hitler.
- Je kunt, aan de hand van historische bronnen, uitleggen waarom er in Duitsland door veel Duitsers enthousiast werd gereageerd op Hitler.
- Je kunt, aan de hand van historische bronnen, uitleggen waarom Hans en Sophie Scholl steeds meer gingen twijfelen aan de politiek van Hitler.
- Je kunt, aan de hand van historische bronnen, uitleggen welke bezwaren Hans en Sophie Scholl hadden tegen het nazisme.
- Je kunt uitleggen waarom het voor Hans en Sophie Scholl aantrekkelijk was om lid te worden van de Hitlerjugend.

Groepslid 1 Het enthousiasme

Gebruik de bronnen 1 t/m 4

Deze bronnen, passages uit het boek *Die Weisse Rose* van Inge Scholl, hebben betrekking op de periode waarin Hans en Sophie nog enthousiast waren over Hitler. Jouw taak is te onderzoeken waarom zij zo enthousiast over Hitler waren. Verwerk je conclusies in enkele dia's voor jullie powerpointpresentatie. Gebruik ook de antwoorden op onderstaande vragen:

1. 'Alles zal nu beter worden', meldden radio en kranten toen Hitler in januari 1933 aan de macht kwam. Noem drie oorzaken die in bron 1 en bron 4 genoemd worden, waarom mensen zo enthousiast waren over het aan de macht komen van Hitler.
2. Waarom was het volgens bron 3 voor veel jongeren als Hans en Sophie Scholl aantrekkelijk om zich bij de Hitlerjugend aan te sluiten?
3. Waarom vergeleek de vader van Hans en Sophie Scholl Hitler met de rattenvanger van Hamelen? (bron 2)

Groepslid 2 De twijfel

Deze opdrachten hebben betrekking op de periode waarin Hans en Sophie twijfels kregen over het bewind van Hitler. Gebruik voor het maken van deze opdrachten de bronnen 5 t/m 12, fragmenten uit het boek van Inge Scholl.

1. In de bronnen 5 t/m 10 wordt duidelijk dat Hans Scholl steeds meer begint te twijfelen aan het Hitler-regime. Welke oorzaak van die twijfel wordt in elke bron genoemd?
2. Waarom zou het zingen van Russische en Noorse liederen verboden zijn geweest?
3. Waarom moet Hitler volgens vader Scholl wel af geweten hebben van de concentratiekampen? (bron 11)
4. Vader Scholl erkent in bron 12 dat Hitler een einde aan de werkloosheid heeft gemaakt. Maar welke kritiek heeft hij op de manier waarop dit is gebeurd?

Groepslid 3 Het verzet

Deze opdrachten hebben betrekking op de periode waarin Hans en Sophie betrokken raakten bij het verzet tegen Hitler. Gebruik voor het maken van deze opdrachten de bronnen 13 t/m 23, het laatste pamflet van 'Die Weisse Rose' en fragmenten uit het boek van Inge Scholl.

1. Lees bron 13. Tot wie richten de leden van 'Die Weisse Rose' zich in dit pamflet?
2. Noem drie verwijten die in dit pamflet aan Hitler worden gemaakt.
3. Waar roept het pamflet toe op?

4. Hitler en de nationaalsocialisten lieten zich leiden door waarden die grote invloed hadden op de Duitse jeugd. Maar, zoals je in bron 13 en bronnen 16 t/m 22 kunt lezen, waren er ook jongeren die er andere ideeën op na hielden.

Hieronder staan in de linkerkolom waarden van de nationaalsocialisten. Zet in de rechterkolom welke waarden de leden van de verzetsgroep 'Die Weisse Rose' hiertegenover stelden.

Nationaalsocialisten	Die Weisse Rose
Land geleid door één leider	
Gebruik geweld normaal	
Eigen volk boven andere volken geplaatst	
Tegen democratische rechten	
De regering regelt het hele leven van ieder mens	
Het Arische ras is het beste; Joden rechtenloos en vervolgd	
'Lebensraum' voor Duitsers: veroveringen in Oost-Europa	

5. In februari 1943 werden Hans en Sophie Scholl, samen met een aantal vrienden, ter dood veroordeeld en terechtgesteld. Waarom zullen zij ter dood zijn veroordeeld?

Mondelinge presentatie

In een mondelinge presentatie geef je als groepje (jullie bepalen zelf de taakverdeling) antwoord op de volgende vragen:

1. Waarom waren Hans en Sophie Scholl, en niet alleen zij, aanvankelijk zo enthousiast over Hitler om tenslotte niet alleen te twijfelen, maar zelfs in het verzet tegen Hitler te belanden?
 - Enthousiasme. Waarom waren veel mensen in het begin enthousiast over Hitler?
 - Twijfel. Waarom kregen Sophie en Hans Scholl steeds meer twijfels over Hitler?
 - Verzet. Waarom kwamen zij tenslotte tegen Hitler in verzet. Hoe liep het met hen af?

Uitgebreide versie

Maak eerst de opdrachten uit de korte versie.

Het tweede deel van de opdracht gaat over de vraag waarom Hitler in Duitsland aan de macht kon komen.

Maak eerst samen opdracht 1

1. In de bronnen 14 en 23 wordt een aantal oorzaken genoemd voor het aan de macht komen van Hitler. Deze oorzaken worden genoemd door de vader van de Scholl's en door de schrijfster van het boek, Inge Scholl.
Gaat het bij de oorzaken die hier worden genoemd om feiten of meningen? Licht je antwoord toe.

- Inge Scholl feit/mening,
- Vader Scholl feit/mening,

Onderzoek vervolgens of andere bronnen de oorzaken, die door Inge Scholl en haar vader werden genoemd, bevestigen of ontkennen. Je doet dit aan de hand van een aantal opdrachten. Je bepaalt als groepje zelf hoe je deze opdrachten verdeelt.

Gebruik voor het maken van deze opdrachten de bronnen 1 t/m 9

2. Maak een lijngrafiek van de werkloosheidscijfers (indexcijfers) in Duitsland tussen 1919-1939. Gebruik de gegevens van Bron 1 (maak de grafiek eventueel in excel)
3. Maak een lijngrafiek van het percentage stemmen van de NSDAP van 1924 - 1933. Gebruik de gegevens van Bron 2. (maak de grafiek eventueel in excel)
4. Voor wie is volgens Bron 3 Hitler de laatste hoop?
5. Bestaat er, volgens de bronnen 1, 2 en 3 een verband tussen de werkloosheidscijfers en het percentage stemmen dat de NSDAP behaalde?
6. Is de voorspelling op het affiche van de sociaal- democraten (Bron 4) uitgekomen? Gebruik in je antwoord gegevens uit bron 1.
7. Noem een reden waarom het affiche (Bron 4) niet gemaakt kan zijn na 1933?
8. Welke oorzaak voor de opkomst van Hitler die in bron 8 wordt genoemd, wordt door bronnen 1 t/m 4 ondersteund?

Bronnen 5, 6 en 7 hebben betrekking op propagandaredes van Hitler. Bij hun propaganda maakten de nationaalsocialisten gebruik van verschillende technieken, bijvoorbeeld:

- Overdrijving en leugens. In de toespraken namen de nationaalsocialisten het niet zo nauw met de waarheid.
 - Massale meerderheid. Zij wekten de indruk dat een grote meerderheid van het volk achter hun ideeën stond. Je bent dus niet goed wijs als je niet meedoet.
 - Vereenvoudiging. Men gebruikt graag korte, krachtige slogans en leuzen.
 - Zondebokken. Men wijst een bepaalde groep aan die overal de schuld van krijgt.
 - Inspelen op gevoelens. Men speelt in op de angst bij mensen en op hun vooroordelen.
9. Welke technieken herken je in bron 5? Illustreer je antwoord telkens met een kort citaat uit de tekst.

10. De auteur van bron 5 staat niet objectief tegenover Hitler en het nationaalsocialisme. Maak dat met een voorbeeld uit de tekst duidelijk.
11. Was Hitler een succesvol redenaar? Licht je antwoord toe met gegevens uit de teksten.
12. Op welke manier werd het publiek dat in bron 6 op de toespraak van Hitler wachtte voor de gek gehouden?
13. Met welk doel werd het publiek misleid?
14. Het kopje boven bron 7 'De greep op de jeugd' had ook kunnen luiden 'indoctrinatie' (hersenspoeling). Licht dat toe.
15. Van welke passage uit bron 9 is bron 7 een treffende illustratie?

Mondelinge presentatie

In een mondelinge presentatie geef je als groepje (jullie bepalen zelf de taakverdeling) antwoord op de volgende vragen:

1. Waarom waren Hans en Sophie Scholl, en niet alleen zij, aanvankelijk zo enthousiast over Hitler om tenslotte niet alleen te twijfelen, maar zelfs in het verzet tegen Hitler te belanden?
 - Enthousiasme. Waarom waren veel mensen in het begin enthousiast over Hitler?
 - Twijfel. Waarom kregen Sophie en Hans Scholl steeds meer twijfels over Hitler?
 - Verzet. Waarom kwamen zij tenslotte tegen Hitler in verzet. Hoe liep het met hen af?
2. Hoe kon Hitler aan de macht komen?

3.3 Bijlages

Bijlage 1 Bronnen bij 'enthousiasme'

Bron 1

Op een ochtend hoorde ik op de trap naar onze klas één van de meisjes tegen een ander meisje zeggen: "Nu is Hitler aan de regering gekomen." En de radio en alle kranten verkondigden: "Nu zal in Duitsland alles beter worden. Hitler heeft het roer in handen genomen."

Dat was de eerste maal dat de politiek in ons leven kwam. Hans was toen 15 jaar, Sophie 12. Wij hoorden veel praten over het vaderland, over kameraadschap, volksgemeenschap en de liefde voor de Heimat. Dat maakte indruk op ons en we spitsten verheugd de oren wanneer we op school of op straat over die dingen hoorden spreken. Want we hielden van onze Heimat, van de bossen, van de rivier en van de oude grauwe steenwallen die tussen de bongerden en de wijngaarden omhoog leken te klimmen langs de steile bergwanden. Wij snoven de lucht van mos, van vochtige aarde en van geurige appels, wanneer wij aan onze Heimat dachten. En het vaderland, wat anders was dat dan de grotere Heimat van al degenen die dezelfde taal spraken en tot hetzelfde volk behoorden? Wij hadden het lief en konden amper uitleggen waarom. Men had er immers tot dusver nooit zo heel veel woorden aan gewijd. Maar nu, nu stond dat woord 'vaderland' met grote stralende letters hemelhoog geschreven. En Hitler, zo hoorden we overal, Hitler wilde de grootheid, het geluk en de welvaart van dat vaderland; hij wilde ervoor zorgen dat ieder zijn werk had en zijn brood; geen rust of duur zou hij hebben zolang niet iedere Duitser een onafhankelijk, vrij en gelukkig mens zou zijn in zijn vaderland. Wij vonden dat mooi en wat we maar konden bijdragen, dat wilden we doen. Maar er kwam nog iets ander bij, dat ons met geheimzinnige kracht aantrok en meesleepte - dat waren de compacte, marcherende colonnes van de jeugd, met hun wapperende vlaggen, de voorwaarts-gerichte ogen en het tromgeroffel en gezang. Was dat niet iets overweldigends, zulk een gemeenschap? En het was dan ook geen wonder, dat wij allemaal, Hans en Sophie en wij anderen, ons bij de Hitlerjeugd schaarden.

Bron 2

We deden met hart en ziel mee en we konden maar niet begrijpen dat onze vader er niet blij en trots zijn zegen aan gaf. Integendeel, het stemde hem bijzonder wrevelig en soms zei hij: "Geloof die lui toch niet, het zijn wolven, het zijn berentemmers, ze maken afschuwelijk misbruik van het Duitse volk." En vaak vergeleek hij Hitler met de rattenvanger van Hamelen, die de kinderen met zijn gefluit in het ongeluk had gelokt. Maar naar vaders woorden werd niet geluisterd en zijn poging om ons te remmen faalde: hij kon niet op tegen ons jeugdig enthousiasme.

Bron 3

Wij gingen trekken met de kameraden van de Hitlerjeugd en doorkruisten op verre tochten onze nieuwe Heimat, de Schwäbische Alb. Het waren lange, vermoeiende tochten, maar dat deerde ons niet; we waren te geestdriftig om toe te geven dat we moe waren. Was het niet geweldig, plotseling iets gemeenschappelijks, iets verbindends te hebben met jonge mensen, met wie men anders misschien nooit contact zou hebben gehad? Wij bezochten de avondbijeenkomsten; er werd dan voorgelezen en gezongen, of er werd gespeeld of geknutseld. Wij kregen te horen dat we voor een grote zaak moesten leven. Wij werden au sérieux genomen, op een merkwaardige manier au sérieux genomen en dat gaf ons een ongewone duw omhoog. We hadden het gevoel leden te zijn van een grote, goedgeordende organisatie, die allen omvatte en iedereen respecteerde, van een jongen van tien tot een volwassen man. Wij hadden het gevoel deel te hebben aan een groei, aan een beweging die een volk schiep uit de massa. Er was nogal wat bij dat ons

verveelde of ons een laffe smaak in de mond gaf, maar dat zou wel in orde komen, dachten we. Op een keer zei een 15-jarig kameraadske in de tent, toen we ons na een lange fietstocht onder een wijde sterrenlucht te rusten hadden gelegd, onverhoeds: "Het zou allemaal heerlijk zijn - alleen die kwestie met de Joden, dat kan ik niet slikken."

De leidster zei dat Hitler wel zou weten wat hij deed en dat men terwille van de grote zaak nu eenmaal heel wat moeilijke en onbegrijpelijke dingen moest aanvaarden. Het meisje was echter met dit antwoord niet helemaal tevreden, anderen vielen haar bij en plotseling hoorde men hoe het ouderhuis uit hen sprak. Het was een onrustige tent-nacht, maar tenslotte waren we toch te moe. En de volgende dag was onbeschrijfelijk heerlijk en vol belevenissen. Het gesprek van de nacht was voorlopig vergeten. In onze groepen heerste eendracht als onder vrienden. Iets fijns was die kameraadschap.

Bron 4

"Maar hoe was het mogelijk dat in ons volk zoiets aan de regering kon komen?"

"In een tijd van grote nood", zo legde vader uit, "komt er van allerhand naar boven. Bedenk eens goed wat voor tijden we moesten doormaken: eerst de oorlog, toen de moeilijkheden van de na-oorlogse tijd, inflatie en grote armoede. Daarna de werkloosheid. Als voor een mens het naakte bestaan ondermijnd is en hij de toekomst alleen nog maar kan zien als een grijze ondoordringbare muur, dan luistert hij naar beloften en lokstemmen en hij vraagt zich niet meer af waar ze vandaan komen."

"Maar Hitler heeft toch zijn belofte gehouden, dat hij een eind zou maken aan de werkloosheid!"

"Dat spreekt ook niemand tegen. Maar vraag alleen niet hoe! De oorlogsindustrie heeft hij op dreef gebracht, er zijn kazernes gebouwd. Weten jullie wel waar dat op uitloopt... Hij had ook door middel van vredesindustrie een eind aan de werkloosheid kunnen maken - in een dictatuur is dat gemakkelijk genoeg... Maar we zijn toch geen vee, dat al tevreden is met een volle trog! Men zal nooit met materiële verzorging alleen kunnen volstaan om ons gelukkig te maken. We zijn immers mensen, met een eigen vrije mening en een eigen geloof. Een regering die aan deze dingen tornt heeft geen grein respect meer voor de mens. En dat is toch wel het eerste wat we van haar moeten eisen."

Op een lange lentewandeling had dit gesprek zich tussen vader en ons ontsponnen. En het gesprek had ons weer eens grondig bevrijd van alle vragen en onzekerheden.

"Ik zou alleen maar willen dat jullie eerlijk en vrij door het leven gaan, ook al is het moeilijk," had vader nog gezegd.

Bijlage 2 Bronnen bij 'twijfel'

Bron 1

Wij gingen trekken met de kameraden van de Hitlerjugend en doorkruisten op verre tochten onze nieuwe Heimat, de Schwäbische Alb. Het waren lange, vermoeiende tochten, maar dat deed ons niet; we waren te geestdriftig om toe te geven dat we moe waren. Was het niet geweldig, plotseling iets gemeenschappelijks, iets verbindends te hebben met jonge mensen, met wie men anders misschien nooit contact zou hebben gehad? Wij bezochten de avondbijeenkomsten; er werd dan voorgelezen en gezongen, of er werd gespeeld of geknutseld. Wij kregen te horen dat we voor een grote zaak moesten leven. Wij werden au sérieux genomen, op een merkwaardige manier au sérieux genomen en dat gaf ons een ongewone duw omhoog. We hadden het gevoel leden te zijn van een grote, goedgeordende organisatie, die allen omvatte en iedereen respecteerde, van een jongen van tien tot een volwassen man. Wij hadden het gevoel deel te hebben aan een groei, aan een beweging die een volk schiep uit de massa. Er was nogal wat bij dat ons verveelde of ons een laffe smaak in de mond gaf, maar dat zou wel in orde komen, dachten we. Op een keer zei een 15-jarig kameraadske in de tent, toen we ons na een lange fietstocht onder een wijde sterrenlucht te rusten hadden gelegd, onverhoeds: "Het zou allemaal heerlijk zijn - alleen die kwestie met de Joden, dat kan ik niet slikken."

De leidster zei dat Hitler wel zou weten wat hij deed en dat men terwille van de grote zaak nu eenmaal heel wat moeilijke en onbegrijpelijke dingen moest aanvaarden. Het meisje was echter met dit antwoord niet helemaal tevreden, anderen vielen haar bij en plotseling hoorde men hoe het ouderhuis uit hen sprak. Het was een onrustige tent-nacht, maar tenslotte waren we toch te moe. En de volgende dag was onbeschrijfelijk heerlijk en vol belevenissen. Het gesprek van de nacht was voorlopig vergeten. In onze groepen heerste eendracht als onder vrienden. Iets fijns was die kameraadschap.

Bron 2

Hans kende een heleboel liederen en zijn jongens luisterden graag, wanneer hij ze bij de gitaar zong. Het waren niet alleen de liederen van de Hitlerjugend, maar ook volksliederen van verscheidene landen en volken. Hoe betoverend kon zo'n Russisch of Noors lied klinken in zijn donkere, trage zwaarmoedigheid. Hoe veel kon het vertellen van de ziel van die mensen en van hun land.

Maar na een poos voltrok zich in Hans een merkwaardige verandering, hij was niet meer de oude. Er was een stoornis in zijn leven gekomen. En dat waren niet vaders vermaningen, o neen, daar kon hij zich doof voor houden. Het was iets anders. Die liederen zijn verboden, hadden de leiders hem gezegd. En toen hij daar om lachen moest toen hadden ze hem met straf bedreigd.

Waarom zou hij die liederen, die zo mooi waren, niet mogen zingen? Alleen maar omdat ze door andere volken bedacht waren? Hij kon daar geen begrip voor hebben, het deprimeerde hem en zijn onbekommerdheid werd geremd.

Bron 3

Juist in die tijd werd hij onderscheiden met een heel bijzondere taak. Hij moest de vlag van zijn 'Stamm' voor het partijcongres naar Neurenberg brengen. Hij was er heel blij mee. Maar toen hij terugkwam konden we onze ogen nauwelijks geloven. Hij zag er moe uit en uit zijn gelaat sprak een grote ontgoocheling. Op een of andere verklaring mochten we niet rekenen. Maar van lieverlee kwamen toch aan de weet, dat de jeugd die hem daarginds als ideaal was voorgehouden, totaal anders was dan het beeld dat hij zich daarvan had gevormd. Het was daar gedril en uniformering tot in het persoonlijke leven - en hij had juist gewild dat elke jongen het bijzondere dat in hem stak had kunnen laten uitkomen. Het had zo moeten zijn, dat ieder ertoe

bijdroeg het groepsgeheel te verrijken door zijn fantasie, zijn invallen, zijn eigen geaardheid. Maar daar in Neurenberg had men alles opgezet volgens één sjabloon. Over trouw had men het gehad, bij dag en bij nacht. Maar wat was de hoeksteen van alle trouw? - toch om te beginnen die jegens jezelf... Lieve God, het begon in Hans geweldig te gisten!

Bron 4

Kort daarna verontrustte hem een nieuw verbod. Een van de leiders had hem het boek van zijn lievelingsauteur afgenomen, Stefan Zweigs Sternstunden der Menschheit. Dat boek was verboden, zo had men hem verteld. Waarom? Daar kwam geen antwoord op.

Over een andere Duitse schrijver op wie hij bijzonder gesteld was, kreeg hij net zoiets te horen. Die had uit Duitsland moeten vluchten omdat hij opgekomen was voor de vredesgedachte.

Bron 5

En tenslotte was het toch tot een openlijke breuk gekomen. Hans was al geruime tijd geleden tot vendelleider bevorderd. Hij had samen met zijn jongens een prachtig vaandel gemaakt met een groot sagendier erop. Dat vaandel was iets apart; het was aan de Führer gewijd en de jongens hadden er een gelofte van trouw voor afgelegd, want het was het symbool van hun gemeenschap.

Maar op een avond, toen zij met het vaandel aangetreden stonden voor een appel voor een hogere leider, was er iets ongehoords gebeurd. Die leider had eensklaps onverhoeds de kleine vaandeldrager, een vrolijke jongen van 12 jaar, gelast het vaandel af te geven. "Jullie hebt geen speciaal vaandel nodig. Houd je maar aan het vaandel dat voor allen voorgeschreven is."

Hans was diep getroffen. Sinds wanneer moest dat zo? Wist de Stammführer dan niet wat juist dit vaandel voor zijn vendel betekende?

Was het soms niet meer dan een lap, die je naar believen voor een andere kon verruilen?

Nogmaals gelastte de ander de jongen het vaandel af te geven. Maar die bleef onbeweeglijk staan en Hans wist wat er in hem omging en dat hij het niet zou doen. Toen de hogere leider het jochie voor de derde maal met dreigende stem het bevel gaf, zag Hans dat het vaandel een beetje trilde. Toen kon hij zich niet langer inhouden. Hij trad uit de rij en gaf de leider een muilpeer. Van toen af was hij geen vendelleider meer.

Bron 6

De vonk van de martelende twijfel, die in Hans was gaan gloeien, sprong op ons allen over. In die dagen hoorden wij ook een verhaal over een jonge onderwijzer, die op raadselachtige wijze verdwenen was. Hij was voor een SA-groep geplaatst en allen moesten langs hem trekken en hem in het gezicht spuwen - op commando. Daarna had niemand de jonge onderwijzer teruggezien. Hij was in een concentratiekamp verdwenen. "Maar wat hij dan toch gedaan", zo vroegen wij zijn moeder in ademloze spanning. "Niets, helemaal niets", riep de vrouw radeloos, "hij was nu eenmaal geen nationaal-socialist, hij kon er niet aan meedoen, dat was zijn misdaad."

Bron 7

Lieve God! Hoe werd toen de twijfel, die aanvankelijk slechts een vonk was geweest, een diep verdriet; en hoe laaide hij daarna op tot een vlam van verontwaardiging.

In ons begon een gelovige, zuivere wereld kapot te gaan en aan stukken te vallen. Wat had men in werkelijkheid van ons vaderland gemaakt? Geen vrijheid, geen bloeiend leven, niet het welzijn en het geluk van ieder mens, die er in leefde. Neen, de ene klem na de andere had men om Duitsland gelegd tot van lieverlee alles gevangen zat in een grote kerker.

"Wat is dat vader, een concentratiekamp?" Hij vertelde ons wat hij wist en wat hij vermoedde en hij zei: "Dat is oorlog. Oorlog midden in volle vrede en in het eigen volk. Oorlog tegen de weerloze individuele mens, oorlog tegen het geluk en de vrijheid van zijn kinderen. Het is een vreselijke misdaad."

Doch was misschien de pijn-doende ontgoocheling alleen maar een boze droom, waaruit we de morgen daarna zouden ontwaken? In onze harten ontbrandde een heftige strijd.

Wij probeerden onze oude idealen te verdedigen tegen al wat we hadden beleefd en gehoord. "Weet de Führer wel iets af van die concentratiekampen?" "Dachten jullie van niet? Ze bestaan immers al jaren en zijn naaste vrienden hebben ze ingericht! En waarom heeft hij dan zijn macht niet gebruikt om ze dadelijk af te schaffen? Waarom worden de mensen die er uit ontslagen worden, met de doodstraf bedreigd als ze iets over hun ervaringen vertellen?" Er kwam een gevoel in ons alsof we in een huis woonden dat eens mooi en proper was geweest, maar waar in de kelder, achter gesloten deuren, vreselijke, slechte en beklemmende dingen gebeuren. En zoals eerst langzaam de twijfel over ons gekomen was, zo ontwaakte nu in ons het afgrijzen, de angst, de eerste kleine kiem van een grenzeloze onzekerheid.

Bron 8

"Maar hoe was het mogelijk dat in ons volk zoiets aan de regering kon komen?"

"In een tijd van grote nood", zo legde vader uit, "komt er van allerhand naar boven. Bedenk eens goed wat voor tijden we moesten doormaken: eerst de oorlog, toen de moeilijkheden van de na-oorlogse tijd, inflatie en grote armoede. Daarna de werkloosheid. Als voor een mens het naakte bestaan ondermijnd is en hij de toekomst alleen nog maar kan zien als een grijze ondoordringbare muur, dan luistert hij naar beloften en lokstemmen en hij vraagt zich niet meer af waar ze vandaan komen."

"Maar Hitler heeft toch zijn belofte gehouden, dat hij een eind zou maken aan de werkloosheid!"

"Dat spreekt ook niemand tegen. Maar vraag alleen niet hoe! De oorlogsindustrie heeft hij op dreef gebracht, er zijn kazernes gebouwd. Weten jullie wel waar dat op uitloopt... Hij had ook door middel van vredesindustrie een eind aan de werkloosheid kunnen maken - in een dictatuur is dat gemakkelijk genoeg... Maar we zijn toch geen vee, dat al tevreden is met een volle trog! Men zal nooit met materiële verzorging alleen kunnen volstaan om ons gelukkig te maken. We zijn immers mensen, met een eigen vrije mening en een eigen geloof. Een regering die aan deze dingen tornt heeft geen grein respect meer voor de mens. En dat is toch wel het eerste wat we van haar moeten eisen."

Op een lange lentewandeling had dit gesprek zich tussen vader en ons ontsponnen. En het gesprek had ons weer eens grondig bevrijd van alle vragen en onzekerheden.

"Ik zou alleen maar willen dat jullie eerlijk en vrij door het leven gaan, ook al is het moeilijk," had vader nog gezegd.

Bijlage 3: Bronnen bij 'verzet'

Bron 1

De leden van 'Die Weisse Rose' verspreidden regelmatig pamfletten. Dit is het laatste.

Medestudenten!

'Geschokt is ons volk door de ondergang van de mannen van Stalingrad. 330.000 Duitse mannen zijn door de geniale strategie van een korporaal uit de vorige oorlog op onverantwoorde wijze zinloos in dood en verderf gestort. Führer, bedankt!

Het gist in het Duitse volk: willen wij nog langer het lot van onze legers toevertrouwen aan een amateur? Willen wij de rest van de Duitse jeugd opofferen aan de minderwaardige machtswellust van een partijkliek? Dat nooit! De dag van de afrekening is aangebroken, de afrekening van de Duitse jeugd met de meest afschuwelijke tirannie waaronder ons volk ooit heeft geleden. In naam van de Duitse jeugd eisen wij van Adolf Hitler en zijn staat het kostbaarste dat een Duitser bezit, zijn persoonlijke vrijheid, terug waarvan hij ons op de meest afschuwelijke manier heeft beroofd.

Wij zijn opgegroeid in een staat waarin elke vorm van vrijheid van meningsuiting verdwenen is. Bij de Hitlerjugend hebben ze geprobeerd ons in onze jeudjaren tot slaafse gehoorzaamheid op te voeden; de SA en de SS hebben geprobeerd ons tot revolutie aan te zetten en ons te verdoven. Onderwijs in wereldbeschouwing, heette de verwerpelijke methode, die het beginnend zelfstandig denken in een nevel van holle frasen verstikte.

Vrijheid en eer! Tien lange jaren lang hebben Hitler en zijn trawanten die twee prachtige Duitse woorden op misselijk makende wijze uitgeperst, misbruikt en verdraaid.

Ook de ogen van de domste Duitser zijn geopend door het verschrikkelijke bloedbad, dat zij in naam van de vrijheid en de eer van de Duitse natie in heel Europa hebben aangericht en nog dagelijks aanrichten.

Er zal eeuwig schande kleven aan de Duitse naam, als de Duitse jeugd niet einelijk opstaat en wraak neemt, maar gelijktijdig ook verzoent, haar beulen verplettert en een nieuw Europa opricht. Studenten! Het Duitse volk kijkt naar ons.

Ons volk gaat een nieuwe toekomst tegemoet wanneer het zich van het juk van het nationaalsocialisme bevrijd heeft, in het geloof van een nieuwe doorbraak van vrijheid en eer.

Bron 2

Op een ochtend hoorde ik op de trap naar onze klas één van de meisjes tegen een ander meisje zeggen: "Nu is Hitler aan de regering gekomen." En de radio en alle kranten verkondigden: "Nu zal in Duitsland alles beter worden. Hitler heeft het roer in handen genomen."

Dat was de eerste maal dat de politiek in ons leven kwam. Hans was toen 15 jaar, Sophie 12. Wij hoorden veel praten over het vaderland, over kameraadschap, volks-gemeenschap en de liefde voor de Heimat. Dat maakte indruk op ons en we spitsten verheugd de oren wanneer we op school of op straat over die dingen hoorden spreken. Want we hielden van onze Heimat, van de bossen, van de rivier en van de oude grauwe steenwallen die tussen de bongerden en de wijngaarden omhoog leken te klimmen langs de steile bergwanden. Wij snoven de lucht van mos, van vochtige aarde en van geurige appels, wanneer wij aan onze Heimat dachten. En het vaderland, wat anders was dat dan de grotere Heimat van al degenen die dezelfde taal spraken en tot hetzelfde volk behoorden? Wij hadden het lief en konden amper uitleggen waarom. Men had er immers tot dusver nooit zo heel veel woorden aan gewijd. Maar nu, nu stond dat woord 'vaderland' met grote stralende letters hemelhoog geschreven. En Hitler, zo hoorden we overal, Hitler wilde de grootheid, het geluk en de welvaart van dat vaderland; hij wilde ervoor zorgen dat ieder zijn werk had en zijn brood; geen rust of duur zou hij hebben zolang niet iedere Duitser een onafhankelijk, vrij en gelukkig mens

zou zijn in zijn vaderland. Wij vonden dat mooi en wat we maar konden bijdragen, dat wilden we doen. Maar er kwam nog iets ander bij, dat ons met geheimzinnige kracht aantrok en meesleepte - dat waren de compacte, marcherende colonnes van de jeugd, met hun wapperende vlaggen, de voorwaarts-gerichte ogen en het tromgeroffel en gezang. Was dat niet iets overweldigends, zulk een gemeenschap? En het was dan ook geen wonder, dat wij allemaal, Hans en Sophie en wij anderen, ons bij de Hitlerjugend schaarden.

Bron 3

We deden met hart en ziel mee en we konden maar niet begrijpen dat onze vader er niet blij en trots zijn zegen aan gaf. Integendeel, het stemde hem bijzonder wrevelig en soms zei hij: "Geloof die lui toch niet, het zijn wolven, het zijn berentemmers, ze maken afschuwelijk misbruik van het Duitse volk." En vaak vergeleek hij Hitler met de rattenvanger van Hameln, die de kinderen met zijn gefluit in het ongeluk had gelokt. Maar naar vaders woorden werd niet geluisterd en zijn poging om ons te remmen faalde: hij kon niet op tegen ons jeugdig enthousiasme.

Bron 4

Wij gingen trekken met de kameraden van de Hitlerjugend en doorkruisten op verre tochten onze nieuwe Heimat, de Schwäbische Alb. Het waren lange, vermoeiende tochten, maar dat deerde ons niet; we waren te geestdriftig om toe te geven dat we moe waren. Was het niet geweldig, plotseling iets gemeenschappelijks, iets verbindends te hebben met jonge mensen, met wie men anders misschien nooit contact zou hebben gehad? Wij bezochten de avondbijeenkomsten; er werd dan voorgelezen en gezongen, of er werd gespeeld of geknutseld. Wij kregen te horen dat we voor een grote zaak moesten leven. Wij werden au sérieux genomen, op een merkwaardige manier au sérieux genomen en dat gaf ons een ongewone duw omhoog. We hadden het gevoel leden te zijn van een grote, goedgeordende organisatie, die allen omvatte en iedereen respecteerde, van een jongen van tien tot een volwassen man. Wij hadden het gevoel deel te hebben aan een groei, aan een beweging die een volk schiep uit de massa. Er was nogal wat bij dat ons verveelde of ons een laffe smaak in de mond gaf, maar dat zou wel in orde komen, dachten we. Op een keer zei een 15-jarig kameraadske in de tent, toen we ons na een lange fietstocht onder een wijde sterrenlucht te rusten hadden gelegd, onverhoeds: "Het zou allemaal heerlijk zijn - alleen die kwestie met de Joden, dat kan ik niet slikken."

De leidster zei dat Hitler wel zou weten wat hij deed en dat men terwille van de grote zaak nu eenmaal heel wat moeilijke en onbegrijpelijke dingen moest aanvaarden. Het meisje was echter met dit antwoord niet helemaal tevreden, anderen vielen haar bij en plotseling hoorde men hoe het ouderhuis uit hen sprak. Het was een onrustige tent-nacht, maar tenslotte waren we toch te moe. En de volgende dag was onbeschrijfelijk heerlijk en vol belevenissen. Het gesprek van de nacht was voorlopig vergeten. In onze groepen heerste eendracht als onder vrienden. Iets fijns was die kameraadschap.

Bron 5

Hans kende een heleboel liederen en zijn jongens luisterden graag, wanneer hij ze bij de gitaar zong. Het waren niet alleen de liederen van de Hitlerjugend, maar ook volksliederen van verscheidene landen en volken. Hoe betoverend kon zo'n Russisch of Noors lied klinken in zijn donkere, trage zwaarmoedigheid. Hoe veel kon het vertellen van de ziel van die mensen en van hun land.

Maar na een poos voltrok zich in Hans een merkwaardige verandering, hij was niet meer de oude. Er was een stoornis in zijn leven gekomen. En dat waren niet vaders vermaningen, o neen, daar kon hij zich doof voor houden. Het was iets anders. Die liederen zijn verboden, hadden de leiders hem gezegd. En toen hij daar om lachen moest toen hadden ze hem met straf bedreigd.

Waarom zou hij die liederen, die zo mooi waren, niet mogen zingen? Alleen maar omdat ze door andere volken bedacht waren? Hij kon daar geen begrip voor hebben, het deprimeerde hem en zijn onbekommerdheid werd geremd.

Bron 6

Juist in die tijd werd hij onderscheiden met een heel bijzondere taak. Hij moest de vlag van zijn 'Stamm' voor het partijcongres naar Neurenberg brengen. Hij was er heel blij mee. Maar toen hij terugkwam konden we onze ogen nauwelijks geloven. Hij zag er moe uit en uit zijn gelaat sprak een grote ontgoocheling. Op een of andere verklaring mochten we niet rekenen. Maar van lieverlee kwamen toch aan de weet, dat de jeugd die hem daarginds als ideaal was voorgehouden, totaal anders was dan het beeld dat hij zich daarvan had gevormd. Het was daar gedril en uniformering tot in het persoonlijke leven - en hij had juist gewild dat elke jongen het bijzondere dat in hem stak had kunnen laten uitkomen. Het had zo moeten zijn, dat ieder ertoe bijdroeg het groepsgeheel te verrijken door zijn fantasie, zijn invallen, zijn eigen geaardheid. Maar daar in Neurenberg had men alles opgezet volgens één sjabloon. Over trouw had men het gehad, bij dag en bij nacht. Maar wat was de hoeksteen van alle trouw? - toch om te beginnen die jegens jezelf... Lieve God, het begon in Hans geweldig te gisten!

Bron 7

Kort daarna verontrustte hem een nieuw verbod. Een van de leiders had hem het boek van zijn lievelingsauteur afgenomen, Stefan Zweigs Sternstunden der Menschheit. Dat boek was verboden, zo had men hem verteld. Waarom? Daar kwam geen antwoord op. Over een andere Duitse schrijver op wie hij bijzonder gesteld was, kreeg hij net zoets te horen. Die had uit Duitsland moeten vluchten omdat hij opgekomen was voor de vredesgedachte.

Bron 8

En tenslotte was het toch tot een openlijke breuk gekomen. Hans was al geruime tijd geleden tot vendelleider bevorderd. Hij had samen met zijn jongens een prachtig vaandel gemaakt met een groot sagendier erop. Dat vaandel was iets aparts; het was aan de Führer gewijd en de jongens hadden er een gelofte van trouw voor afgelegd, want het was het symbool van hun gemeenschap. Maar op een avond, toen zij met het vaandel aangetreden stonden voor een appel voor een hogere leider, was er iets ongehoords gebeurd. Die leider had eensklaps onverhoeds de kleine vaandeldrager, een vrolijke jongen van 12 jaar, gelast het vaandel af te geven. "Jullie hebt geen speciaal vaandel nodig. Houd je maar aan het vaandel dat voor allen voorgeschreven is." Hans was diep getroffen. Sinds wanneer moest dat zo? Wist de Stammführer dan niet wat juist dit vaandel voor zijn vendel betekende? Was het soms niet meer dan een lap, die je naar believen voor een andere kon verruilen? Nogmaals gelastte de ander de jongen het vaandel af te geven. Maar die bleef onbeweeglijk staan en Hans wist wat er in hem omging en dat hij het niet zou doen. Toen de hogere leider het jochie voor de derde maal met dreigende stem het bevel gaf, zag Hans dat het vaandel een beetje trilde. Toen kon hij zich niet langer inhouden. Hij trad uit de rij en gaf de leider een muilpeer. Van toen af was hij geen vendelleider meer.

Bron 9

De vonk van de martelende twijfel, die in Hans was gaan gloeien, sprong op ons allen over. In die dagen hoorden wij ook een verhaal over een jonge onderwijzer, die op raadselachtige wijze verdwenen was. Hij was voor een SA-groep geplaatst en allen moesten langs hem trekken en hem in het gezicht spuwen - op

commando. Daarna had niemand de jonge onderwijzer teruggezien. Hij was in een concentratiekamp verdwenen. "Maar wat hij dan toch gedaan", zo vroegen wij zijn moeder in ademloze spanning. "Niets, helemaal niets", riep de vrouw radeloos, "hij was nu eenmaal geen nationaal-socialist, hij kon er niet aan meedoen, dat was zijn misdaad."

Bron 10

Lieve God! Hoe werd toen de twijfel, die aanvankelijk slechts een vonk was geweest, een diep verdriet; en hoe laaide hij daarna op tot een vlam van verontwaardiging.

In ons begon een gelovige, zuivere wereld kapot te gaan en aan stukken te vallen. Wat had men in werkelijkheid van ons vaderland gemaakt? Geen vrijheid, geen bloeiend leven, niet het welzijn en het geluk van ieder mens, die er in leefde. Neen, de ene klem na de andere had men om Duitsland gelegd tot van lieverlee alles gevangen zat in een grote kerker.

"Wat is dat vader, een concentratiekamp?" Hij vertelde ons wat hij wist en wat hij vermoedde en hij zei: "Dat is oorlog. Oorlog midden in volle vrede en in het eigen volk. Oorlog tegen de weerloze individuele mens, oorlog tegen het geluk en de vrijheid van zijn kinderen. Het is een vreselijke misdaad."

Doch was misschien de pijn-doende ontgoocheling alleen maar een boze droom, waaruit we de morgen daarna zouden ontwaken? In onze harten ontbrandde een heftige strijd.

Wij probeerden onze oude idealen te verdedigen tegen al wat we hadden beleefd en gehoord. "Weet de Führer wel iets af van die concentratiekampen?" "Dachten jullie van niet? Ze bestaan immers al jaren en zijn naaste vrienden hebben ze ingericht! En waarom heeft hij dan zijn macht niet gebruikt om ze dadelijk af te schaffen? Waarom worden de mensen die er uit ontslagen worden, met de doodstraf bedreigd als ze iets over hun ervaringen vertellen?" Er kwam een gevoel in ons alsof we in een huis woonden dat eens mooi en proper was geweest, maar waar in de kelder, achter gesloten deuren, vreselijke, slechte en beklemmende dingen gebeuren. En zoals eerst langzaam de twijfel over ons gekomen was, zo ontwaakte nu in ons het afgrijzen, de angst, de eerste kleine kiem van een grenzeloze onzekerheid.

Bron 11

"Maar hoe was het mogelijk dat in ons volk zoiets aan de regering kon komen?"

"In een tijd van grote nood", zo legde vader uit, "komt er van allerhand naar boven. Bedenk eens goed wat voor tijden we moesten doormaken: eerst de oorlog, toen de moeilijkheden van de na-oorlogse tijd, inflatie en grote armoede. Daarna de werkloosheid. Als voor een mens het naakte bestaan ondermijnd is en hij de toekomst alleen nog maar kan zien als een grijze ondoordringbare muur, dan luistert hij naar beloften en lokstemmen en hij vraagt zich niet meer af waar ze vandaan komen."

"Maar Hitler heeft toch zijn belofte gehouden, dat hij een eind zou maken aan de werkloosheid!"

"Dat spreekt ook niemand tegen. Maar vraag alleen niet hoe! De oorlogsindustrie heeft hij op dreef gebracht, er zijn kazernes gebouwd. Weten jullie wel waar dat op uitloopt... Hij had ook door middel van vredesindustrie een eind aan de werkloosheid kunnen maken - in een dictatuur is dat gemakkelijk genoeg... Maar we zijn toch geen vee, dat al tevreden is met een volle trog! Men zal nooit met materiële verzorging alleen kunnen volstaan om ons gelukkig te maken. We zijn immers mensen, met een eigen vrije mening en een eigen geloof. Een regering die aan deze dingen tornt heeft geen grein respect meer voor de mens. En dat is toch wel het eerste wat we van haar moeten eisen."

Op een lange lentewandeling had dit gesprek zich tussen vader en ons ontsponnen. En het gesprek had ons weer eens grondig bevrijd van alle vragen en onzekerheden.

"Ik zou alleen maar willen dat jullie eerlijk en vrij door het leven gaan, ook al is het moeilijk," had vader nog gezegd.

Bijlage 4: Bronnen bij 'oorzaken'

Bron 1

Aantal werklozen in Duitsland 1929-1939

Jaar	Absolute aantal (in duizenden)	Indexcijfers
1929	1891	100
1930	3076	163
1931	4519	239
1932	5575	295
1933	4804	254
1934	2718	144
1935	2151	114
1936	1593	84
1937	912	48
1938	429	23
1939	284	15

Zie ook Arbeitslose 1921-1939: <http://www.dhm.de/lemo/objekte/statistik/arbeits11b/index.html>

Bron 2

Zetelverdeling na de verkiezingen voor het Duitse parlement 1924 - 1933

Partij	1924	1924	1928	1930	31/07 1932	06/11 1932	05/03 1933
SPD	21	26	31	25	22	20	18
ZP/BVP	17	17	16	15	16	15	14
DDP	6	6	5	4	1	1	1
DVP	9	10	9	5	1	2	1
DNVP	20	21	15	7	6	9	8
KPD	14	9	11	13	14	17	12
NSDAP	7	3	3	18	37	33	44

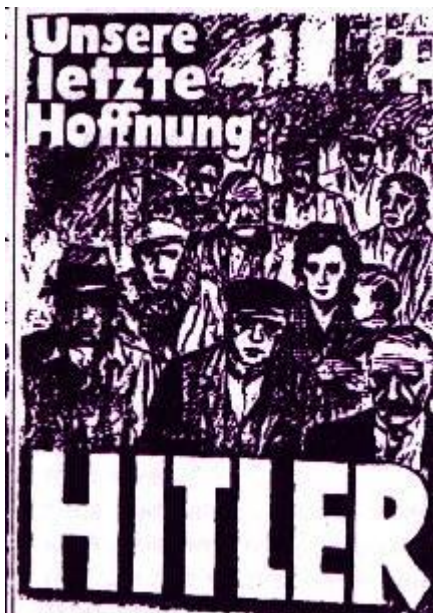
SPD Sociaal-Democratische partij van Duitsland

ZP/BVP Centruumpartij/Beierse Volkspartij
DDP Duitse Democratische partij
DVP Duitse Volkspartij
DNVP Duits-Nationale Volkspartij
KPD Communistische Partij van Duitsland
NSDAP Nationaal-Socialistische Duitse Arbeiders Partij

Zie ook <http://www.gonschior.de/weimar/Deutschland/index.htm> voor meer informatie over verkiezingen in Duitsland ten tijde van de republiek van Weimar. Klik op Deutsches Reich en Reichstag.

Bron 3

Een Duits verkiezingsaffiche Een verkiezingsaffiche uit 1932

'Hitler, onze laatste hoop.'

Bron 4

Een Duits verkiezingsaffiche uit juli 1932.

'Ik beloof alles en hou me er totaal niet aan.'

'Die mag niet regeren, stem op de Sociaal-Democraten, lijst 1.'

Bron 5

Massa-regie

Nieuwe rijksdagverkiezingen. Weer vliegt Hitler Duitsland af. De intelligente Goebbels voert een geraffineerde massa-regie: "De reusachtige sporthal is tot de laatste staanplaats bezet. Opzweepende marsritmen hameren op de massa. Overall spandoeken met rode leuzen: 'Deutschland erwache!' Tussen de hakenkruisvlaggen achter het podium een benauwend groot portret van Hitler. Het middenpad van de hal is afgezet door de SA.

Plotseling breekt de marsmuziek af. De stilte brengt de massa in een enerverende spanning. Gerucht voor in de hal, geëlektriseerd springen de duizenden op, rekken de halzen. Vaandels en standaards, bronzen adelaars in eikenloof. De muziek zet weer in. Dreunend marcheert de 'Fahnen-companie' de zaal binnen. De ritus is 100 maal gerepeteerd, altijd heeft zij hetzelfde massa-psychologische effect.

De muziek zwijgt weer. Zacht gefluister in de mensenzee, de zenuwen zijn tot het uiterste gespannen. De enkeling is tot atoom van de massa geworden. Een vonk is genoeg. Schetterende fanfaren zetten de Badenweiler-mars in. De menigte haalt diep adem, een schreeuw uit 10.000 monden: "Heil Hitler!" De mannen heffen de armen, meisjes en vrouwen snikken, krijsen, klimmen op stoelen, Heil Hitler.

Daar komt Rijksleider-SS Himmler met zijn wezenloos gezicht, dr. Ley met zijn dronke-mansbakkies, de dikke Goering, de hogere SA-leiders in de flonkering van uniformen en ridderorden. En daartussen de Führer in een gewoon colbertje. Hij is de man uit het volk."

Door het golvend gejuich loopt Hitler naar het podium. Een partijleider leidt hem in. Eerst wat gemoedelijke opmerkingen in het algemeen, dan sarcastische toespelingen op het internationale kapitaal en plotseling de vraag 'Wat is aansprakelijk voor de schuld van onze ellende?'

Spreekkoor: - "Het systeem." (Van de democratische republiek.)

"Wie staan achter het systeem?"

- "De Joden!"

"Wat is Adolf Hitler voor ons?"

- "Een geloof!"

"Wat nog meer?"

- "Een laatste hoop!"

"En wat verder?"

- "Onze leider!"

Bazuingeschetter, stormen van gejuich.

Hitler spreekt het liefst in de na-avond. Tussen negen en tien, is gebleken, zijn de mensen het meest voor de suggestie van het woord ontvankelijk. Hij staat op. Een armgebaar en ieder zwijgt. De stem rauw, maar indringend:

"Volksgenoten. Mijn wil dat moet u aller belijdenis zijn. Mij geloof is mij - evenals u - alles op deze wereld. Het hoogste echter dat mij God op deze wereld gegeven heeft dat is mijn volk. Daarin rust mijn geloof. Dat dien ik met mijn wil en voor het volk geef ik mijn leven."

Hitler kent alle wegen der volksmisleiding: de steeds weer herhaalde, pathetisch klinkende zinnen, nauwelijks iets nieuws, iets grijpbaars, alleen de magische werking van het rollende woord. Deze mensen zijn bereid blind geleid te worden, tegen iedereen en tegen alles.

Bron 6

Achter de façade

Een Amerikaans journalist keek achter de façade: "Ik had de opdracht gekregen Hitlers propagandacampagne in het Rijnland te verslaan en dus volgde ik hem, samen met 50 à 60 andere buitenlandse correspondenten. Op een avond kwamen wij om half zeven 's avonds in Bonn aan. De Führer en zijn gevolg gingen naar een hotel om te dineren.

Ik ging naar de zaal waar hij die avond spreken zou. De zaal was tjokvol. Een orkest op podium speelde Der gute Kamerad en Heil dir im Siegerkranz en andere vaderlandse liederen. Nadat ik ongeveer drie kwartier gewacht had, beklom een kaalhoofdige nazi het spreekgestoelte en kondigde aan dat de Führer was opgehouden door een onweersbui die zich boven de Rijn ontlastte. Hij vroeg het publiek nog een beetje geduld te hebben en het orkest begon onder algemeen enthousiasme Die Wacht am Rhein te spelen. Toen nog een half uur voorbij was gegaan en de Führer nog niet verschenen, beklom dezelfde nazi het podium weer en schreeuwde dat, hoewel het onweer nog erger was geworden, Hitler juist vanuit een dorpje aan de Rijn opgebeld had dat hij binnen een half uur aanwezig zou zijn. "Hij komt," schreeuwde de aankondiger, "door de storm. Nooit stelt hij ons teleur." Weer speelde het orkest van de trouwe wapenbroeder en de mensen stonden op.

Toen er zo eindelijk een stemming van koortsachtige verwachting gewekt was, kwam, gehuld in bruine regenjas, de Führer, die al die tijd aan de overkant van de straat met zijn vrienden had zitten praten, binnen. Van top tot teen met water bespat. De menigte raakte door het dolle heen en 'besieghelde' de stramme Führer wel vijf minuten lang. Een man van middelbare leeftijd op de eerste rij, dicht bij de perstafel, wreef de tranen uit zijn ogen en zei mij: "Alles tut er für das deutsche Volk."

Bron 7

De greep op de jeugd

In een rede, gehouden in 1938, sprak Hitler over de greep van het nationaalsocialisme op de Duitse jeugd. 'Deze jeugd, die leert immers niet anders dan Duits denken, Duits handelen en als deze knapen als tienjarigen in onze organisatie komen en daar vaak pas voor het eerst een frisse neus halen, dan gaan ze vier jaar later van het Jungvolk naar de Hitlerjugend over en daar houden we ze weer vier jaar. En dan geven we ze zeker niet terug in handen van onze oude klassen- en standenouders (gelach), maar nemen ze direct in de partij op, in het 'Arbeitsfront', de SA of de SS, het NSKK enzovoort. En als ze daar twee jaar, of anderhalf jaar zijn en nog geen complete nationaalsocialisten zijn geworden (gelach), dan gaan ze in de arbeidsdienst en worden daar weer zes of zeven maanden geslepen, alles met één symbool, de Duitse spade. En wat er dan na zes of zeven maanden nog van klassebewustzijn of standenwaan over mocht zijn, dat wordt door de Wehrmacht twee jaar lang voor verdere behandeling overgenomen (bijval) en als ze na twee, drie of vier jaar terugkeren, nemen we ze direct weer in de SA, de SS enzovoort. Ze komen hun hele leven niet meer vrij.'

Bron 8

"Maar hoe was het mogelijk dat in ons volk zoiets aan de regering kon komen?"

"In een tijd van grote nood", zo legde vader uit, "komt er van allerhand naar boven. Bedenk eens goed wat voor tijden we moesten doormaken: eerst de oorlog, toen de moeilijkheden van de na-oorlogse tijd, inflatie en grote armoede. Daarna de werkloosheid. Als voor een mens het naakte bestaan ondermijnd is en hij de toekomst alleen nog maar kan zien als een grijze ondoordringbare muur, dan luistert hij naar beloften en lokstemmen en hij vraagt zich niet meer af waar ze vandaan komen."

"Maar Hitler heeft toch zijn belofte gehouden, dat hij een eind zou maken aan de werkloosheid!"

"Dat spreekt ook niemand tegen. Maar vraag alleen niet hoe! De oorlogsindustrie heeft hij op dreef gebracht, er zijn kazernes gebouwd. Weten jullie wel waar dat op uitloopt... Hij had ook door middel van vredesindustrie een eind aan de werkloosheid kunnen maken - in een dictatuur is dat gemakkelijk genoeg... Maar we zijn toch geen vee, dat al tevreden is met een volle trog! Men zal nooit met materiële verzorging alleen kunnen volstaan om ons gelukkig te maken. We zijn immers mensen, met een eigen vrije mening en een eigen geloof. Een regering die aan deze dingen tornt heeft geen grein respect meer voor de mens. En dat is toch wel het eerste wat we van haar moeten eisen."

Op een lange lentewandeling had dit gesprek zich tussen vader en ons ontsponnen. En het gesprek had ons weer eens grondig bevrijd van alle vragen en onzekerheden.

"Ik zou alleen maar willen dat jullie eerlijk en vrij door het leven gaan, ook al is het moeilijk," had vader nog gezegd.

Bron 9

De leden van 'Die Weisse Rose' verspreidden regelmatig pamfletten. Dit is het laatste.

Medestudenten!

'Geschokt is ons volk door de ondergang van de mannen van Stalingrad. 330.000 Duitse mannen zijn door de geniale strategie van een korporaal uit de vorige oorlog op onverantwoorde wijze zinloos in dood en verderf gestort. Führer, bedankt!

Het gist in het Duitse volk: willen wij nog langer het lot van onze legers toevertrouwen aan een amateur? Willen wij de rest van de Duitse jeugd opofferen aan de minderwaardige machtswellust van een partijklik?

Dat nooit! De dag van de afrekening is aangebroken, de afrekening van de Duitse jeugd met de meest afschuwelijke tirannie waaronder ons volk ooit heeft geleden. In naam van de Duitse jeugd eisen wij van Adolf Hitler en zijn staat het kostbaarste dat een Duitser bezit, zijn persoonlijke vrijheid, terug waarvan hij ons op de meest afschuwelijke manier heeft beroofd.

Wij zijn opgegroeid in een staat waarin elke vorm van vrijheid van meningsuiting verdwenen is. Bij de Hitlerjugend hebben ze geprobeerd ons in onze jeugd jaren tot slaafse gehoorzaamheid op te voeden; de SA en de SS hebben geprobeerd ons tot revolutie aan te zetten en ons te verdoven. Onderwijs in wereldbeschouwing, heette de verwerpelijke methode, die het beginnend zelfstandig denken in een nevel van holle frasen verstikte.

Vrijheid en eer! Tien lange jarenlang hebben Hitler en zijn trawanten die twee prachtige Duitse woorden op misselijk makende wijze uitgeperst, misbruikt en verdraaid.

Ook de ogen van de domste Duitser zijn geopend door het verschrikkelijke bloedbad, dat zij in naam van de vrijheid en de eer van de Duitse natie in heel Europa hebben aangericht en nog dagelijks aanrichten.

Er zal eeuwig schande kleven aan de Duitse naam, als de Duitse jeugd niet eindelijk opstaat en wraak neemt, maar gelijktijdig ook verzoent, haar beulen verplettert en een nieuw Europa opricht. Studenten! Het Duitse volk kijkt naar ons.

Ons volk gaat een nieuwe toekomst tegemoet wanneer het zich van het juk van het nationaalsocialisme bevrijd heeft, in het geloof van een nieuwe doorbraak van vrijheid en eer.

Bijlage 2 Eisen aan de presentatie

De mondelinge presentatie moet aan de volgende eisen voldoen:

- De presentatie bestaat uit precies 20 dia's.
- Elke dia is precies 20 seconden beeld.
- De hele presentatie duurt dus precies 6 minuten en 40 seconden.

Jullie presentatie wordt door de andere groepjes beoordeeld aan de hand van onderstaand model. Eén groepslid beoordeelt de non-verbale vaardigheden, het tweede groepslid het stemgebruik en de kwaliteit van de PowerPoint, het derde groepslid tenslotte de inhoud.

Hoofdrubriek	Criteria	Criteria	1	2	3	4	5	
Non-verbale vaardigheden		Oogcontact	De leerling heeft voortdurend contact met het publiek en heeft zijn notities nauwelijks nodig.					
		Gezichtsuitdrukking	De leerling toont telkens een adequate gezichtsuitdrukking die de presentatie ondersteunt.					
		Gebaren	De leerling ondersteunt zijn verhaal op natuurlijke wijze met toepasselijke gebaren.					
		Houding	De leerling heeft gedurende de presentatie een ontspannen houding.					
		Uitstraling	De leerling heeft, bijvoorbeeld in zijn kleding, veel aandacht besteed aan zijn presentatie.					
Hoofdrubriek	Criteria	Criteria	1	2	3	4	5	
Stemgebruik		Stemgebruik	De leerling spreekt luid genoeg, brengt variatie in toonhoogte aan en articuleert goed.					
		Fluency	De leerling spreekt vloeiend, zonder haperingen.					
		Enthousiast	De leerling straalt gedurende de hele presentatie enthousiasme voor het onderwerp uit.					
Hoofdrubriek	Criteria	Criteria	1	2	3	4	5	

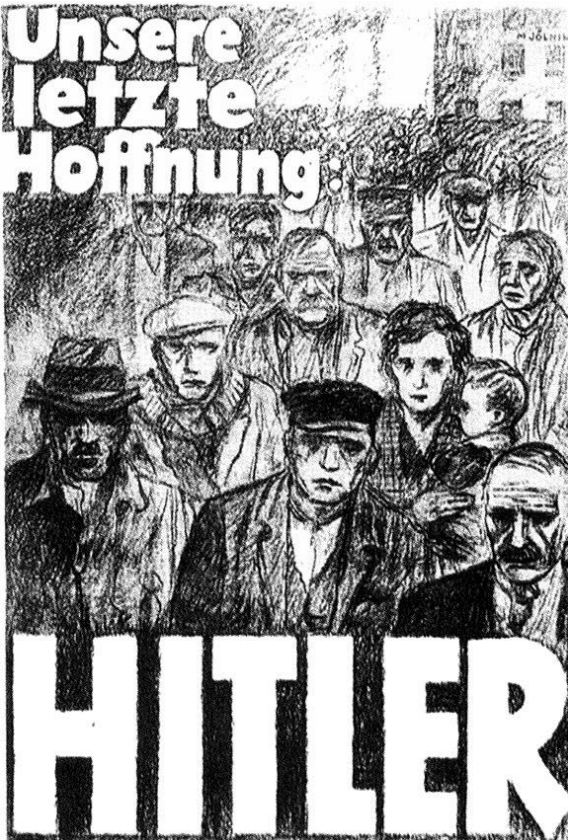
Inhoud	Structuur	De presentatie kent een heldere opbouw, met een begin, een middenstuk en een afronding.					
	Aankondiging van het onderwerp	De leerling vertelt het publiek waarover de presentatie zal gaan.					
	Beoogd effect	De leerling weet precies wat hij met zijn presentatie wil bereiken.					
	Rekening houden met doelgroep	De leerling heeft zijn presentatie volledig afgestemd op de doelgroep.					
	Interactie	betreft het publiek op adequate wijze bij zijn presentatie.					
	Afronding	De presentatie wordt duidelijk en ter zake afgerond.					
	Tijd	De presentatie voldoet wat de tijd betreft aan de eisen, niet te kort en niet te lang.					
	Beheersing van het onderwerp	De leerling beheerst het onderwerp volledig.					
	Informatiedichtheid	De hoeveelheid informatie is in overeenstemming met de lengte van de presentatie.					
	Visuele hulpmiddelen	De gekozen hulpmiddelen ondersteunen het betoog en maken de presentatie sterker.					
	Volledigheid	De leerling gaat diepgaand in op alle onderdelen.					
	Resultaat	De presentatie is bijzonder effectvol.					

Criteria	Criteria	Omschrijving	1	2	3	4	5
Functionaliteit	Lengte	De PowerPoint overschrijdt de voorgeschreven lengte niet.	0	0	0	0	0
	Functionaliteit	De dia's vormen een functionele ondersteuning van het verhaal.	0	0	0	0	0
	Afbeeldingen	De afbeeldingen zijn functioneel en ondersteunen het verhaal	0	0	0	0	0
Vormgeving	Informatie	De PowerPoint bevat weinig tekst per dia.	0	0	0	0	0

	Tekstgebruik	De dia's bevatten geen hele zinnen.	0	0	0	0	0
	Lettertype	In de PowerPoint is een fraai en functioneel lettertype gebruikt.	0	0	0	0	0
	Kleurgebruik	De PowerPoint bevat verantwoorde kleurencombinaties.	0	0	0	0	0

3.4 Hitler, onze laatste hoop

Bron

Affiche van de NSDAP uit 1932. In vertaling luidt de tekst: 'Onze laatste hoop: Hitler'

Waarschijnlijk zullen de meeste opdrachten bij deze bron er als volgt uitzien.

Gebruik de bron

Waarom appelleert dit affiche voor de rijkspresidentsverkiezingen in 1932, oftewel op welke gevoelens doet deze affiche van de NSDAP een beroep?

Op deze vraag wordt van de leerling een kort antwoord verwacht, bijvoorbeeld:

2p (Veel) mensen die het slecht hadden in de jaren dertig verwachtten dat alleen de NSDAP van Hitler (nog) iets aan hun situatie zou kunnen doen.

Maar het kan ook anders:

7p Leg, aan de hand van dit affiche en eigen kennis uit waarom de nazi's tijdens de Depressie in Duitsland grote aanhang kregen.

De leerlingen moeten nu het affiche plaatsen in de context van de crisis. Het zal duidelijk zijn dat er nu veel hogere eisen aan een antwoord worden gesteld. Van de leerlingen wordt een vorm van essay-achtig betoog verwacht. Uitgangspunt bij het antwoordmodel is dat de leerling een hogere score haalt, naarmate hij een meer uitgewerkt antwoord geeft.

Het antwoordmodel dat hierna wordt beschreven is gebaseerd op een antwoord van een leerling en het commentaar van een examinator.

Het zal duidelijk zijn dat leerlingen een dergelijk antwoord alleen zullen kunnen geven als er veelvuldig met hen is geoefend zodat zij precies weten wat er van hen verwacht wordt.

Antwoord van een leerling

Dit affiche vertelt dat alleen Hitler de Duitse bevolking nog kon helpen. De mensen op het affiche zien er wanhopig, arm en bezorgd uit. De economische crisis van 1929 had Duitsland zwaar getroffen. In 1932, het jaar waarin het affiche werd gepubliceerd, waren er zes miljoen werklozen. Vóór de economische crisis kregen de nazi's weinig aanhang bij verkiezingen. Hitler en zijn nazi's hadden er kennelijk voordeel van dat de andere partijen de depressie niet de baas konden worden. Het affiche voelde de stemming in Duitsland goed aan: in 1932 werd Hitler tweede bij de presidentsverkiezingen en zijn partij verdubbelde haar aanhang bij de verkiezingen in 1932.

Commentaar van examinator

Deze leerling geeft een tamelijk goed antwoord. Voor de meeste examinatoren waarschijnlijk voldoende om (bijna) alle punten te krijgen die voor zo'n vraag worden uitgetrokken.

De leerling houdt zich nauwkeurig aan de vraag en brengt de kern van het affiche in verband met wat hij weet van de opkomst van Hitler. Hij geeft geen overbodige informatie over het nazisme.

Een nog beter antwoord geven leerlingen die wijzen op het geringe vertrouwen in de democratie bij velen in de Republiek van Weimar. Lang in de jaren '20 waren veel Duitsers de democratie in de Republiek van Weimar vijandig gezind. En juist toen de democratie vorderingen leek te gaan maken, kwam de Depressie. Van democratie was toen al snel weinig sprake meer: president Hindenburg besloot veel per decreet buiten het parlement om. De regeringspartijen wisten de Depressie niet de baas te worden. In zo'n klimaat viel het affiche bij veel Duitsers goed (al was het nog steeds slechts een - grote - minderheid).

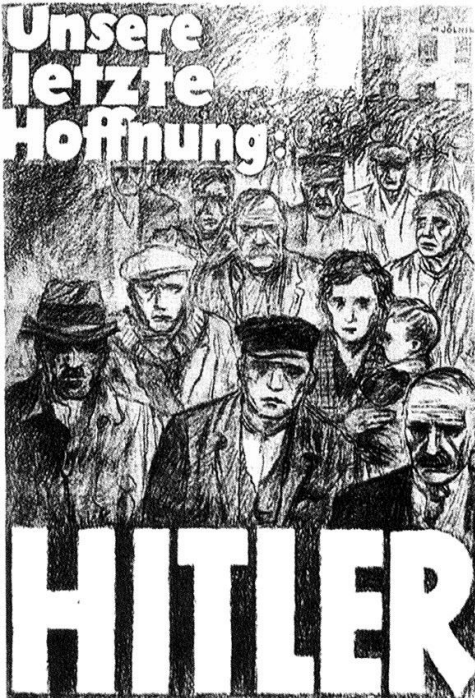
Maximale score 7 punten

- Dit affiche vertelt dat alleen Hitler de Duitse bevolking nog kon helpen. 1 punt
- De mensen op het affiche zien er wanhopig, arm en bezorgd uit. 1 punt
- De economische crisis van 1929 had Duitsland zwaar getroffen. 1 punt
- Duitsland kende veel werklozen. 1 punt

- Vóór de economische crisis kregen de nazi's weinig aanhang bij verkiezingen. 1 punt
- Veel mensen hadden weinig vertrouwen in de democratische partijen. 1 punt
- Daarom stemden veel mensen op Hitler. 1 punt

Als variant kan dezelfde opdracht gegeven worden met meer bronnen. Waarschijnlijk wordt de opdracht hierdoor iets eenvoudiger.

Bron A

Bron B

Aantal werklozen in Duitsland 1929-1939

Jaar	Absolute aantal (in duizenden)	Indexcijfers
1929	1891	100
1930	3076	163
1931	4519	239
1932	5575	295
1933	4804	254
1934	2718	144
1935	2151	114
1936	1593	84
1937	912	48
1938	429	23
1939	284	15

Bron C

Een Duits verkiezingsaffiche uit juli 1932.

'Ik beloof alles en hou me er totaal niet aan.'

'Die mag niet regeren, stem op de Sociaal-Democraten, lijst 1.'

Gebruik de bronnen A., B en C

7p Leg, aan de hand van deze bronnen en eigen kennis uit waarom de nazi's tijdens de Depressie in Duitsland grote aanhang kregen.

Bron:

<http://www.geschiedenisindeklas.com/download.php?file=cGRmL2xic21hdGVyaWFhbC9vZWYuYW50LnZyYWcuLnBkZg>

3.5 Het verdrag van Versailles

Bron

Onderstaande is een passage uit een boek van Götz Aly

Het Duitse volk ervoer het vredesverdrag van Versailles, dat de vertegenwoordigers van Duitsland in de zomer van 1919 zonder discussie en onder dreiging van militair geweld, moesten ondertekenen als onrechtvaardig. Het vergat daarbij echter wat het - na een in vergelijking met W.O.I kleine oorlog van 1870/71 met niet meer dan 120.000 Duitse en Franse slachtoffers – Frankrijk aan gebiedsverlies en herstelbetalingen had aangedaan. Ook vergat het dat het in januari 1918 de jonge Sovjetrepubliek een vrede opgelegd had die duidelijk zwaarder was dan het verdrag van Versailles.

Duitsland had in oktober 1918 de door president Wilson van de V.S. geformuleerde kerngedachte van een 'vrede zonder overwinnaars' geaccepteerd. Maar deze gedachte stond haaks op artikel 231 van het verdrag van Versailles. Daarin kreeg Duitsland alleen de schuld van de oorlog. Het artikel vormde de basis voor de herstelbetalingseisen. Deze herstelbetalingen zouden niet – zoals tot dan toe bij vredesverdragen gebruikelijk was – gedaan worden als in zekere zin natuurlijk gevolg van de nederlaag, maar op basis van een van tevoren erkende grote zware schuld aan de oorlog.

Götz Aly, Warum die Deutschen? Warum Juden? Gleichheit, Neid und Rassenhass 1800-1933.

Gebruik de bron

Toon met behulp van de bron aan dat de verontwaardiging van de Duitsers na de Eerste Wereldoorlog zowel begrijpelijk als onbegrijpelijk was.

Duitsland, 1923

1917

1917

Zelfde thema, maar andere boodschap

Duitsland

Verhängnisvolle Fahrt.

Am Steuerrad.

„Ich wollte das deutsche Volk würde in größerem Maße als bisher mitarbeiten die Geschichte des Vaterlandes zu gestalten — Der deutsche Kaiser an den Grafen Hertling.

Dem Führer wird's unheimlich —

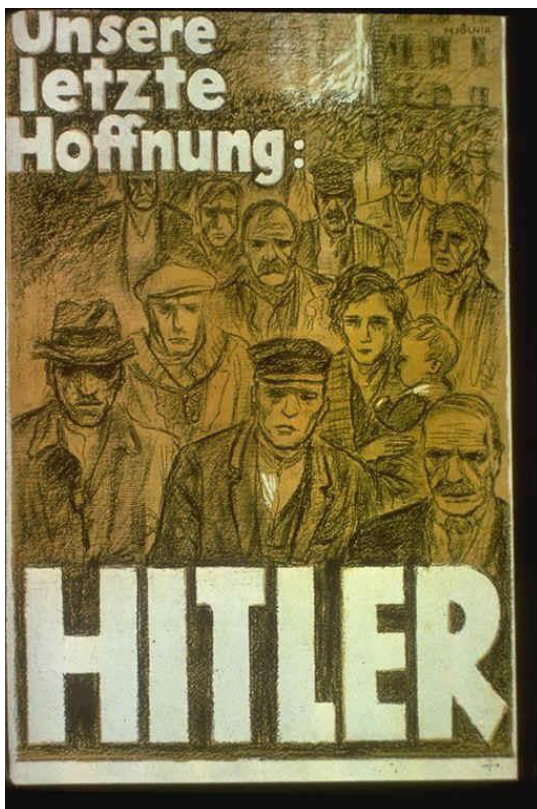
Wird der
Chauffeur
heraus-
geschmissen?

Und er hatte Grund dazu!

November 1918

1932

1932

1932

1928

Gerda Laqueur

1. Inleiding

Deze opdracht heeft betrekking op ontwikkelingen en gebeurtenissen in Duitsland ten tijde van de Republiek van Weimar en het nationaalsocialisme.

Een joods meisje, Gerda Laqueur, is direct na W.O.I zo kwaad op het verdrag van Versailles, dat zij hoopt dat de Duitsers hiervoor wraak zullen nemen.

De leerlingen vertellen Gerda, in deze opdracht, dat zij begrijpen waarom zij deze gevoelens heeft, maar vertellen haar ook waarom zij er nog spijt van zal krijgen.

Vak	Geschiedenis
Schooltype/afdeling	Havo/vwo
Leerjaar	Klas 3
Tijdsinvestering	1 lesuur
Onderwerp	Het leven van een joods meisje in de Republiek van Weimar, horend bij tijdvak 9: tijd van twee wereldoorlogen (1900-1950) / Eerste helft twintigste eeuw
Hogere denkvaardigheid	Creëren
Historisch denken en redeneren	Bron en vraagstelling, contextualiseren, standplaatsgebondenheid
Bron	SLO/Albert van der Kaap

3.6 Gerda Laqueur, de wereld van een joods meisje

Bron

Gerda Laqueur (1906-1945) leefde als joods meisje in Duitsland en Nederland. In 1918 begon zij een dagboek te schrijven. Over dit dagboek schrijft Jolande Withuis:

'De dertienjarige Gerda Laqueur schreef in haar dagboek woedend over het 'dictaat' van Versailles. Ze leed om haar 'arme, geknechte vaderland' en meldde: 'Het volk schreeuwt om wraak', omdat het een vernederende vrede kreeg opgelegd. Twee jaar later voelde ze zich intens betrokken bij een volksstemming over de toekomst van Silezië. Zo woedend is ze als de ijzer- en steenkoolindustrie door de Volkenbond aan Polen wordt toegewezen, dat ze nu ook zelf de hoop uitsprekt dat de komende geslachten deze misdaad tegen de Duitsers zullen wreken.

Toen haar dochter Maria zeventig jaar later Gerda's dagboeken bewerkte, liepen de koude rillingen haar bij deze passages over de rug, omdat zij ten volle wist welke gevolgen dit verlangen naar wraak voor haar had gehad'.

Bron: Withuis, Jolande, Een keurig Duits gezin, *Trouw* 29 mei 2010

<http://www.trouw.nl/tr/nl/4324/nieuws/article/detail/1111714/2010/05/29/Een-keurig-Duits-gezin.dhtml>

Gebruik de bron

Net als Maria, de dochter van Gerda, weet ook jij hoe de geschiedenis van Duitsland verliep in de jaren dertig.

Stel je voor, je gaat met een tijdmachine terug in de tijd en je komt terecht in het Duitsland van de jaren twintig. In een café ontmoet je Gerda. Ze vertelt je wat ze zojuist in haar dagboek heeft geschreven.

1. Vertel haar waarom je begrijpt dat ze deze gevoelens heeft, maar
2. Vertel haar ook waarom ze nog spijt zal krijgen van haar hoop dat de komende geslachten deze misdaad (het verdrag van Versailles en het toewijzen van Silezië aan Polen) zullen wreken.

3. Toelichting

3.1 Waarom deze opdracht?

De opdracht heeft betrekking op drie kenmerkende aspecten van tijdvak 9: tijd van twee wereldoorlogen (1900-1950) / Eerste helft twintigste eeuw:

- Het in praktijk brengen van de totalitaire ideologieën communisme en fascisme / nationaalsocialisme.
- Het voeren van twee wereldoorlogen
- Racisme en discriminatie die leidden tot genocide, in het bijzonder op de joden.

In deze opdracht gaat het over ontwikkelingen en gebeurtenissen in Duitsland ten tijde van de Republiek van Weimar en het nationaalsocialisme. In de vragen wordt zowel een beroep gedaan op lagere als op hogere denkvaardigheden en op historische vaardigheden als bron en vraagstelling, contextualiseren en standplaatsgebondenheid.

Hoofdpersoon in de bron is Gerda Laqueur, een joods meisje dat in die periode in Duitsland en Nederland leefde. De bron is een fragment uit een artikel van Jolande Withuis over een door Gerda Laqueur geschreven dagboek (zie ook de bijlage).

In deze opdracht verwoorden leerlingen, op een creatieve manier (**creëren** in de taxonomie van Bloom), wat de impact van het nationaalsocialisme in Duitsland is geweest voor met name de joden. Zij 'voorspellen' de geschiedenis van Duitsland tussen 1933-1945 op basis van hun kennis van deze periode.

3.2 Wat wordt er van leerlingen gevraagd?

In deze opdracht wordt een beroep gedaan op specifieke kennis van ontwikkelingen in Duitsland ten tijde van de Republiek van Weimar.

De vakspecifieke vaardigheden die in deze opdracht aan de orde komen zijn 'bron en vraagstelling', 'contextualiseren' en 'standplaatsgebondenheid'.

De leerling moet de vragen en de bronnen begrijpen (leesvaardigheid) en informatie uit bronnen vergelijken met eigen kennis. Maar deze opdracht doet toch vooral een beroep op redeneervaardigheden. De leerling moet zijn reactie op de opmerkingen van Gerda Laqueur onderbouwen met argumenten ontleend aan eerder verworven kennis van die periode en aan kennis van het begrip standplaatsgebondenheid.

De leerling moet zich de vraag stellen welke informatie en kennis hij nodig heeft om de reactie te kunnen geven. Na afloop vraagt hij zich (samen met medeleerlingen) af of zijn reactie hout kan snijden.

3.3 Suggesties

U kunt deze opdracht inleiden door de leerlingen te vertellen wie Gerda Laqueur was (zie de bijlage) en haar te plaatsen in de context van de tijd.

Vervolgens vertelt u de leerling wat het doel van de opdracht is, waarbij u expliciet ingaat op historische vaardigheden als 'bron en vraagstelling', 'contextualiseren' en 'standplaatsgebondenheid'.

De opdracht is zo geformuleerd dat u kunt kiezen of u deze schriftelijk of mondeling laat maken. In het eerste geval schrijven de leerlingen een kort betoog of essay, in het tweede geval presenteren zij hun bevindingen aan de klas. In beide gevallen verdient het de voorkeur om leerlingen de opdracht in groepjes te laten maken. Dat bevordert namelijk de discussie.

In het eerste deel van deze opdracht, waarin een sterk beroep wordt gedaan op historische empathie, verplaatsen leerlingen zich in de gevoelens van Duitsers die zijn geconfronteerd met (de gevolgen van) het verdrag van Versailles. In het tweede deel van de opdracht moeten leerlingen hun kennis van nazi-Duitsland gebruiken om te beredeneren waarom Gerda Laqueur spijt zal krijgen voor haar roep om wraak voor het verdrag van Versailles.

Na afloop bespreekt u klassikaal de verschillende reacties, waarin vooral ook aandacht uitgaat naar de gevolgde werkwijze. Ook is het zinvol om aspecten van standplaatsgebondenheid te expliciteren.

4. Antwoordmodel

In het eerste deel van deze opdracht gaan leerlingen in op het gevoel van de Duitsers. Zij worden als enigen schuldig bevonden aan de oorlog, konden niet anders dan de opgelegde straf accepteren. Zij voelen zich door het verdrag van Versailles vernederd. Leerlingen onderbouwen deze gevoelens met artikelen uit het verdrag van Versailles. Bijvoorbeeld:

- Duitsland raakte grondgebied/zijn koloniën kwijt en dat werd voor een land dat graag een grootmacht wilde zijn als vernederend ervaren;
- Duitsland mocht nog slechts een klein leger/geen luchtmacht/geen onderzeeboten hebben en dat werd voor een land dat graag een militaire grootmacht wilde zijn als vernederend ervaren;
- Duitsland mocht geen lid worden van de Volkenbond waardoor zij geen belangrijke politieke rol konden spelen.

In het tweede deel gaan leerlingen in op de gevolgen van het verlangen naar wraak:

- Het verlangen naar wraak op het verdrag van Versailles leidde er mede toe dat Hitler in Duitsland aan de macht kon komen;
- Toen Hitler eenmaal aan de macht was heeft hij (uiteindelijk) het Joodse volk willen uitroeien met de Holocaust als gevolg.

5. Bijlage

Wie was Gerda Laqueur?

In 2010 verscheen onder de titel 'Gerda's Tagebücher', de bewerking van de dagboeken van Gerda Laqueur, met als ondertitel 'Een Duits-Joods-Nederlandse familiegeschiedenis'. Met diverse onderbrekingen beschreef Gerda Laqueur⁷ haar leven vanaf de dag dat zij als twaalfjarige een mooi leeg opschrijfboek met een slotje kreeg, tot het moment dat zij en haar man zich realiseerden dat ze in de val zaten: „Wir sehen keinen Ausweg mehr vor dem Unheil. Wir können nicht mehr frei atmen.“ In Westerbork en Bergen Belsen, waar zij uiteindelijk terecht kwam schreef ze niet.

Gerda Laqueur werd in 1906 geboren in het Silezische stadje Brieg, dat toen in Pruisen lag en nu Pools is. Als de kleine Gerda haar dagboek begint, op 16 oktober 1918, verblijft haar vader Ernst Laqueur in België. Hij heeft zich meteen bij het begin van de Eerste Wereldoorlog gemeld bij het Duitse leger en werkt als arts-farmacoloog aan de door de Duitsers bezette universiteit van Gent. Zijn gezin bleef achter in Brieg.

De eerste zin van Gerda's dagboek luidt: „Vierde oorlogsjaar! Nog geen uitzicht op vrede!“ Dat het gezin Laqueur van afkomst Joods is, maakt voor hun patriottische gevoelens niet uit. Zij voelen zich geheel en al Duits, meldden zich in 1906 als lid van de Evangelische Kirche en lieten hun kinderen evangelisch dopen. 'Joods' is bijna gereduceerd tot een kwestie van uiterlijk. Soms maakt Gerda in haar dagboek een tekeningetje van iemand die er volgens haar 'Joods' uitziet.

In april 1922 verhuist Gerda naar Amsterdam, waar haar vader dan al een aantal jaren hoogleraar is. In de jaren daarna verandert Gerda van een fel patriottisch Duits meisje in een angstige, opgejaagde joodse vrouw (1938).

Op 30 mei 1945 stierf Gerda Laqueur in het dorpje Tröbitz aan de gevolgen van vlektyfus. Ze was negenendertig jaar oud. Negen dagen later bezweek ook haar echtgenoot Felix, 51 jaar. Zij stierven in vrijheid, dat wel. Een week voor de bevrijding waren zij weggevoerd uit het kamp Bergen Belsen, waar zij de moeder van Felix stervend hadden moeten achterlaten. In een goederentrein waren zij vanuit Belsen tien dagen lang voortgesleept tussen de uit oost en west oprukkende geallieerde legers door. Vlakbij het oostelijk gelegen Tröbitz werd de trein door de Russen gestopt en kwamen ze ten slotte vrij. Van de 2500 gevangenen in de trein waren er onderweg nog meer dan vijfhonderd gestorven.

De opdracht heeft betrekking op ontwikkelingen en gebeurtenissen in Duitsland ten tijde van de Republiek van Weimar en het nationaalsocialisme.

Gerda Laqueur

⁷ Deze inleiding is gebaseerd op een artikel van Jolande Withuis in Trouw (29 mei 2010)
<http://www.trouw.nl/tr/nl/4324/nieuws/article/detail/1111714/2010/05/29/Een-keurig-Duits-gezin.dhtml>

Vak	Geschiedenis
Schooltype/afdeling	Havo/vwo
Leerjaar	Klas 3
Tijdsinvestering	1 lesuur
Plaats in het curriculum	Tijdvak 9: tijd van twee wereldoorlogen (1900-1950) / Eerste helft twintigste eeuw
	<p>Kenmerkende aspecten:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Het in praktijk brengen van de totalitaire ideologieën communisme en fascisme / nationaalsocialisme. • Het voeren van twee wereldoorlogen • Racisme en discriminatie die leidden tot genocide, in het bijzonder op de joden.
Onderwerp	Het leven van een joods meisje in de Republiek van Weimar
Groeperingsvorm:	In tweetallen
Hogere denkvaardigheid	Analyseren en evalueren

Toelichting

Toelichting op de vragen

Deze opdrachten hebben betrekking op ontwikkelingen en gebeurtenissen in Duitsland ten tijde van de Republiek van Weimar en het Nationaalsocialisme. In de vragen wordt zowel een beroep gedaan op lagere- als op hogere denkvaardigheden.

In de vragen 1 en 2 is sprake van het toepassen van kennis of er is, als het onderwerp letterlijk in de klas zo is behandeld, sprake van begrijpen.

In vraag 3 en 4 gaat het om analyse en evaluatie. De leerlingen moeten ervaringen en reactie van Gerda en Maria duiden. Daartoe moeten zij eerst een analyse maken van de bronnen en de opbrengsten vervolgens combineren met aanwezig kennis.

In vraag 5 moeten leerlingen hun kennis over het verdrag van München.

Vraag 6 doet een beroep op de reproductie van kennis.

In vraag 7, tenslotte, is er sprake van analyse en evaluatie. De leerlingen moeten hun analyse van de bronnen gebruiken om een oordeel te geven over een uitspraak.

Introductie

De docent introduceert de persoon Gerda Laqueur en plaatst haar in de context van de tijd. Vervolgens maakt hij duidelijk wat het doel van de opdracht is, waarbij hij expliciet ingaat op de meta-concepten 'bron en vraagstelling', 'contextualiseren' en 'standplaatsgebondenheid'.

Doel van de opdracht

Kennis

In deze opdracht wordt een beroep gedaan op specifieke kennis van ontwikkelingen in Duitsland ten tijde van de Republiek van Weimar. Om sommige vragen te kunnen beantwoorden heeft de leerling ook kennis nodig van het begrip standplaatsgebondenheid.

Historische vaardigheden

De vakspecifieke vaardigheden die in deze opdracht aan de orde komen zijn 'bron en vraagstelling', 'contextualiseren' en 'standplaatsgebondenheid'.

Algemene vaardigheden

De leerling moet de vragen en de bronnen begrijpen (leesvaardigheid). De leerling vergelijkt informatie uit de bronnen met eigen. Hij onderbouwt zijn antwoorden met argumenten ontleend aan de bronnen en zijn eigen kennis (redeneervaardigheden).

Metacognitieve vaardigheden

De leerling vraagt zich af welke informatie en kennis hij nodig heeft om de vragen te kunnen beantwoorden. De docent bespreekt de opdrachten klassikaal na, waarin hij vooral aandacht besteedt aan de werkwijze.

4.1 Opdracht: Gerda Laqueur, de wereld van een Joods meisje

Bron 1

Gerda Laqueur (1906-1945) leefde als joods meisje in Duitsland en Nederland. In 1918 begon zijn een dagboek te schrijven. Over dit dagboek schrijft Jolande Withuis:

'De dertienjarige Gerda Laqueur schreef in haar dagboek woedend over het 'dictaat' van Versailles. Ze leed om haar 'arme, geknechte vaderland' en meldde: 'Het volk schreeuwt om wraak', omdat het een vernederende vrede kreeg opgelegd. Twee jaar later voelde ze zich intens betrokken bij een volksstemming over de toekomst van Silezië. Zo woedend is ze als de ijzer- en steenkoolindustrie door de Volkenbond aan Polen wordt toegewezen, dat ze nu ook zelf de hoop uitsprekt dat de komende geslachten deze misdaad tegen de Duitsers zullen wreken.

Toen haar dochter Maria zeventig jaar later Gerda's dagboeken bewerkte, liepen de koude rillingen haar bij deze passages over de rug, omdat zij ten volle wist welke gevolgen dit verlangen naar wraak voor haar had gehad'.

Bron: Withuis, Jolande, Een keurig Duits gezin, *Trouw* 29 mei 2010

<http://www.trouw.nl/tr/nl/4324/nieuws/article/detail/1111714/2010/05/29/Een-keurig-Duits-gezin.dhtml>

Bron 2

Eind september levert de Engelse premier Chamberlain delen van Tsjechoslowakije uit aan nazi-Duitsland. Nu zijn, schrijft Gerda wanhopig, de Tsjechoslowaken en alle democratisch denkende mensen verraden. 'Wat nu komt, elke nieuwe aanval van het fascisme zal een gevolg zijn van dit eerste toegeven en daarover hoeft niemand zich meer te verbazen. Hitler heeft niet alleen gewonnen, hij heeft de machtigste staten vernederd, elk fatsoenlijk mens voelt zich verraden.'

In november 1938 volgt de Kristalnacht. Geschokt constateert Gerda dat buitenlandse regeringen zelfs nu nog niets tegen Hitler ondernemen.

Bron: Withuis, Jolande, Een keurig Duits gezin, *Trouw* 29 mei 2010

<http://www.trouw.nl/tr/nl/4324/nieuws/article/detail/1111714/2010/05/29/Een-keurig-Duits-gezin.dhtml>

Gebruik bron 1 en eigen kennis

1. Waarom kun je het verdrag van Versailles een dictaat noemen?
2. Gerda noemt het verdrag van Versailles voor Duitsland vernederend? Bedenk twee argumenten waarom zij het verdrag vernederend vond.
3. Verklaar/leg uit waarom de koude rillingen Maria over de rug liepen bij het lezen van deze passage uit het dagboek van haar moeder.
4. Leg uit waarom het wel verklaarbaar is dat de reacties van Gerda en Maria, op het wraak willen nemen door de Duitsers, zo verschillend waren.

Gebruik bron 2 en eigen kennis

5. Bron 2 gaat o.a. over het verdrag van München uit 1938. Over dit verdrag wordt vaak gesproken als 'Het verraad van München'. Maak duidelijk waarom.
6. Geef een korte beschrijving van wat er in de Kristalnacht gebeurde.

Gebruik bron 1 en 2

7. Beredeneer, gebruik makend van deze bronnen, of Gerda Laqueur het eens geweest zou zijn met de uitspraak: 'Het westen heeft schuld aan het uitbreken van de Tweede Wereldoorlog'.

Beoordelingsmodel

1. Het verdrag van Versailles was een dictaat omdat de Duitsers niets anders konden doen dan de hen opgelegde straf accepteren. Zij hadden geen enkele invloed op de inhoud van het verdrag. 2 punten
2. Een voorbeeld van een goed antwoord is (twee van de volgende):
 - Duitsland raakte grondgebied/ zijn koloniën kwijt en dat werd voor een land dat graag een grootmacht wilde zijn als vernederend ervaren 2 punten
 - Duitsland mocht nog slechts een klein leger/geen luchtmacht/geen onderzeeboten hebben en dat werd voor een land dat graag een militaire grootmacht wilde zijn als vernederend ervaren 2 punten
 - Duitsland mocht geen lid worden van de Volkenbond waardoor zij geen belangrijke politieke rol konden spelen. 2 punten
3. Het verlangen naar wraak op het verdrag van Versailles was er
 - (mede) verantwoordelijk voor dat Hitler in Duitsland aan de macht kon komen 2 punten.
 - Hitler heeft het Joodse volk willen uitroeien 2 punten
4. Anders dan Maria wist Gerda niet wat de gevolgen van de gevoelens van wraak waren voor Duitsland en met name voor de joden. 2 punten
5. In het verdrag van München werden de Tsjechen uitgeleverd aan de Duitsers/De Tsjechen werden opgeofferd voor een vermeende vrede met Duitsland. 2 punten
6. In de Kristalnacht werden op grote schaal joodse winkels en synagogen vernield. 2 punten
7. Ja volgens Gerda had het westen een oorlog mogelijk kunnen voorkomen als zij (o.a. in München) harder tegen Duitsland waren opgetreden. 2 punten

4.2 Emmy

Vak	Geschiedenis
Schooltype/afdeling	Havo/vwo
Leerjaar	Klas 3
Tijdsinvestering	1 lesuur
Plaats in het curriculum	Tijdvak 9: tijd van twee wereldoorlogen (1900-1950) / Eerste helft twintigste eeuw
	Kenmerkende aspecten: <ul style="list-style-type: none">• Het in praktijk brengen van de totalitaire ideologieën communisme en fascisme / nationaalsocialisme.• Het voeren van twee wereldoorlogen• Racisme en discriminatie die leidden tot genocide, in het bijzonder op de joden.
Onderwerp	Totalitaire staat
Groeperingsvorm:	In tweetallen
Hogere denkvaardigheid	Analyseren en evalueren

Opdracht 1

Bron

Na de Tweede Wereldoorlog vertelt Emmi Bonhoeffer-Delbrück hoe haar zwager in 1938 in Duitsland bijna wordt opgepakt:

Ik weet nog hoe de man van mijn zus Lene, toen hij na de Kristalnacht (de nacht van 9 op 10 november 1938 waarin de Duitse nationaalsocialisten Joodse winkels, synagogen en andere gebouwen vernielden) 's morgens de trein nam naar zijn kantoor in de stad en de synagoge zag branden, bij zichzelf mompelde: "Dit is een belediging voor een beschaafd volk, een belediging voor de beschaving." Onmiddellijk draaide een meneer die voor hem zat zich om en toonde hem zijn partijinsigne en legitimatie. De man was lid van de Gestapo (de geheime politie), en mijn zwager moest hem zijn papieren laten zien. Hij moest zijn adres opgeven en kreeg het bevel zich de volgende ochtend om negen uur bij het partijbureau te vervoegen. Toen mijn zwager die avond thuiskwam, vertelde hij mijn zus wat hem overkomen was, en ze zei: "Had je je mond niet kunnen houden? Wat zal er nu gebeuren? Ze zetten je nog in het concentratiekamp!" Hoe hij zich eruit heeft gekletst, weet ik niet, maar voor straf moest hij de rantsoenkaarten voor zijn woonwijk aan het begin van iedere maand op alfabet leggen en uitreiken.

Gebruik de bron

Het verhaal van Emmi Bonhoeffer speelt zich af in nazi-Duitsland.

4p Leg dit uit door:

- *twee kenmerken van het nationaalsocialisme in Duitsland te noemen, en*
- *bij elk kenmerk een passend voorbeeld uit de bron te geven waaruit dit kenmerk blijkt.*

Opdracht 2

Bron

Na de Tweede Wereldoorlog vertelt Emmi Bonhoeffer-Delbrück hoe haar zwager in 1938 in Duitsland bijna wordt opgepakt:

Ik weet nog hoe de man van mijn zus Lene, toen hij na de Kristalnacht (de nacht van 9 op 10 november 1938 waarin de Duitse nationaalsocialisten Joodse winkels, synagogen en andere gebouwen vernielden) 's morgens de trein nam naar zijn kantoor in de stad en de synagoge zag branden, bij zichzelf mompelde: "Dit is een belediging voor een beschaafd volk, een belediging voor de beschaving." Onmiddellijk draaide een meneer die voor hem zat zich om en

toonde hem zijn partijinsigne en legitimatie.... Toen mijn zwager die avond thuiskwam, vertelde hij mijn zus wat hem overkomen was, en ze zei: "Had je je mond niet kunnen houden? Wat zal er nu gebeuren?"

Gebruik de bron en je eigen kennis

1. Hoe zou jij het gedrag van de man van Lene in de trein willen karakteriseren, als naïef, roekeloos, dom of moedig? Licht je antwoord toe.
2. Wie zou de man die zich naar hem omdraaide geweest kunnen zijn (welke functie zou hij gehad kunnen hebben)?
3. Toen de man van Lene haar zijn verhaal vertelde, reageerde zij met de vraag: Wat zal er nu gebeuren? Welk antwoord zou jij haar geven?

Toelichting op de opdracht

De eerste opdracht is afkomstig uit het pilotexamen havo 2013 (eerste tijdvak). De tweede opdracht maakt gedeeltelijk gebruik van dezelfde bron. In tegenstelling tot de examenvraag is de bewerkte opdracht niet bedoeld als toetsopdracht, maar als leerlingactiviteit na de behandeling van het nazisme in Duitsland in de jaren dertig.

De eerste opdracht heeft betrekking op de lagere denkvaardigheden volgens de taxonomie van Bloom. Het is niet eenvoudig om te bepalen of deze opdracht ook betrekking heeft op het denkproces toepassen, of dat er 'slechts' sprake is van herinneren en begrijpen. De leerling moet twee kenmerken van het nationaalsocialisme herkennen in de tekst. Deze zijn zo expliciet te ontlenen aan de tekst, dat er alleen sprake is van identificatie en bijvoorbeeld niet van analyseren.

Belangrijkste doel van de tweede opdracht is het bevorderen van historische empathie (standplaatsgebondenheid). In de eerste vraag van deze opdracht gaat het om evalueren volgens de taxonomie van Bloom. De leerling moet zich een oordeel vormen over het gedrag van de zwager van Emmi Bonhoeffer. In vraag twee is sprake van toepassing en dat geldt ook voor vraag drie, hoewel daar ook in enigermate sprake is van creëren.

Introductie

De docent introduceert de persoon Emmi Bonhoeffer en plaatst haar in de context van de tijd (zie hoofdstuk 5 'Wie was Emmi Bonhoeffer-Delbrück?').

Vervolgens maakt hij duidelijk wat het doel van de opdracht is, waarbij hij expliciet ingaat op de meta-concepten 'bron en vraagstelling', 'contextualiseren' en 'standplaatsgebondenheid'.

Doel van de opdracht

Kennis

In deze opdracht wordt een beroep gedaan op specifieke kennis van ontwikkelingen in Duitsland ten tijde van de Republiek van Weimar. Om de vragen te kunnen beantwoorden heeft de leerling ook kennis nodig van het begrip standplaatsgebondenheid.

Historische vaardigheden

De vakspecifieke vaardigheden die in deze opdracht aan de orde komen zijn 'bron en vraagstelling', 'contextualiseren' en 'standplaatsgebondenheid'.

Algemene vaardigheden

De leerling moet de vragen en de bronnen begrijpen (leesvaardigheid). De leerling vergelijkt informatie uit de bronnen met eigen kennis. Hij onderbouwt zijn antwoorden met argumenten ontleend aan de bronnen, maar vooral aan zijn eigen kennis en inzicht (redeneervaardigheden).

Metacognitieve vaardigheden

De leerling vraagt zich af welke informatie en kennis hij nodig heeft om de vragen te kunnen beantwoorden. De docent bespreekt de opdrachten klassikaal na, waarin hij vooral aandacht besteedt aan de werkwijze.

Opdracht 1

maximumscore 4

Een juist antwoord bevat twee juiste kenmerken van het nationaalsocialisme met een passend voorbeeld uit de bron, bijvoorbeeld:

- Het antisemitisme 1
- dat in de bron naar voren komt in de agressie tegen de joden in de Kristalnacht (waarin Joodse bezittingen synagogen/winkels vernield worden) 1
- De totalitaire staat / Het gebrek aan vrijheid van meningsuiting 1
- die / dat in de bron naar voren komt doordat de zwager van Emmy Bonhoeffer niet zijn mening mag geven / zich moet melden bij de geheime politie 1

Opmerking

Alleen bij een antwoord waarin een juist kenmerk van het nationaalsocialisme wordt gekoppeld aan een daarbij passend voorbeeld uit het verhaal van Emmy Bonhoeffer, worden 2 scorepunten toegekend.

Opdracht 2

1. In het ideale antwoord op vraag een geven de leerlingen argumenten voor verschillende kwalificaties en zeggen zij erbij vanuit welke perspectief zij tot hun oordeel komen. In de klassikale nabespreking kan de docent de leerlingen op deze verschillende perspectieven wijzen (het persoonlijke perspectief van de man, van zijn vrouw/gezin en van de maatschappij).
2. Zoals uit de oorspronkelijk bron blijkt was de man lid van de Gestapo. Belangrijk is dat de leerlingen onderkennen dat het ging om een nazi-functionaris/politieagent.
3. Uit de oorspronkelijk bron blijkt dat zijn vrouw bang was dat hij naar een concentratiekamp zou worden gestuurd. Om een of andere reden viel zijn straf achteraf mee, hij moest de rantsoenkaarten voor zijn woonwijk aan het begin van iedere maand op alfabet leggen en uitreiken. Belangrijk is dat leerlingen beseffen dat acties als deze in deze periode, eind 1938, niet tot de doodstraf leidden.

Wie was Emmi Bonhoeffer-Delbrück?

De meisjesnaam van Emilie (Emmi) Bonhoeffer was Emmi Delbrück. Zij werd geboren in 1905 als zesde kind van historicus Hans Delbrück en zijn vrouw Carolina. In het gezin Delbrück stond de Pruisische tradities als plichtsbewustzijn en zelfdiscipline hoog in het vaandel stonden. Tederheid was dan ook niet sterk aanwezig binnen het gezin en de vader gold als onbetwiste autoriteit.

In 1912 vestigde de familie Bonhoeffer zich in de buurt van de Delbrücks. Vader Karl Bonhoeffer werd in dat jaar hoogleraar psychiatrie te Berlijn. Al snel ontstond er vriendschap tussen beide families. Dochter Sabine Bonhoeffer werd Emmi's beste vriendin, haar broer Justus werd een goede vriend van Klaus Bonhoeffer (broer van de beroemde Dietrich Bonhoeffer).

In 1930 trouwde Emmi Delbrück met Klaus Bonhoeffer.

Al snel na het aan de macht komen van Hitler keerde Klaus Bonhoeffer zich tegen het nazisme. In eerste instantie ging het om daden als het over de grens helpen van mensen of het luisteren naar de Engelse zender om te weten wat er aan de hand was. Ook werd geholpen met het in veiligheid brengen van geld en sieraden voor mensen die op de vlucht geslagen waren. Langzamerhand gingen zijn activiteiten veel verder. Zo probeerde hij verbindingen te leggen tussen allerlei tegenstanders van het Derde Rijk.

Ook Emmi wilde betrokken zijn bij de illegale activiteiten van haar man, maar dat werd zoveel mogelijk tegengehouden. In vele Duitse families, die deel hadden aan het verzet, werd het verrichten van illegale activiteiten beschouwd als zaak van mannen. Niet omdat ze de vrouwen daarvoor niet geschikt achtten, maar omdat ze hun gezin zoveel mogelijk wilden beschermen. In geval van arrestaties moesten de kinderen beschermd worden door hun moeders. Daarom werd Emmi's rol beperkt gehouden tot rondjes lopen om het huis als er bezoek was. Ze moest dan in de gaten houden of ze niet bespied werden. Ook moest ze afspraken maken met de andere leden van hun kring wanneer er overleg nodig was. Ze deed dit door hen op te bellen vanuit een openbare telefooncel met de uitnodiging voor één van hun vele muzikale avondjes. Een perfecte dekmantel voor wat in feite geheime verboden bijeenkomsten waren.

Klaus Bonhoeffer was, net als zijn broer Dietrich, betrokken bij de mislukte aanslag op Hitler op 20 juli 1944. Op 1 oktober werd hij gearresteerd in het huis van zijn zuster. Vluchten wilde hij niet, ondanks dat er mogelijkheden daartoe waren. Hij was bang dat er wraak genomen zou worden op zijn ouders, zijn vrouw of zijn kinderen. Op 2 februari 1945 werd hij ter dood veroordeeld. Toch duurde het nog tot de nacht van 22 op 23 april, toen de Russen op het punt stonden om Berlijn in te nemen, vóór het vonnis daadwerkelijk ten uitvoer werd gebracht. Door middel van een nekschot werd Klaus Bonhoeffer om het leven gebracht.

Emmi bevond zich met de kinderen bij familie in Holstein, toen het bericht kwam dat haar man Klaus gearresteerd was. Verschillende keren heeft ze haar man nog bezocht in de gevangenis. Pas vier weken na de voltrekking van het vonnis vernam Emmi dat haar man geëxecuteerd was.

In 1964 wierp Emmi zich op als begeleidster van de getuigen in het Auschwitz-proces, om te voorkomen dat deze mensen in problemen zouden raken door het ophalen van al die vreselijke herinneringen, die nodig waren voor het proces. Toen dat proces voorbij was, heeft ze zich ingezet voor Amnesty International.

Op 12 maart 1991, toen de eerste Golf-oorlog uitbrak, heeft ze zich van het leven beroofd, omdat ze bang was dat alles weer opnieuw zou gaan beginnen.

Referenties

Emmi Bonhoeffer-Delbrück: <http://duitsverzet.wordpress.com/vrouwen-in-het-verzet/korte-biografieen/emmi-bonhoeffer-delbruck/>

Klaus Bonhoeffer: <http://duitsverzet.wordpress.com/burgerverzet/korte-biografieen/klaus-bonhoeffer-de-verbindingman/>

4.3 Der Giftpilz (de giftige paddelstoel), een kinderboek voor jong en oud.

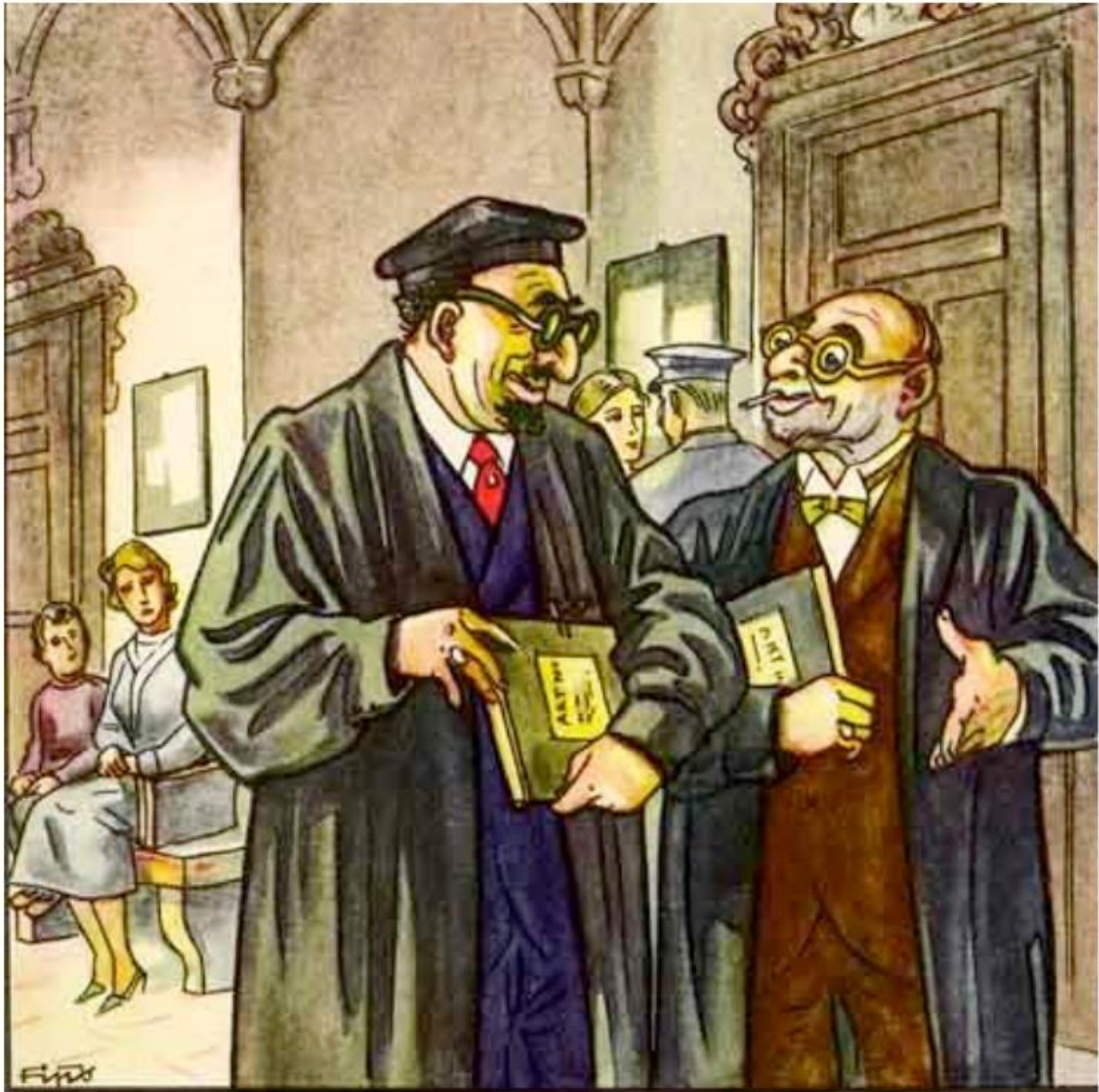
In 1938 uitgegeven door Julius Streicher (Der Stürmer), Opjage 60.000. Gelegentlich wurde es als Schulbuch eingesetzt. Dennoch wurde das Buch aufgrund seines plakativen und unglaublich übertriebenen Antisemitismus auch von Teilen der SS und des SD nicht positiv, sondern sogar als „jugendgefährdend“ charakterisiert.

Bewijsstuk 1778-PS tijdens het Neurenberger proces

Hans en Else ontmoeten een onbekende man.

Alsjeblieft kinderen, heir zijn wat snoepjes. Maar dan moeten jullie wel mij meegaan.

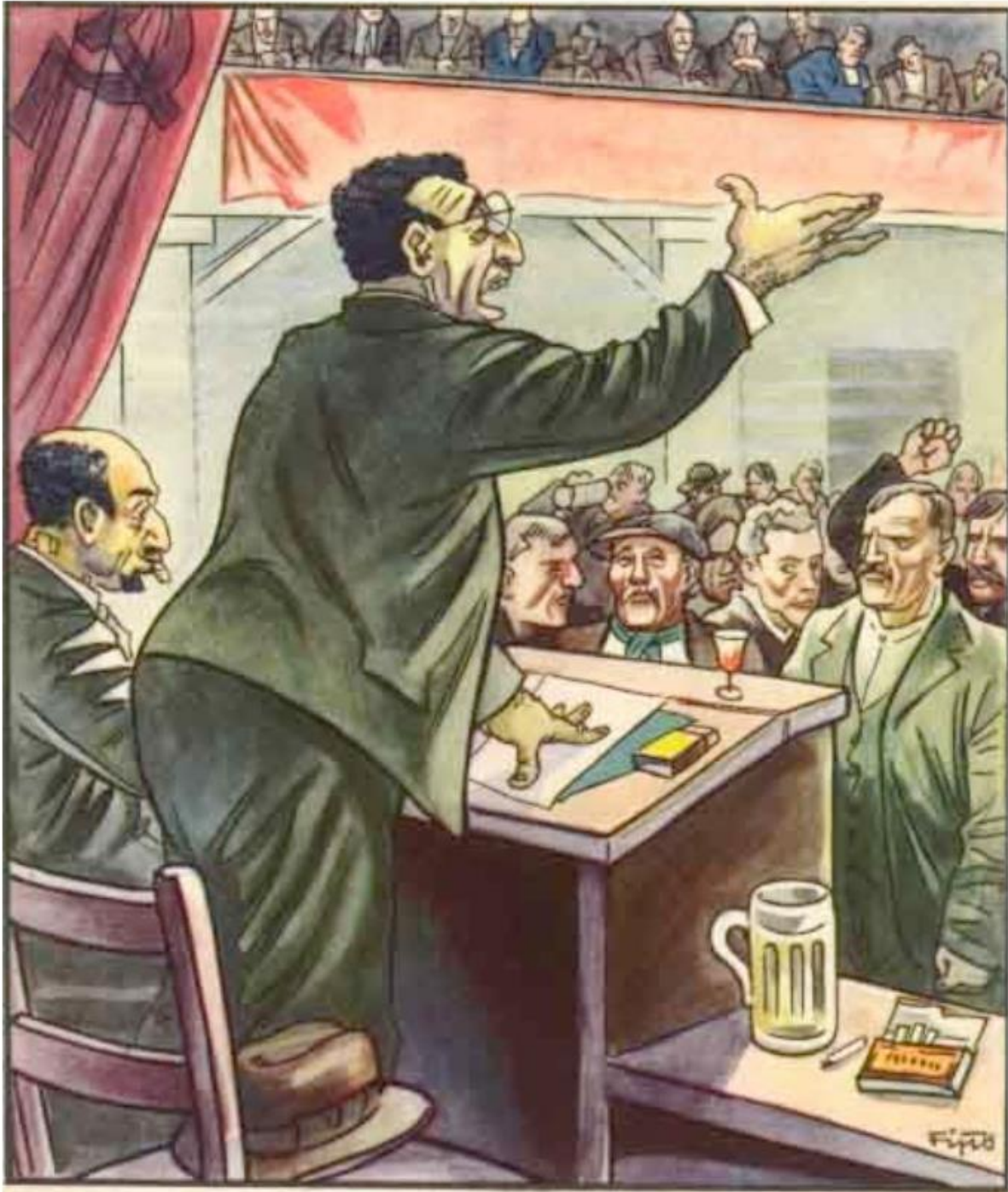

Kijk aan, collega Morgenhtau, we hebben weer prima zaken gedaan vandaag. Geweldig collega Silberstein. We hebben de beide Goj vrouwen mooi hun geld afgenomen en in onze eigen zakken gestopt. (Goj zijn niet-Joden).

Hoe Joden dieren mishandelen.

Het beest viel opnieuw op de grond en stierf langzaam. De Joden kijken lachend toe.

Hoe de arbeider Hartmann nationaalsocialist werd. De Jood schreewt: Wij geven niets om Duitsland. Het belangrijkste is dat het ons goed gaat.

Waarom een bewijsstuk

Wat was het doel

Had dit boek effect

4.4 Joden in Nazi-Duitsland

Irmgard Gebensleven

1. Inleiding

Deze opdrachten hebben betrekking op ontwikkelingen en gebeurtenissen in Duitsland ten tijde van de Republiek van Weimar en het Nationaalsocialisme.

Vak	Geschiedenis
Schooltype/afdeling	Havo/vwo
Leerjaar	Klas 3
Tijdsinvestering	1 lesuur
Onderwerp	Joden in Nazi-Duitsland, horend bij tijdvak 9: tijd van twee wereldoorlogen (1900-1950) / Eerste helft twintigste eeuw
Hogere denkvaardigheid	Analyseren en evalueren
Historisch denken en redeneren	Bron en vraagstelling, contextualiseren, standplaatsgebondenheid
Bron	SLO/Albert van der Kaap

2. Opdracht

Irmgard Gebensleben

Bron

Een Duitse moeder, Elisabeth Gebensleben en haar dochter Irmgard schrijven in de eerste helft van de twintigste eeuw veel brieven naar elkaar. De moeder woonde in de Duitse stad Braunschweig. Haar dochter Irmgard woonde met haar man in Utrecht. Op 3 april 1933 schrijft Irmgard een brief aan haar moeder in Duitsland. Ze schrijft daarin het volgende:

"De schoonzoon van mevrouw M., ook een jood natuurlijk, is met vrouw en kinderen hierheen gevlucht. Hij is advocaat in Berlijn en zag op een dag twee SA-mannen* voor zijn deur staan, die alle klanten wilden tegenhouden. Natuurlijk kun je dit geen 'gruweldaden' noemen, maar wat is het dan wel? En die dingen zie je bij duizenden gebeuren, ondanks al die verklaringen over de 'wil tot vrede' van de nazi's. Het is echt belachelijk. Waar moet dit toch heen!"

*SA = knokploegen

Gebruik het fragment uit de brief hierboven.

1. Irmgard beschrijft wat er met een joodse familie in Berlijn gebeurde. Met welke verandering in Duitsland in die tijd heeft deze gebeurtenis te maken? Leg je antwoord uit.
2. Irmgard is boos over wat er in Duitsland gebeurt. Haar moeder schreef een paar dagen eerder dat ze groot vertrouwen in Hitler had. Hoe kan het volgens jou dat zij er zo verschillend over dachten?

3. Toelichting voor de docent

3.1 Waarom deze opdracht?

De opdracht heeft betrekking op drie kenmerkende aspecten van tijdvak 9: tijd van twee wereldoorlogen (1900-1950) / Eerste helft twintigste eeuw:

- Het in praktijk brengen van de totalitaire ideologieën communisme en fascisme / nationaalsocialisme.
- Het voeren van twee wereldoorlogen
- Racisme en discriminatie die leidden tot genocide, in het bijzonder op de joden.

In deze opdracht gaat het over ontwikkelingen en gebeurtenissen in Duitsland ten tijde van de Republiek van Weimar en het Nationaalsocialisme. In de vragen wordt zowel een beroep gedaan op lagere- als op hogere denkvaardigheden en op historische vaardigheden als bron en vraagstelling, contextualiseren en standplaatsgebondenheid.

Vraag 1 doet een beroep op lagere denkvaardigheden. Leerlingen moeten zich kennis van ontwikkelingen in Duitsland ten tijde van de Republiek van Weimar herinneren en deze daarna toepassen.

Vraag 2 is een evaluatieve vraag. De leerling moet beoordelen waarom twee personen zo verschillend over ontwikkelingen kunnen denken. Hij past hierbij zijn kennis van het meta-concept 'standplaatsgebondenheid' toe.

3.2 Wat wordt er van de leerlingen gevraagd?

In deze opdracht wordt een beroep gedaan op specifieke kennis van ontwikkelingen in Duitsland ten tijde van de Republiek van Weimar.

De vakspecifieke vaardigheden die in deze opdracht aan de orde komen zijn 'bron en vraagstelling', 'contextualiseren' en 'standplaatsgebondenheid'.

De leerling moet de vragen en de bronnen begrijpen (leesvaardigheid) en informatie uit bronnen vergelijken met eigen kennis. Hij moet zijn antwoorden onderbouwen met argumenten ontleend aan de bronnen en zijn eigen kennis (redeneervaardigheden).

De leerling moet zich afvragen welke informatie en kennis hij nodig heeft om de vragen te kunnen beantwoorden.

3.3 Suggesties

Leerlingen beschikken over context kennis van de Republiek van Weimar. Het ontbreekt hen echter aan context kennis van de persoon om wie het in deze opdracht draait. Het is daarom zinvol om de persoon Irmgard Gebensleben bij de leerlingen te introduceren (zie de bijlage). U kunt, desgewenst, ook dit filmpje daarbij gebruiken. <http://deoorlog.nps.nl/page/personen/780051/Elisabeth%20Gebensleben?afl=1>

Om transfer van kennis en vaardigheden te bevorderen is het nuttig aan de leerlingen duidelijk te maken wat het doel van de opdracht is, waarbij u expliciet ingaat op de meta-concepten 'bron en vraagstelling', 'contextualiseren' en 'standplaatsgebondenheid'.

In deze opdracht wordt ervan uitgegaan dat de leerlingen beschikken over kennis van het concept plaatsgebondenheid (historische empathie). U kunt leerlingen ook zonder deze voorkennis met de opdracht confronteren om vervolgens, op basis van hun antwoorden, in te gaan om wat het concept standplaatsgebondenheid betekent. Zie ook het artikel op Histoforum over standplaatsgebondenheid (<http://histoforum.net/2011/standplaatsgebondenheid.html>) als word-bestand te downloaden).

4. Antwoordmodel

Het maken van een beoordelingsmodel bij deze opdrachten is niet eenvoudig, zeker niet omdat het moeilijk is een eenduidig antwoord te formuleren. Je kunt er voor kiezen om verschillende antwoorden goed te rekenen en voor elk antwoord hetzelfde aantal punten te geven. Je kunt er echter ook voor kiezen om meer volledige antwoorden hoger te belonen. Een voorbeeld:

Vraag 1

Voor het antwoord dat in Duitsland Hitler aan de macht was gekomen kun je 1 punt geven en als de leerling er aan toevoegt dat Hitler een anti-joodse politiek volgde een tweede punt.

Vraag 2

Voor elk van de volgende antwoorden krijgt een leerling een punt waardoor hij maximaal vier punten kan scoren (bij nog meer goede antwoord mogelijkheden eventueel nog meer punten):

- De ene persoon schat het gevaar voor de joden hoger in dan de andere.
- De een gaat het lot van de joden meer aan het hart dan de ander
- Hitler was nog maar net aan de macht gekomen en daarom schatte de ene persoon de situatie anders in dan de andere
- De vrouw in Duitsland, die te leiden had van de depressie, had hoge verwachtingen van Hitler.

Omdat antwoorden van leerlingen je vaak voor verrassingen stellen, zowel in positieve als in negatieve zin, is het goed het definitieve antwoordmodel pas vast te stellen nadat je (en je collega's) op z'n minst een aantal antwoorden hebt nagekeken. In gezamenlijk overleg stel je vervolgens vast welke antwoorden je goed wilt rekenen, maar ook voor welke antwoorden je zeker geen punten zult toekennen. De kwaliteit van het beoordelingsmodel zal hiermee (in de loop der jaren) toenemen als de antwoorden van leerlingen worden geëvalueerd en het antwoordmodel (en eventueel de vragen) wordt bijgesteld.

5. Bijlage

Wie was Irmgard Gebensleben?

Friedrich Karl Gebensleben woont met zijn vrouw Gertrud Margarete Elisabeth (Elisabeth) von Alten in het Duitse Braunschweig. De familie is zeer pro-Hitler. Irmgard (1906-1993), hun dochter, wordt na de eerste wereldoorlog, in 1920, naar Nederland gestuurd om aan te sterken. Zij is dan dertien jaar oud en komt terecht bij de familie Brester in Utrecht. In 1929 trouwt ze met de jongste zoon August die arts is in het ziekenhuis. Ze wonen eerst in Utrecht en later in Amersfoort. Irmgard, die meestal Immo genoemd wordt, onderhoudt een uitgebreide briefwisseling met haar familie in Duitsland. Wanneer Hitler daar aan de macht komt, krijgt zij van haar moeder Elisabeth enthousiaste brieven over deze 'redder van het Duitse volk'. In 1936 overlijdt Immo's vader, in 1937 haar moeder Elisabeth.

Eind december 1918 leest vader Karl Gebensleben in een brief van zijn broer:

'Wij Duitsers zijn als natie zonder trots opgevoed, alleen als onderdanen die zich braaf van bovenaf laten regeren. De burgers zijn er aan gewend dat ze geregeerd worden, terwijl de roden al twintig jaar naar de alleenheerschappij gestreefd hebben en die nu brutaal en gewetenloos veroveren omdat ze de macht, dat wil zeggen de machinegeweren in handen hebben.'

Zo denken veel Duitsers erover. De polarisatie tussen rechts en links bereikt ongekende scherpste. Bij de verkiezingen van 1930 wekt Hitler al hoop in het hele land. Ook bij de familie Gebensleben in Braunschweig. Moeder Elisabeth is in de ban van de nieuwe beweging. Ze schrijft haar dochter Irmgard in Utrecht: *'Vandaag hier verkiezingsdag; grote opwinding in de stad. Zo te zien zijn de rechtse partijen aan de winnende hand. Dat zou heerlijk zijn. Morgen komt pas de definitieve uitslag.'*

Het jaar erna, er zijn weer nieuwe verkiezingen op komst, stijgt de opwinding. Elisabeth Gebensleben schrijft naar Utrecht:

'Volgende week zondag is hier de grote dag. Hitler spreekt. Ze rekenen op een grote opkomst.'

En als hij dan daadwerkelijk is geweest: *'Ik ben nog zo in de ban van wat ik net heb meegemaakt. Ja, het was werkelijk geweldig dat je weer als trotse en vrije Duitse kon ademen. Duitsland ontwaakt werkelijk. Er waren ook journalisten van buitenlandse kranten. Maar ik geloof niet dat de wereld de waarheid goed hoort. Geen woord over de honderdtienduizend bruinhemden die vandaag hier in Braunschweig gemarcheerd hebben, over de parade die door Hitler op de Schlossplatz werd afgenomen na de vlaggenwijding die zes uur heeft geduurd.'*

Op 30 januari 1933 kon de Duitse president Paul von Hindenburg niet meer om Hitler en zijn NSDAP heen. De president koos niet van harte voor de NSDAP-leider, die hij in intieme kring als 'kleine korporaal, zwerver en mislukt kunstenaar' betitelde. Maar voor Hitlers aanhangers was het een onvergetelijke dag. Vanuit Braunschweig schreef Elisabeth Gebensleben naar haar dochter in Utrecht:

'Vati kwam aanrennen met een extra editie van de krant. Vati's gezicht straalde. Ik lachte ook, maar toen de eerste vreugde voorbij was, moest ik toch even in een stoel gaan zitten en een paar tranen over mijn wangen laten lopen.'

Eindelijk, eindelijk! Nu zit dus deze vroeger zo eenvoudige man, die in de loopgraven gelegen heeft, op de plaats waar Bismarck zat, na de meest ongelooflijke aanvallen en lastercampagnes. Veertien jaar geleden had hij zeven aanhangers, nu dertien miljoen. Dat is het resultaat van zo'n onvoorstelbare energie, zelfopoffering en kracht als nog maar zelden in de wereldgeschiedenis is voorgekomen. En de strijd gaat nu pas beginnen!

De Rijkspartijdagen in Neurenberg waren het jaarlijks hoogtepunt voor iedere NSDAP-er, ze boden de gelegenheid om de eenheid in de partij te versterken en aan de buitenwereld te demonstreren. Wie erbij mag zijn voelt zich uitverkoren.

Karl Gebensleben, partijlid uit Braunschweig, mag een keer naar Neurenberg. Zijn vrouw Elisabeth schrijft aan haar dochter in Utrecht: *'Dat wordt vast heel geweldig, wat zal hij veel beleven!'*

Een paar dagen na de Parteitage spreekt Elisabeth toevallig een SA-man in een café. Ze schrijft haar dochter wat die had meegemaakt:

'We stonden ons 's morgens te wassen voor de tent. Opeens staat Hitler tussen ons in. 'Goedemorgen jongens, hebben jullie goed geslapen?' Dat zal ik mijn hele leven niet vergeten, zei de jongen. De tranen stonden hem in de ogen.'

In deze opdracht staat een passage uit een brief centraal die Irmgard op 3 april 1933 aan haar moeder in Duitsland schrijft.

Bron: Hedda Kalshoven-Brester, 'Ik denk zoveel aan jullie. Een briefwisseling tussen Nederland en Duitsland 1920-1949' (2008).

Referenties

Abram, I. (2002). *Daders, slachtoffers, omstanders. Elk perspectief zijn eigen oorlog?* Lezing, gehouden op vrijdagmiddag 8 november 2002 in Utrecht. Verkregen op 3 juli 2013 van http://stichting-kombi.nl/docs/ART/Daders_NB%2026.pdf

Elisabeth Gebensleben (brieven). Artikel op de website De Oorlog. <http://deoorlog.nps.nl/page/personen/780051/Elisabeth%20Gebensleben?afl=1>

Kalshoven-Brester, H. (2008) *Ik denk zoveel aan jullie. Een briefwisseling tussen Nederland en Duitsland 1920-1949*. Pandora.

4.5 Monroe Doctrine

1910: Cutting a switch for a bad boy

'There is nothing these people respect and follow like power'

The Sower (after Millet)

At first glance, this cartoon by Gregor Duncan, from April 1934, might appear critical of the president, as he casually strews billions of dollars around, but such an interpretation ignores the necessary role sowing plays in making the harvest possible. Similarly, the belching smokestacks in the background, which might appear

ominous to a twentieth-first-century eye, represent instead a badly needed renewal of economic activity. (The artistic reference is to the iconic painting *The Sower* by the nineteenth-century French artist Jean-François Millet.)

<http://www.archelaus-cards.com/retail/archives/20090321.php>

Deze Duncan werd later kritischer over Roosevelt (zie cartoon hieronder)

“Democratic Odyssey,” from April 1936, illustrates Duncan’s thorough-going disillusionment with the Roosevelt administration. The NIRA was the National Industrial Recovery Act of 1933, a major component of the New Deal that the Supreme Court struck down as unconstitutional in May 1935. The Townsend Plan was a proposed public pension scheme that attracted much attention prior to passage of the Social Security Act in August 1935. (As always, you may click on the cartoon for a larger version.)

Analyseer de spotprent en beredeneer waarop de visie van de tekenaar is gebaseerd.

4.6 Hitler Duitsland

SOURCES

2.

THE BASE OF HITLER’S SUPPORT BEFORE 1933

Source G:
Reichstag election results 1928–32 (number of seats).

	1928	1930	1932 (1)	1932 (2)
NSDAP	12	107	230	196
DNVP	73	41	37	52
DVP	45	30	7	11
	1928	1930	1932 (1)	1932 (2)
Z	62	68	75	70
DDP	25	20	4	2
SPD	153	143	133	121
KPD		54	77	89
				100

Source H:
the social origins of members of the SA between 1925 and 1933.

<i>Class</i>	<i>Occupational group</i>	<i>% of SA</i>
Working	Agricultural	2.9
	Unskilled	15.4
	Skilled	35.4
	Public sector	0.9
	Apprentices	1.5
	Servants	0.4
	<i>Subtotal</i>	56.5
Lower middle and middle	Master artisans	1.3
	Non-grad. professions	3.3
	Salaried staff	8.8
	Civil servants	2.7
	Soldiers and NCOs	0.0
	Salesmen	10.
	Farmers	4.3
	Family helpers	2.1
	<i>Subtotal</i>	32.
Upper middle and upper	Senior salaried staff	0.2
	Senior civil servants	0.1
	Military officers	0.0
	University students	4.1
	Graduate professions	1.2
	Entrepreneurs	0.2
		<i>Subtotal</i>

Source I:
the social composition of the part of the electorate voting for the NSDAP (%).

	1928	1930	1932 (1)	1932 (2)
Working class	40	40	39	39
Middle and upper middle class	59	60	61	60
% of total vote going to NSDAP	2	15	31	27

Source J:

a confidential analysis, prepared by the KPD of the rise in support for the NSDAP (1931).

National Fascism [the NSDAP] is the opposite side of the coin from Social Fascism [the SPD]. The betrayal of socialism, of the German working people and thereby of the German nation by the SPD's leaders has led millions of workers, rural workers and impoverished members of the middle classes into the ranks of the NSDAP. In particular the disciplined, militarily-trained storm sections of the NSDAP—the SS and the SA—boast a high percentage of industrial workers and in particular unemployed proletarians.

Source K:

from the application form of a recruit to the SA.

...I completed my three-year apprenticeship as an electrical fitter at the firm of Karl Dlehl. I was politically active in the Iron Front paramilitary for about one and a half years. After I had gradually become aware of the SPD's poor leadership and that its efforts couldn't help us, I resigned from the organisation. On the other hand, I am convinced that the new Germany, led by our People's Chancellor Adolf Hitler, signifies recovery and resurgence and I wish to devote all my efforts to this.

1. Explain briefly:

(i) the absence within the SA of 'soldiers and NCOs' and 'military officers' (Source H). [1]

(ii) the 'Iron Front' (Source K). [2]

2. To what extent is it possible to detect from Source G alone the origins of the increased Nazi electoral support in 1930 and 1932? [5]

3. Assess the contrasting value to the historian of the evidence provided in Sources J and K. [5]

*4. 'The rise of Nazism between 1928 and 1932 was based on the support of the middle classes.' To what extent do Sources G to I show this? [7]

5. In addition to Sources G to K, what other types of source would be useful to the historian studying the increase in support for the Nazis between 1928 and 1932? [5]

Worked answer

*4. [The quotation is obviously too one-sided and needs to be rebalanced. It is therefore important to present a clear overall argument. The first sentence or two might contain a basic interpretation which can then be supported by more detailed reference to the sources. The concluding sentences might suggest something a little more subtle

—if there is time.]

This statement is only partly correct. In terms of electoral support, the middle and upper middle classes seem to predominate. [Source I](#) quantifies them at between 60 and 61 per cent of Nazi voters. This kept pace with the increase in the total vote for the Nazis (15 per cent in 1930 and 31 per cent in June 1932), which was accomplished partly through the declining support for the three parties for which the middle classes usually voted—the DNVP, DVP and DDP: [Source G](#) shows these down in June 1932 to 37, 7 and 4 seats respectively. It does, therefore, seem that the NSDAP built the core of its support from the remains of the middle-class parties.

On the other hand, this would not have been enough to create a mass movement. This could be achieved only by attracting a substantial part of the working class. After all, as [Source G](#) shows, the name of the party, NSDAP, still contained the word *Arbeiter* (workers). Hence the 39 per cent and 40 per cent of Nazi voters drawn from the working class ([Source I](#)) were crucial in explaining why the NSDAP was able to overtake the SPD in June 1932 ([Source G](#)) as Germany's largest party. The quotation also underestimates the importance of the working class in providing members of activist movements like the SA, as opposed to more passive electoral support. Source shows that 56.5 per cent of the SA were recruited from this part of society.

Overall, these sources show that the NSDAP drew most of their vote from the middle classes and became the largest party attracting the middle classes. They also drew substantial support from the working classes but were unable to displace either the SPD or KPD to become the main party of the working class. They did, however, manage to combine their middle-class core and additions from the working class to become the only party in Germany to cut through class barriers.

4.7 Was Sparta een totalitaire staat?

Veel mensen, zo schrijft het Duitse tijdschrift *Geschichte* in oktober 2009, zagen in het oude Sparta de eerste totalitaire staat. Is deze kwalificatie juist? Was Sparta een totalitaire staat?

Schrijf over deze vraag een kort essay (één à twee A4-tjes).

Aanwijzingen:

- Wat zijn volgens jou de belangrijkste kenmerken van een totalitaire staat?
- In hoeverre voldoet Sparta aan deze kenmerken. Illustreer steeds een kenmerk en beredeneer, uiteraard met argumenten, waarom volgens Sparta wel of niet aan een kenmerk voldoet.
- Trek tenslotte een conclusie: was Sparta een totalitaire staat?

Tip:

Kijk bijvoorbeeld naar de opvoeding van de Spartanen (mannen en vrouwen), het huwelijk, bezit, (on)gelijkheid en de rol van de staat.

Als je deze opdracht samen met een klasgenoot maakt, kun je de bronnen verdelen en vervolgens de gevonden gegevens uitwisselen en met elkaar bespreken. Schrijf samen het korte essay.

Extra

1. Op het eind van de negentiende eeuw gaf de Duitse oudhistoricus Eduard Meyer (1855-1930) een nogal geïdealiseerd beeld van de [slag bij Thermopylae](#) en de dood van Leonidas. Dit beeld kreeg een plaats in de Duits geschiedenisboeken. Maak duidelijk waarom dit beeld goed paste bij de geschiedenis van Duitsland op het eind van de negentiende en de eerste helft van de twintigste eeuw.
2. De opperbevelhebber van de Duitse luchtmacht Hermann Göring stelde de Duitsers in een [radiorede](#) (laatste kwart) op 39 januari 1943 de slag bij Thermopylae en de dood van Leonidas ten voorbeeld. Maak duidelijk waarom en waarom juist op dat moment.
3. Op de website van het Vlaams Belang staat een beschrijving van de slag bij Thermopylae. Leg een verband tussen deze slag en de opvattingen van het Vlaams Belang.

Bronnen

- [Totalitarisme](#)
- [Kenmerken van een totalitaire staat](#)
- [Sparta op Wikipedia](#)
- [Sparta op Wikipedia \(Engels\)](#)
- [Sparta](#)
- [Spartaanse opvoeding](#)
- [Lycurgus](#)
- [Daily life in Sparta](#)
- [Krypteia](#)
- [Krypteia](#)
- [Syssitia](#)
- [Xenelasia](#)
- [Slag bij Thermopylae](#)

5. Toetsing

Edexcel GCSE

Germany, 1918–39

Answer Questions 1(a) to (d), then Question 2(a) OR 2(b) and then Question 3(a) OR 3(b).

Question 1 – you must answer all parts of this question.

Study Source A.

Source A: From a book about the history of Germany, 1858–1990, published in 2001.

The Nazis never quite had the courage to destroy the Churches of Germany and risk the opposition this might have caused. The Nazis did, however, try to reduce the influence of the Churches, with mixed results. By the end of 1933, Catholic priests were being harassed and Catholic youth groups were forced to join with the Hitler Youth. A new Protestant Church was introduced and a strong Nazi supporter was put in charge of it.

(a) What can you learn from Source A about Nazi attitudes towards the Churches in Germany? (4)

(b) Describe the measures taken in the Treaty of Versailles to limit German power. (6)

(c) Explain the effects of the Reichstag Fire in 1933. (8)

(d) Explain why Hitler carried out a policy of persecution of the Jews and other minority groups in the years 1933–39. (8)

Answer EITHER Question 2(a) OR 2(b).

2 (a) Explain how Germany recovered from its economic and political difficulties in the years 1924–29 under Stresemann’s leadership. (8)

OR

2 (b) Explain how the position of young people changed in Germany in the years 1933–39. (8)

Answer EITHER Question 3(a) OR 3(b).

3 (a) Was the effect of reparations the main reason why the Weimar Republic found it difficult to govern Germany in the years 1919–24? Explain your answer. (16)

You may use the following in your answer and any other information of your own.

- The effect of reparations
- Attacks on the government by Left and Right wing political parties
- The French Occupation of the Ruhr

- The weaknesses in the Constitution

3 (b) Was the creation of a police state the most important effect of Nazi rule on the German people in the years 1933–39? Explain your answer. (16)

You may use the following in your answer and any other information of your own.

- The creation of a police state
- Reduction in unemployment
- The changing role of women
- The use of propaganda

(Total for Question 3 = 16 marks)

<http://www.edexcel.com/quals/gcse/gcse09/history/a/Pages/default.aspx>

Russia, 1917–39

Answer Questions 1(a) to (d), then Question 2(a) OR 2(b) and then Question 3(a) OR 3(b).

Question 1 – you must answer all parts of this question.

Study Source A.

Source A: From a history of the Twentieth Century, written in 2000.

The Provisional Government was weak and it did not provide the people with what they wanted. It was unable to take Russia out of the war, or bring about the necessary reforms. The changes it did make, like introducing freedom of speech, just made Russia harder to govern. The weakness of the Provisional Government meant that, even if it had wanted to, it could not make the major changes that many had hoped for.

(a) What can you learn from Source A about the problems facing the Provisional Government in 1917? (4)

(b) Describe the key features of Lenin's New Economic Policy. (6)

(c) Explain the effects of Stalin's policy of collectivisation on the Soviet Union. (8)

(d) Explain why Soviet industry expanded rapidly in the 1930s. (8)

Answer EITHER Question 2(a) OR 2(b).

2 (a) Explain how opposition to the Tsar grew in Russia in 1917. (8)

2 (b) Explain how Stalin dealt with opposition to his rule in the Soviet Union in the 1930s. (8)

Answer EITHER Question 3(a) OR 3(b).

*3 (a) Was Trotsky's leadership of the Red Army the main reason why the Bolsheviks won the Civil War? Explain your answer. (16)

You may use the following in your answer and any other information of your own.

- Trotsky's leadership of the Red Army
- The weaknesses of the Whites
- The Treaty of Brest-Litovsk
- War Communism

*3 (b) Was industrialisation the most important effect of Stalin's rule on the Soviet Union? Explain your answer. (16)

You may use the following in your answer and any other information of your own.

- Industrialisation

- The purges of the 1930s
- The cult of Stalin
- Changes in working and living conditions

(Total for Question 3 = 16 marks)

Commentaar Duitsland

5HA02 2A Germany 1918-39

Question 1(a)

In this source-based question, candidates were asked to make inferences about the Nazi attitude to the Churches in Germany from a short secondary source. The most obvious inference from this source was that the Nazis were unhappy with the power of the Churches.

Inferences are judgements which can be made, but which the source does state directly. The key to answering this type of question is to make the inference and use the wording of the source only as support for an inference. An inference should not be made by using the words of the source, as that is likely to produce paraphrasing.

So candidates who stated that 'the Nazis did not have the courage to destroy the Churches' were copying the source, not making valid inferences and were marked at Level 1. Those who argued that the Nazis must have been worried about the Churches undermining the Nazi message because they harassed Catholic priests and set up 'a new Protestant Church' were both making a valid inference and supporting it. So such answers were rewarded at Level 3.

On this question, many candidates brought in their own knowledge, either to make an inference or to provide a historical context. This is not a correct approach to the question. Both inferences and support must come from the source.

Tip

To gain high marks, you must support your inference from the source. The best way to show that you are doing this is make a direct quote. Why not say 'I know this because it says ...'?

(4)

Source A tells us that the Nazis feared the churches of Germany "never quite had the courage to destroy the churches of Germany." This suggests that the churches of Germany were powerful and had a lot of support "which the opposition this might have caused." However this source also suggests that the Nazis still wanted the churches of Germany but on their side. A new protestant church was introduced and a strong Nazi supporter was put in charge.

This is a strong answer. An inference is made straight away ('feared the Churches') and is supported by the quote 'never quite had the courage to destroy the Churches'. An inference is then made about the Churches themselves and a final supported inference about Nazi attitudes in the last paragraph. (4)

Beoordelingsmodel

Option 2A: Germany, 1918-39

NB. The examples given are an indication of a level of thinking a candidate might display and should not be seen as a complete or required answer.

Question Number		
1 (a)		What can you learn from Source A about Nazi attitudes towards the Churches in Germany? Target: Source comprehension, inference and inference support
Level	Mark	Descriptor
	0	No rewardable material
1	1	Students do no more than copy/paraphrase the source. e.g. The Nazis did, however, try to reduce the influence of the Churches, with mixed results.
2	2-3	Makes unsupported inferences. An inference is a judgement that can be made from studying the source, but is not directly stated by it. e.g. ... I think it tells us that the Nazis were frightened to take on the power of the Churches. <ul style="list-style-type: none"> • 2 marks for one unsupported inference. • 3 marks for two unsupported inferences.
3	4	Makes supported inference(s). A supported inference is one which uses detail from the source to prove the inference. e.g. ... I think it tells us that the Nazis were frightened to take on the power of the Churches because it says 'The Nazis never quite had the courage to destroy the Churches of Germany and risk the opposition this might have caused'.

Question 1(b)

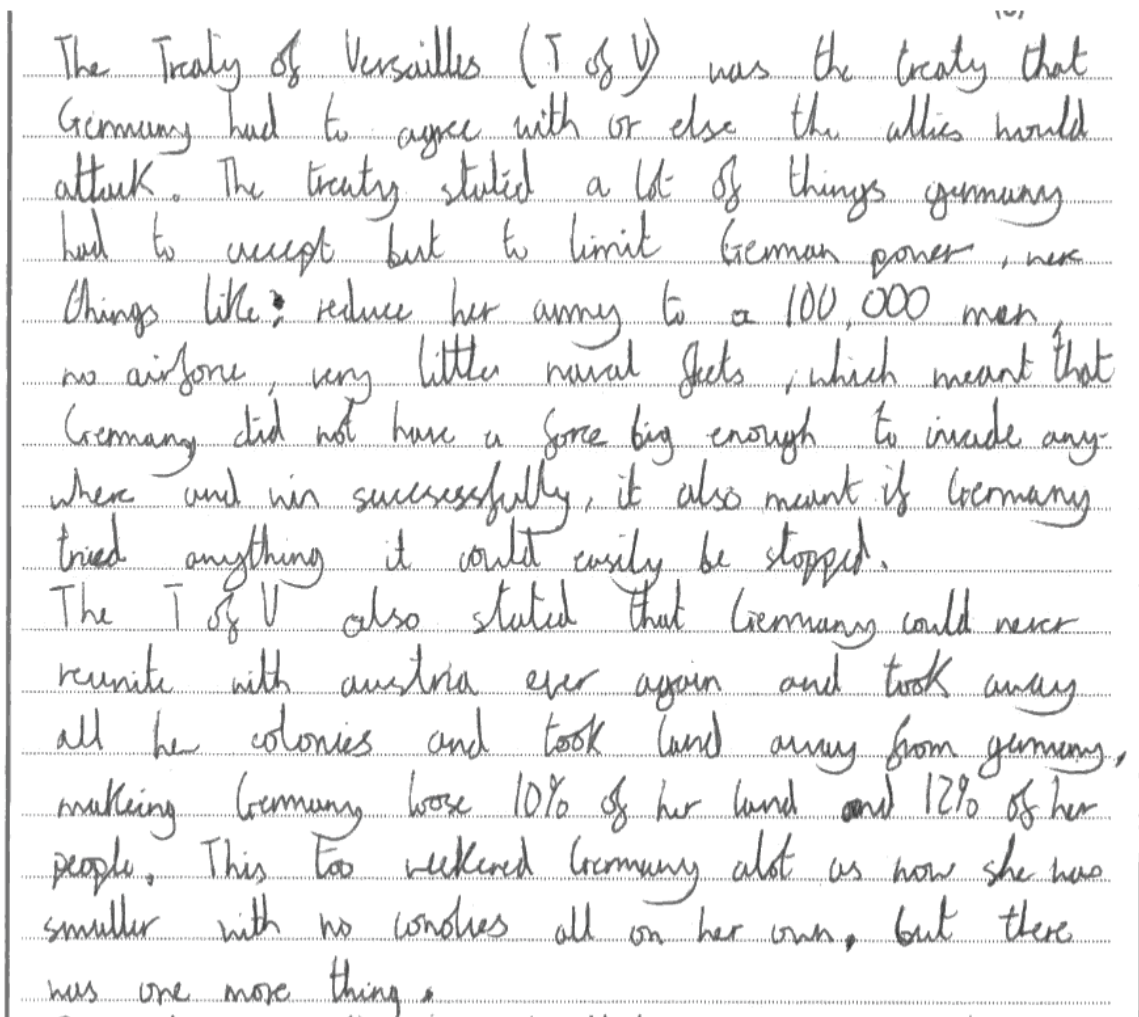
This question provides the opportunity for candidates to show that they have a sound understanding of key facts around an important event in the specification. Marks are awarded for providing factual support for statements made, with two well-supported statements marked at the top end of Level Two. Consequently it is very good exam technique for candidates to ensure that examiners were aware that separate points were being made by using such terms as 'firstly' 'secondly', 'another way'.

In this question, candidates were asked to describe how the Treaty of Versailles limited German power. Many chose to describe the military terms; other included land losses and reparations. Where these terms

were linked to limitations in power (For example reparations reduced the money available to rebuild the economy and Germany's strength) then high marks were readily awarded.

Tip

The question asks about 'measures taken in the Treaty of Versailles to limit German power'. Why not go straight into the answer by using the words of the question? A very effective way to start would be 'One way in which the Treaty of Versailles limited German power was...'

The Treaty of Versailles (T of V) was the treaty that Germany had to agree with or else the allies would attack. The treaty stated a lot of things Germany had to accept but to limit German power, new things like: reduce her army to a 100,000 men, no airforce, very little naval fleet, which meant that Germany did not have a force big enough to invade anywhere and win successfully, it also meant if Germany tried anything it could easily be stopped. The T of V also stated that Germany could never reunite with Austria ever again and took away all her colonies and took land away from Germany, making Germany lose 10% of her land and 12% of her people. This too weakened Germany alot as now she was smaller with no colonies all on her own, but there was one more thing.

Although the candidate goes on to link reparations to reduced German power, two good points have already been explained and supported by the end of paragraph 3. Examiners particularly liked the references to why Germany was weaker. (6)

Beoordelingsmodel

Question Number		
1 (b)		Describe the measures taken in the Treaty of Versailles to limit German power. Target: Key features/recall of knowledge (AO1/A02)
Level	Mark	Descriptor
	0	No rewardable material
1	1-3	Simple statement(s). One mark per simple statement made. <ul style="list-style-type: none"> • One simple statement = 1 mark • Two simple statements = 2 marks • Three simple statements = 3 marks e.g. They limited Germany's armed forces and took away land.
2	4-6	Developed statement(s). (a developed statement is a simple statement which is supported by factual detail.) <ul style="list-style-type: none"> • One developed statement = 4-5 marks • Two or more developed statements = 5-6 marks e.g. ... They limited Germany's armed forces and took away land. Germany was not allowed to have tanks or military air planes. It also lost its colonies and had to give back Alsace-Lorraine to France.

Question 2

Question 2 is a 'process' question. It asks how a particular development or change came about. In this case candidates were asked to write on either how Stresemann's measures brought about improvement in Germany or about how the position of young people changed under the Nazis. Most candidates chose to answer Question 2 (a) on Stresemann.

Many 2(a) answers adopted the approach of explaining 'why' improvement came about under Stresemann rather than 'how'. Since the support for the reasons included the details of how, marks were still awarded. The question was very much to the candidates' liking and there were some very good answers. Responses tended to centre around three main policies, dealing with hyperinflation, lessening the burden of reparations and improving Germany's relations with other members of the international community by signing agreements with other countries and taking Germany into the League of Nations. Highest scoring answers came from candidates who were able to take an overview and link actions to policies. Such answers saw what Stresemann did as part of a general policy. For example 'Stresemann dealt with the economic problems by addressing the main cause of them, reparations. He did this by...'

Beoordelingsmodel

Question Number		
2(a)		Explain how Germany recovered from its economic and political difficulties in the years 1924-29 under Stresemann's leadership. Target: Change/Recall of knowledge (A01/A02)
Level	Mark	Descriptor
	0	No rewardable material
1	1-2	Simple or generalised statement(s) of change. One mark per simple statement made. e.g. Things got a lot better. The economy picked up <ul style="list-style-type: none"> • 1 mark for one simple statement. • 2 marks for two or more simple statements.
2	3-5	Developed statement(s) of change. The student supports the statement with relevant contextual knowledge. e.g. ... Things got a lot better. The economy picked up. When Stresemann came into power Germany was suffering from hyper-inflation and the currency had become worthless. Stresemann introduced the Rentenmark and borrowed money from the USA. <ul style="list-style-type: none"> • 3-4 marks for one developed statement. • 4-5 marks for two or more developed statements.
3	6-8	Developed explanation of change. The student explains more than one change supported by selected knowledge. e.g. ... Things got a lot better. The economy picked up. When Stresemann came into power Germany was suffering from hyper-inflation and the currency had become worthless. Stresemann introduced the Rentenmark and borrowed money from the USA. These measures restored confidence and Germany industrialists were able to invest once more and bring about economic growth. Moreover, Stresemann sought to improve relations with other countries, especially France. He ended passive resistance in the Ruhr and re-started reparations payments. This helped restore good relations between Germany and France. <ul style="list-style-type: none"> • 6-7 marks for one or more explained change. • 8 marks for answers which show links between changes.

Question 2 (b) produced an unexpected interpretation of the question by some candidates. Examiners had expected answers which addressed how during the years 1933-39, there were changes in the position of young people in comparison to the years before 1933. Some candidates saw the question as asking what changes took place between 1933 and 1939. However, both approaches were valid and often resulted in the same material being presented.

Many answers described the measures taken by the Nazis in relation to young people in this period. So there were answers about Nazi education policy, the Hitler Youth and Nazi attitudes to girls. Level 3 was only reached where candidates were able to build on this information to show how things were different – or where general conclusions were made on which to ‘hang’ the material (e.g. ‘During this period young people lost much of their freedom and came under Nazi control’ Most answers at this level explained how Nazi children were seen as raw material to be shaped into Nazi adults.

If a question asks about ‘change’ a good way to make sure you are given a direct answer is to begin each paragraph with a statement about change. So you might begin your first paragraph with the statement. ‘One important change for young people was in their schooling. This was now rigidly controlled. The Nazis ...’

Stresemann sorted out political difficulties because he was foreign chancellor and had excellent negotiational skills. He signed Germany up to the Locarno Treaty in 1925 which

guaranteed Germany's frontiers. Germany was also signed to the League of Nations in 1926 and the Kellogg Briand pact. Now Germany was part of group and wasn't classed as the pariah anymore even though the Kellogg Briand pact was shallow words.

This stability was never going to last because Germany was depending too heavily on America. When the Wall Street crash happened in 1929 Germany was automatically in economic crisis. This led to a rise in extremists and riots throughout Germany. Stresemann also died in 1929, which meant that Germany had no direction on what to do next.

This answer began by explaining how Stresemann dealt with hyperinflation, and reduced reparations. The section printed here contains a number of evaluative comments on the impact of his policies. The end of the first paragraph makes the excellent point that

Germany was no longer a pariah. The final paragraph also considers the strength of the stability under Stresemann. A clear Level 3 (7)

Beoordelingsmodel

Question 3

This question requires candidates to reach a judgement based upon a number of factors given to them in the question (However, candidates should note that they do not have to consider all the factors, nor necessarily restrict themselves to the ones given. At Level 3 at least two factors must be considered and at Level 4 at least three factors.)

On both the Weimar Republic and the Nazi state, almost all candidates were able to provide factual information to expand on the factors provided. Better answers also explained the significance of the factors. Sometimes explanation was superficial, but where it was developed, high marks were awarded. (For example, it is not enough to say 'reparations made Germany difficult to govern because they made the country poor'.

What was required was an explanation of why that poverty made the country difficult to govern.) Candidates often tried to consider relative importance by asserting that one factor 'was more important because...' (and then explaining why that factor was important). What was needed to reach the highest levels was an explanation of why that factor's importance is more significant than another's. (So was the poverty and unrest created by reparations more significant than the economic and political consequences of the French occupation of the Ruhr in making Germany more difficult to govern? Was the impact of rising employment in Nazi Germany greater than the changing mindset brought about by constant exposure to Nazi propaganda?)

Very best answers were those that showed the links between the factors. For example, in Question 3(a) high marks were given when candidates explained that the weaknesses in the constitution made the government weak and that the impact of reparations made it weaker still and less able to resist attacks from Left and Right. In Question 3(b) best answers usually explained how the creation of a totalitarian police state enabled measures to be put in place to reduce unemployment, to exploit women and for propaganda campaigns to underpin the Nazi state.

Reparations were one of the main reasons the Weimar government struggled in 1919-24. The crippled economy led to depression, the blame towards the fragile government. But it was also poorly established; democracy was a new experience for Germany, and the system of the government caused more instability, causing more problems like radicalists. The reparations themselves were a main cause, but they also created a number of other problems which made it very difficult for the government of the Weimar Republic.

The first two pages of this answer have considered in some detail how reparations, radical groups, and proportional representation had all made it difficult for the Weimar Republic to operate effectively. At that point Level 3 had been achieved. The final paragraph, shown here, argues that one factor acting on its own cannot provide a satisfactory explanation. So the answer was marked at Level 4 (15)

Beoordelingsmodel

Question Number		
3(a)		<p>Was the effect of reparations the main reason why the Weimar Republic found it difficult to govern Germany in the years 1919-24? Explain your answer.</p> <p>Target: Analysis of causation/recall of knowledge (AO1/A02) QWC Strands i ii iii Assessing QWC:</p> <ul style="list-style-type: none"> For the highest mark in a level all criteria for the level, including those for QWC must be met.
Level	Mark	Descriptor
	0	No rewardable material
1	1-4	<p>Simple or generalised statements of causation.</p> <p>The student makes statements which lack any supporting contextual knowledge or makes unsupported generalisations.</p> <p>Low level 1 (1-2) Repetition of the provided stimulus material or agrees/disagrees with no development.</p> <p>e.g. I think the war was the most important. It had a terrible effect.</p> <p>High level 1 (3-4) For unfocused description</p> <p>e.g. After the war Germany was in a very bad way. The costs of the war had been enormous. The Treaty of Versailles had placed an enormous strain on Germany</p> <p>Writing communicates ideas using everyday language and showing some selection of material, but the response lacks clarity and organisation. The student spells, punctuates and uses the rules of grammar with limited accuracy.</p>
QWC i-ii-iii		
2	5-8	<p>Developed statements of causation.</p> <p>Developed statements which agree and/or disagree using the stimulus and/or additional material. Mostly relevant and accurate with an implicit focus on the question.</p> <p>Low level 2 (5-6). Mainly narrative or focus on one of stimuli only.</p> <p>e.g. ... After the war Germany was in a very bad way. The costs of the war had been enormous. The Treaty of Versailles had placed an enormous strain on Germany. 13 per cent of its land and 10 per cent of its population had been taken away. It was also forced to pay £6600 million in reparations.</p>

http://www.edexcel.com/migrationdocuments/QP%20Current%20GCSE/GCSE%20January%202010%20-%20ER/History%205HA02%20A_pef_20100310.pdf

http://www.edexcel.com/migrationdocuments/QP%20Current%20GCSE/GCSE%20January%202010%20-%20MS/5HA02_2A_msc_20100217.pdf Dit is het marking scheme!

Controlled Assessment

To enhance the reliability of schoolbased exams, the controlled assessment task could be useful in the Dutch setting as well. Controlled assessment has replaced GCSE coursework as the required form of internal assessment. These assignments have three stages: **task setting, task taking and task marking**, in a more structured assessment environment than before. For task setting the control level is high for most subjects. This means that tasks are set by the awarding body. Control levels for task taking essentially dictate the degree of teacher supervision required as students undertake their controlled assessment and related activity. For task marking there are only two levels of control: medium and high. The default is medium, which means that the work of candidates is marked internally by the centre and externally moderated by the awarding body.

Time necessary for these assignments is about 30 hours with, in the end, a test of 4-5 hours under exam conditions.

Een steekproef van het door de leraar beoordeelde werk gaat naar een moderator. Deze beoordeelt het werk opnieuw en als het verschil onder de 6% blijft wordt de beoordeling van de docent geaccepteerd (tolerantie is 6%). Zo niet dan komt het tot aftrek van punten of de docent moet het werk opnieuw nakijken.

In de praktijk blijkt dat van 10-20% van het door de leraar nagekeken werk de cijfers worden aangepast en dat 1% van het werk opnieuw moet worden nagekeken.

De vraag is natuurlijk of de moderator een betere beoordeling geeft dan de docent. Hier is onderzoek naar gedaan en daaruit blijkt dat voor geschiedenis tussen de 20 en 40 procent van de leerlingen een ander cijfer zou krijgen van een andere moderator.

5.1 Nationaalsocialisme

Leerdoelen

Je kunt

- In een bron kenmerken herkennen van het nationaalsocialisme en deze toelichten met behulp van elementen uit de bron
- Je verplaatsen in het gedrag van mensen in andere tijden

Toelichting

Deze opdracht heeft betrekking op kenmerken van het nationaalsocialisme. In deze, samengestelde opdracht die betrekking heeft op één bron, kunnen leerlingen laten zien wat zij in huis hebben. Maximaal kunnen zij voor deze opdracht twaalf punten halen. U kunt desgewenst aan het aantal punten een niveau toe kennen, bijvoorbeeld:

- 3 punten of minder niveau 1

- 4, 5, 6 of 7 punten niveau 2
- 8 t/m 11 punten niveau 3

Bron

Na de Tweede Wereldoorlog vertelt Emmi Bonhoeffer-Delbrück hoe haar zwager in Duitsland bijna wordt opgepakt:

Ik weet nog hoe de man van mijn zus Lene, toen hij na de Kristalnacht 's morgens de trein nam naar zijn kantoor in de stad en de synagoge zag branden, bij zichzelf mompelde: "Dit is een belediging voor een beschaafd volk, een belediging voor de beschaving." Onmiddellijk draaide een meneer die voor hem zat zich om en toonde hem zijn partijinsigne en legitimatie en vroeg hem zijn papieren te laten zien. Hij moest zijn adres opgeven en kreeg het bevel zich de volgende ochtend om negen uur bij het partijbureau te vervoegen. Toen mijn zwager die avond thuiskwam, vertelde hij mijn zus wat hem overkomen was, en ze zei: "Had je je mond niet kunnen houden? Wat zal er nu gebeuren? Ze zetten je nog in het concentratiekamp!" Hoe hij zich eruit heeft gekletst, weet ik niet, maar voor straf moest hij de rantsoenkaarten voor zijn woonwijk aan het begin van iedere maand op alfabet leggen en uitreiken.

Gebruik de bron

1. In welk jaar speelt deze gebeurtenis zich af? Licht je antwoord toe.
2. Wie zou de man die zich naar hem omdraaide geweest kunnen zijn (welke functie zou hij gehad kunnen hebben)?
3. Uit deze bron kun je kenmerken van het nationaalsocialisme afleiden. Welke kenmerken? Geef van elk kenmerk een passend voorbeeld uit de bron waaruit dit kenmerk blijkt.
4. Je kunt het gedrag van de man van Lene in de trein karakteriseren als naïef, roekeloos, dom of moedig. Geef een argument (met toelichting) voor elk van de kwalificaties/omschrijvingen.

Toetsmatrix gebaseerd op de taxonomie van Bloom

	herinneren	begrijpen	toepassen	analyseren	evalueren	creëren
vraag			1,2,3		4	

Antwoordmodel

1. 1938, dat was het jaar waarin de Kristalnacht plaatsvond (1 + 1).
2. Zoals uit de oorspronkelijk bron blijkt was de man lid van de Gestapo. Belangrijk is dat de leerlingen onderkennen dat het ging om een nazi-functionaris/politieagent 1
3. volledig antwoord bevat twee juiste kenmerken van het nationaalsocialisme met een passend voorbeeld uit de bron, bijvoorbeeld:
 Het antisemitisme 1
 dat in de bron naar voren komt in de agressie tegen de joden in de Kristalnacht (waarin Joodse bezittingen synagogen/winkels vernield worden) 1
 De totalitaire staat / Het gebrek aan vrijheid van meningsuiting 1

die / dat in de bron naar voren komt doordat de zwager van Emmy Bonhoeffer niet zijn mening mag geven / zich moet melden bij de geheime politie 1

4. Voor elke goed toegelichte kwalificatie krijgen leerlingen 1 punt, dus maximaal 4.

De Eerste Wereldoorlog

Opdracht 1 (2008, I, 18, p-waarde 69=31,69)

Welke gebeurtenis in Sarajevo in 1914 wordt vaak gezien als aanleiding tot het uitbreken van de Eerste Wereldoorlog?

Antwoord

maximumscore 1

Uit het antwoord moet blijken dat het gaat om de aanslag op Frans Ferdinand / de troonopvolger van Oostenrijk-Hongarije / in Sarajevo in 1914.

Opdracht 2 (2008, I, 19, p-waarde 61=39,61)

Vier bronnen (bron 1 tot en met 4) over de Eerste Wereldoorlog.

Bron 1

Wapenstilstand Westfront.

Bron 2

Mobilisatie afgekondigd: soldaten op weg naar een vrolijke oorlog.

Bron 3

De Amerikanen trekken ten strijde.

Bron 4

Aanslag in Sarajevo.

Gebruik bron 1,2,3 en 3

1p De bronnen staan in willekeurige volgorde en hebben te maken met de Eerste Wereldoorlog. De afgebeelde gebeurtenissen spelen zich af in verschillende perioden.

Zet de bronnen in de juiste tijdvolgorde, van vroeger naar later.

Doe het zo:

Eerst ..., dan ..., vervolgens ... en ten slotte ... (schrijf de nummers op).

Antwoord

maximumscore 1

Eerst 4, dan 2, vervolgens 3 en ten slotte 1.

Opmerking

Er is maar één juiste volgorde.

Opdracht 3 (2008, I, 20, p-waarde 69=14,34,53)

Bron

Soldaten klaar voor de strijd (1915).

Gebruik de bron

2p Geef van twee onderdelen uit de bron aan waarom die passen bij de manier waarop er oorlog gevoerd werd tijdens de Eerste Wereldoorlog.

Doe het zo:

Onderdeel: ... (noem onderdeel uit de bron), omdat ... (geef uitleg).

Onderdeel: ... (noem ander onderdeel uit de bron), omdat ... (geef uitleg).

Antwoord

maximumscore 2

Voorbeeld van een juist antwoord is (twee van de volgende):

- Onderdeel: de loopgraaf, omdat de Eerste Wereldoorlog vooral een loopgravenoorlog was.
- Onderdeel: het (primitieve) gasmasker, omdat er in de Eerste Wereldoorlog (voor het eerst) veel gifgasaanvallen waren.
- Onderdeel: de bajonet op het geweer, omdat die in de Eerste Wereldoorlog bedoeld werd om te gebruiken bij man-tegen-man gevechten / in de loopgraven.

per juist antwoord 1

Opmerking

Alleen als na een juist onderdeel een juiste toelichting volgt, mag een scorepunt worden toegekend.

Opdracht 4 (2008, II, 15)

Bron

Een spotprent uit 1914.

Gebruik de bron

1p De bron gaat over de bewapeningswedloop tussen Frankrijk en Duitsland vlak voor het begin van de Eerste Wereldoorlog.

Op welke manier maakt de tekenaar de bewapeningswedloop belachelijk?

Antwoord

maximumscore 1

Uit het antwoord moet blijken dat de landen/soldaten die tegenover elkaar staan, gebukt gaan onder de grote hoeveelheid wapens / niet meer tot vechten in staat zijn.

Opdracht 5 (2008, II, 16)

2p Hieronder staan vijf beweringen over de Nederlandse regering tijdens de Eerste Wereldoorlog:

- 1 De regering maakte een einde aan de neutraliteitspolitiek.
- 2 De regering stond de opvang van Belgische vluchtelingen toe.
- 3 De regering vluchtte naar Groot-Brittannië.
- 4 De regering voerde een distributiesysteem in.

5 De regering zegde het lidmaatschap van de Volkenbond op.

Welke twee beweringen zijn juist? Schrijf alleen de nummers op.

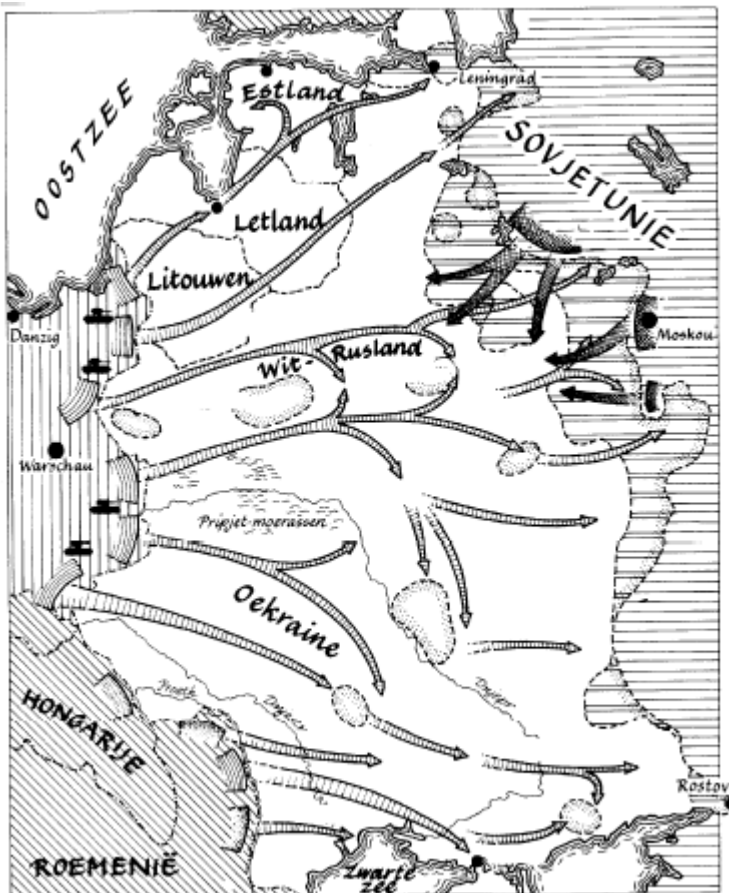
Antwoord

maximumscore 2

- nummer 2 1
- nummer 4 1

Opdracht 6 (2008, II, 17)

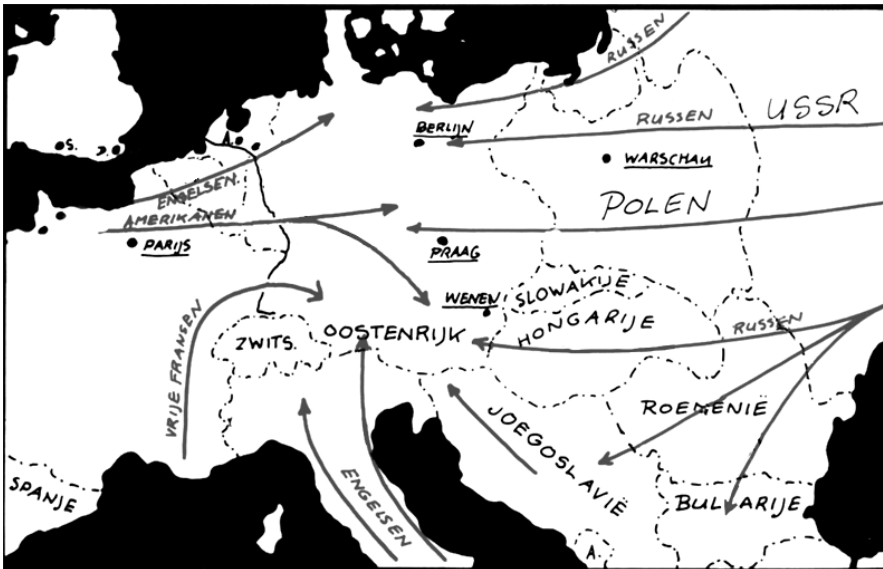
Bron 1

Toelichting

Duitse aanval op de Sovjetunie.

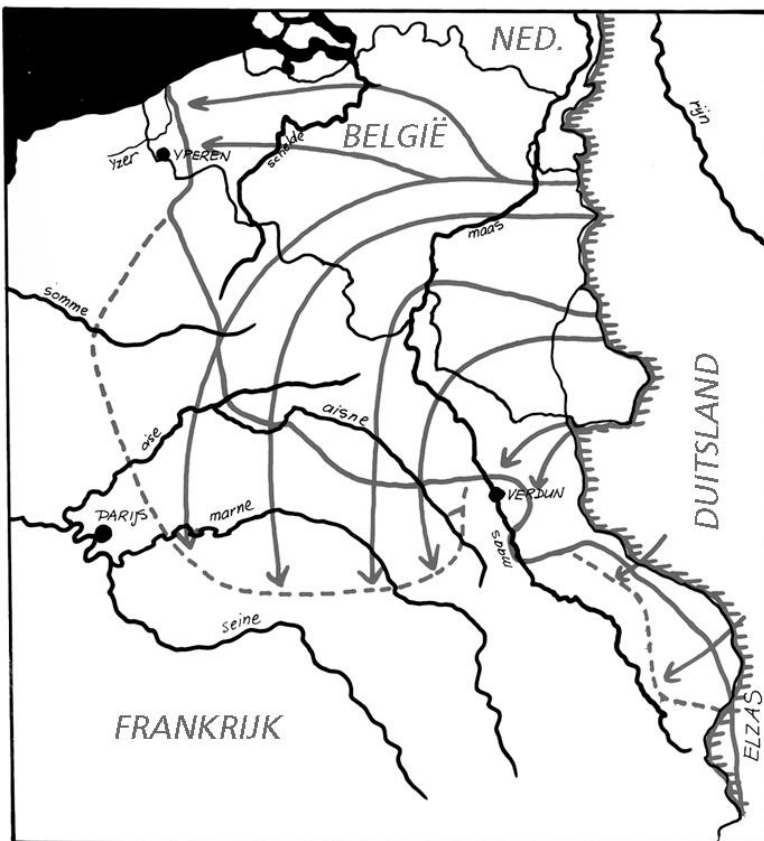
Bron 2

Toelichting

Geallieerde aanval op Duitsland.

Bron 3

Toelichting

Duitse aanval op België en Frankrijk.

Bron 4

Toelichting

Geallieerde luchtbrug naar West-Berlijn.

Gebruik bron 1,2,3 en 4

1p Welke bron hoort bij de Eerste Wereldoorlog?

- A bron 1
- B bron 2
- C bron 3
- D bron 4

Antwoord

C

Opdracht 7 (2009, I, 16, p-waarde 78=9,25,66)

2p Tijdens de Eerste Wereldoorlog werden veel nieuwe wapens op grote schaal toegepast. Dit werd mogelijk gemaakt door technische ontwikkelingen.

Geef van deze nieuwe wapens twee voorbeelden.

Antwoord

maximumscore 2

Voorbeeld van een juist antwoord is (twee van de volgende):

- tanks
- vliegtuigen
- onderzeeërs
- vlammenwerpers
- gifgas
- mitrailleurs

per juist voorbeeld 1

Opmerking

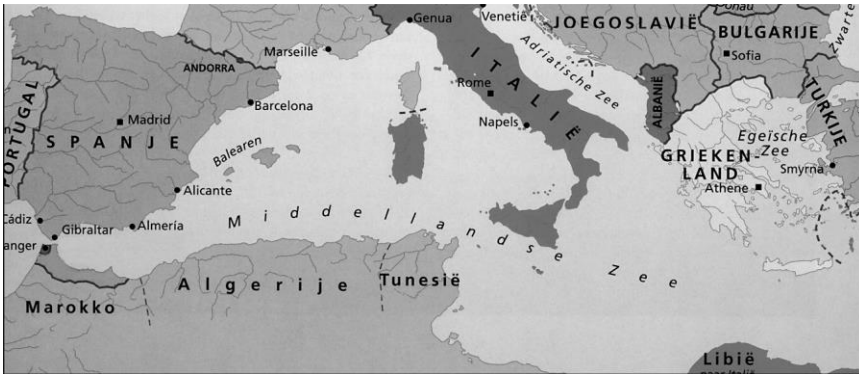
Ook andere dan bovenstaande wapens die nieuw waren én die op grote schaal toegepast werden, mogen goed gerekend worden. Wapens die al eerder gebruikt en toegepast werden, zoals een geweer of een bajonet, mogen niet goed gerekend worden.

Opdracht 8 (2009, I, 18 p-waarde 54=37,20,44)

Bron

Een kaart van Europa

Gebruik de bron

2p Geeft de kaart de staatkundige situatie in Europa vóór of na de Eerste Wereldoorlog weer? Verklaar je antwoord met behulp van twee voorbeelden uit de bron.

Doe het zo:

De kaart is van ... (vul in: vóór of na de Eerste Wereldoorlog), omdat ... en omdat ... (vul twee voorbeelden in).

Antwoord

maximumscore 2

Voorbeeld van een juist antwoord is:

De kaart is van na de Eerste Wereldoorlog, omdat (twee van de volgende):

- er sprake is van het ontstaan van nieuwe staten, bijvoorbeeld Tsjecho-Slowakije, Joegoslavië, Polen, de Baltische Staten en Finland.
- er sprake is van landen die verdwenen zijn (bijvoorbeeld Oostenrijk-Hongarije) of kleiner geworden zijn (bijvoorbeeld Duitsland en Oostenrijk).
- er sprake is van grenscorrecties, bijvoorbeeld Duitsland, Frankrijk en Italië.
- er sprake is van een naamsverandering van een land (bijvoorbeeld USSR in plaats van Rusland).

per juist antwoord 1

Opmerking

Alleen als er na 'na de Eerste Wereldoorlog' een juist voorbeeld volgt, mag een scorepunt worden toegekend. Voor het noemen van twee nieuwe, juiste staten of verdwenen of kleiner geworden staten, mogen twee scorepunten toegekend worden.

Opdracht 9 (2009, II, 21)

2p Bij het bestuderen van de oorzaken van de Eerste Wereldoorlog ben je veel begrippen tegengekomen.

Noem één begrip dat met de oorzaken van de Eerste Wereldoorlog te maken heeft. Geef ook aan wát dat begrip te maken heeft met de oorzaken van de Eerste Wereldoorlog.

Doe het zo:

Begrip ... (vul begrip in), want ... (vul in wat dat begrip te maken heeft met de oorzaken van de Eerste Wereldoorlog).

Antwoord

maximumscore 2

Voorbeeld van een juist antwoord is (één van de volgende combinaties):

- militarisme, 1
 - want oorlog werd gezien als een middel om conflicten op te lossen 1
- nationalisme, 1
 - want de opvatting dat een volk beter zou zijn dan andere
 - volken/vaderlandsliefde moest wel tot conflicten leiden met andere
 - landen/zorgde voor een bereidheid te vechten 1
- kolonialisme/imperialisme, 1
 - want uitbreiding van het koloniaal bezit zorgde voor conflicten tussen
 - de (Europese) landen onderling 1
- moderne (wapen)technieken, 1
 - want het leger voelde zich sterk/had vertrouwen in de militaire kracht 1
- bondgenootschappen, 1
 - want een conflict tussen twee landen leidde tot een conflict waar ook
 - de bondgenoten bij betrokken waren / dat zorgde ervoor dat landen
 - zich sterk voelden en niet wilden toegeven 1

Opmerking

Algemene begrippen als 'haat' of 'geweld' mogen niet goed gerekend worden.

Opdracht 10 (2010, I, 14 p-waarde 63 = 9,55,36)

Enkele beweringen over de Eerste Wereldoorlog:

- 1 Bij het uitbreken van de oorlog waren Rusland en de Verenigde Staten de belangrijkste geallieerde landen.
- 2 De aanleiding voor de oorlog was de aanval van Oostenrijk-Hongarije op Joegoslavië.
- 3 De Duitse aanval liep in België en Noord-Frankrijk vast in een loopgravenoorlog.
- 4 Duitsland en Oostenrijk-Hongarije waren bondgenoten van elkaar.
- 5 Het communisme en het nationalisme waren twee belangrijke oorzaken van de Eerste Wereldoorlog.

Geef per bewering aan of deze **juist** of **onjuist** is.

Antwoord

maximumscore 2

Bewering 1 is onjuist.

Bewering 2 is onjuist.

Bewering 3 is juist.

Bewering 4 is juist.

Bewering 5 is onjuist.

Indien vijf antwoorden juist 2

Indien drie of vier antwoorden juist 1

Indien minder dan drie antwoorden juist 0

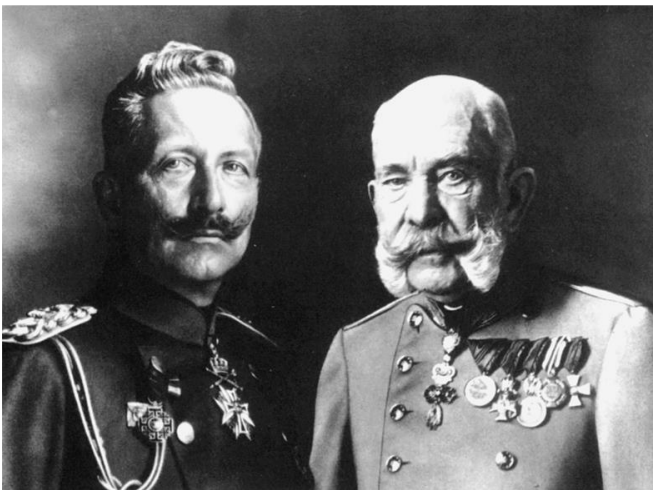
Opdracht 11 (2010, II, 15)

Bron

Hieronder en op de volgende pagina staan vijf afbeeldingen uit de tijd van de Eerste Wereldoorlog.

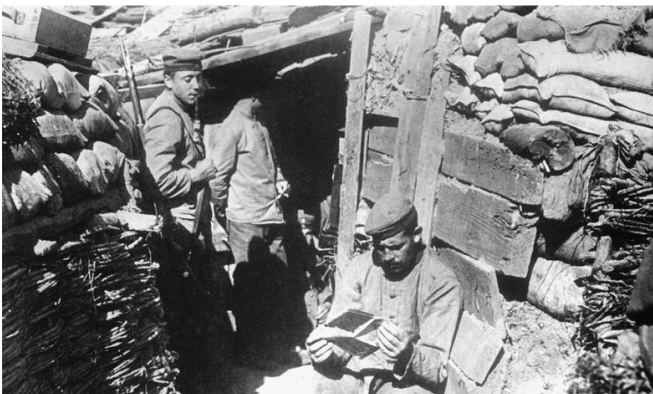
afbeelding 1

een briefkaart van bondgenoten: keizer Wilhelm II (van Duitsland) en keizer Frans Jozef I (van Oostenrijk)

afbeelding 2

Duitse soldaten in een loopgraaf

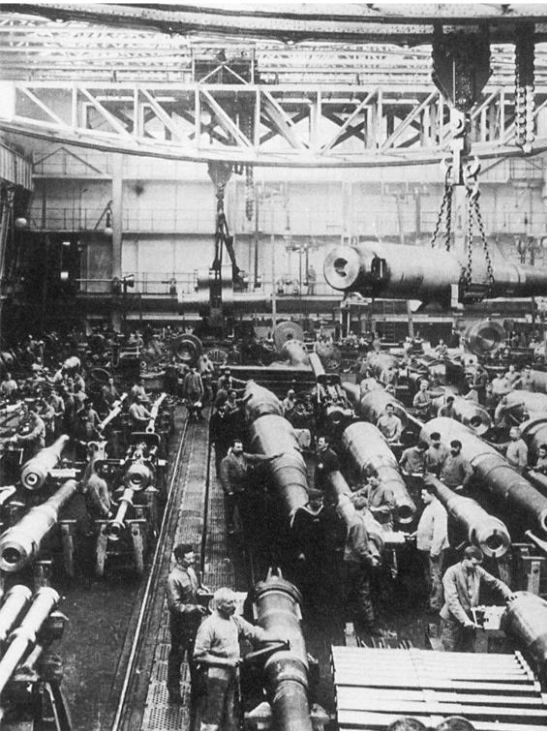

afbeelding 3

Gewonde soldaten

afbeelding 4
industrie in Duitsland

afbeelding 5
een kranslegging

Gebruik de bron

2p In de bron staan vijf afbeeldingen die gemaakt zijn vóór of tijdens de Eerste Wereldoorlog.

Welke **twee** afbeeldingen geven informatie over de **oorzaken** van de Eerste Wereldoorlog? Geef ook aan welke informatie dat is.

Doe het zo:

Afbeelding ... (schrijf nummer op) verwijst naar ... (geef informatie uit de afbeelding).

(enz. voor de tweede afbeelding)

Antwoord

maximumscore 2

- Afbeelding 1 verwijst naar het bondgenootschap tussen Duitsland en Oostenrijk-Hongarije 1
- Afbeelding 4 verwijst naar Duitsland dat zich aan het voorbereiden is op oorlog (door wapens te maken) / Duitsland dat op economisch terrein (industrie) een concurrent is van Groot-Brittannië 1

Opmerking

Alleen de combinatie van een juiste bron met een juiste verwijzing levert een scorepunt op.

Opdracht 12 (2010, II, 16)

Bron

	doden	gewonden
Geallieerden		
Rusland	1.700.000	4.950.000
Frankrijk	1.357.800	4.266.000
Italië	650.000	947.000
Groot-Brittannië	743.000	1.662.600
Verenigde Staten	48.000	204.000
Brits-Indië	65.400	69.000
Canada	56.600	149.700
Japan	300	900
Roemenië	335.700	120.000
Servië	45.000	133.000
Australië	59.300	152.100
België	13.000	45.000
Griekenland	5.000	21.000
Zuid-Afrika	7.100	12.000
Nieuw-Zeeland	16.700	41.300
Portugal	7.000	14.000
Montenegro	3.000	10.000
Britse koloniën	500	800
Newfoundland	1.200	2.300
Centrale mogendheden		
Duitsland	1.774.000	4.216.000
Oostenrijk-Hongarije	1.200.000	3.620.000
Turkije	325.000	400.000
Bulgarije	87.500	152.000
Totaal	8.501.100	21.188.700

Gebruik de bron

1p a. Iemand beweert op basis van de gegevens uit deze bron dat de Eerste Wereldoorlog **geen wereldoorlog** is.

Ben jij het eens of oneens met deze bewering? Geef een argument voor je keuze met behulp van de bron.

Doe het zo:

Ik vind het wel/geen wereldoorlog (maak een keuze), omdat (geef een argument met behulp van de bron).

Gebruik nogmaals de bron

1p b. Geef een reden voor het naar verhouding kleine aantal Amerikaanse slachtoffers tijdens de Eerste Wereldoorlog.

Antwoord

maximumscore 1

Voorbeeld van een juist antwoord is (één van de volgende):

– Ik vind het wel een wereldoorlog, omdat uit de bron blijkt dat ook landen/gebieden buiten Europa betrokken zijn bij de oorlog (zoals de Verenigde Staten, Brits-Indië, Canada, Japan, Australië, Zuid-Afrika, Nieuw-Zeeland, Britse koloniën en New Foundland).

of

– Ik vind het geen wereldoorlog, omdat uit de bron blijkt dat de meeste slachtoffers uit Europese landen komen.

Opmerking 1

Als uit het antwoord blijkt dat er een juist onderscheid gemaakt wordt tussen Europese landen en landen buiten Europa, mag een scorepunt worden toegekend.

Opmerking 2

Alleen als na een keuze een juist, bijpassend argument volgt, mag een scorepunt worden toegekend.

maximumscore 1

Voorbeeld van een juist antwoord is (één van de volgende):

- De Verenigde Staten namen pas laat/na 1917 deel aan de Eerste Wereldoorlog.
- De Eerste Wereldoorlog werd niet uitgevochten op Amerikaans grondgebied.
- De Amerikaanse soldaten begonnen beter voorbereid/uitgerust/ bewapend/frisser aan de oorlog.

Opdracht 13 (2011, I, p-waarde 88=20,80)

Bron

Graf van een Britse soldaat uit de Eerste Wereldoorlog, één van de 120.000 kindsoldaten uit het Britse leger

Toelichting

Op het graf staat de tekst: '5750 Rifleman, V.J. Strudwick, The Rifle Brigade, 14th January 1916, age 15. Not gone from memory or from love.'

(vertaling: soldaat V.J. Strudwick, jagersregiment, 14 januari 1916, leeftijd 15. Voor altijd in onze gedachten en in ons hart.)

Gebruik de bron

1p In de Eerste Wereldoorlog moest je minstens 19 jaar zijn om naar het front gestuurd te worden. Valentine Joe Strudwick was 15 jaar toen hij in 1916 in België sneuvelde. Valentine had waarschijnlijk bij de keuring gelogen over zijn leeftijd. De legerleiding wist dat hij gelogen had.

Geef een reden waarom de legerleiding Valentine, die te jong was, tóch naar het front in België heeft gestuurd.

Antwoord

maximumscore 1

Uit het antwoord moet blijken dat het Britse leger (door de vele militaire slachtoffers) elke vrijwilliger kon gebruiken/nodig had (om tegen Duitsland te vechten).

Opdracht 14 (2011, I, p-waarde 85=5,21,74)

Bron

De bron bestaat uit vier teksten.

tekst 1

Een Nederlandse ooggetuige vertelt:

Een lange stoet van voetgangers, wagens, karren, rijtuigen, kinderwagens, kruiwagens – al wat wielen had – met blinden, zieken, kinderen, ouderen en huisraad kwam vanuit het zuiden de grens over. Kinderen werden langs de weg geboren.

tekst 2

Herinneringen van een Nederlandse officier:

Het veldleger, bestaande uit vier divisies, was opgesteld in Noord-Brabant, niet ver van de grens verwijderd. Toen de bewegingsoorlog in Frankrijk en België in een loopgravenoorlog was overgegaan, bleven onze troepen langer in hetzelfde legerkamp.

tekst 3

Uit een verslag van de Nederlandse regering:

Per periode van vier tijdvakken reikte het Centraal Broodkantoor 13.000.000 broodkaarten uit voor bruinbrood. Het aantal gebruikers van bruinbrood was per tijdvak 3½ miljoen. Elke kaart geeft recht op 2.800 gram brood, waarvoor 1.750 gram meel nodig is.

tekst 4

Uit een Nederlands boek over de Eerste Wereldoorlog:

De Engelsen hadden de toegang tot de Duitse zeehavens geblokkeerd. Duitsland liet het daar niet bij zitten en stuurde onderzeeboten op de Engelsen af. Die onderzeeboten hebben heel wat Nederlandse vissersboten en vrachtschepen naar de zeebodem geschoten.

Gebruik de bron

2p Hieronder staan zes begrippen:

- a censuur
- b distributie
- c handelsbelemmeringen
- d mobilisatie
- e propaganda
- f vluchtelingen

De vier teksten in de bron gaan over gevolgen van de Eerste Wereldoorlog voor Nederland.

Geef per tekst aan welk begrip daarbij hoort. **Let op!** Er blijven twee begrippen over.

Doe het zo:

Tekst 1 hoort bij ... (schrijf de letter van het begrip op).

(enz. tot en met tekst 4)

Antwoord

maximumscore 2

Tekst 1 hoort bij f (= vluchtelingen).

Tekst 2 hoort bij d (= mobilisatie).

Tekst 3 hoort bij b (= distributie).

Tekst 4 hoort bij c (= handelsbelemmeringen).

indien vier antwoorden juist 2

indien drie of twee antwoorden juist 1

indien minder dan twee antwoorden juist 0

Upgraden van de opdracht

Je kunt deze opdracht als volgt moeilijker maken: Vat elke tekst samen in één begrip.

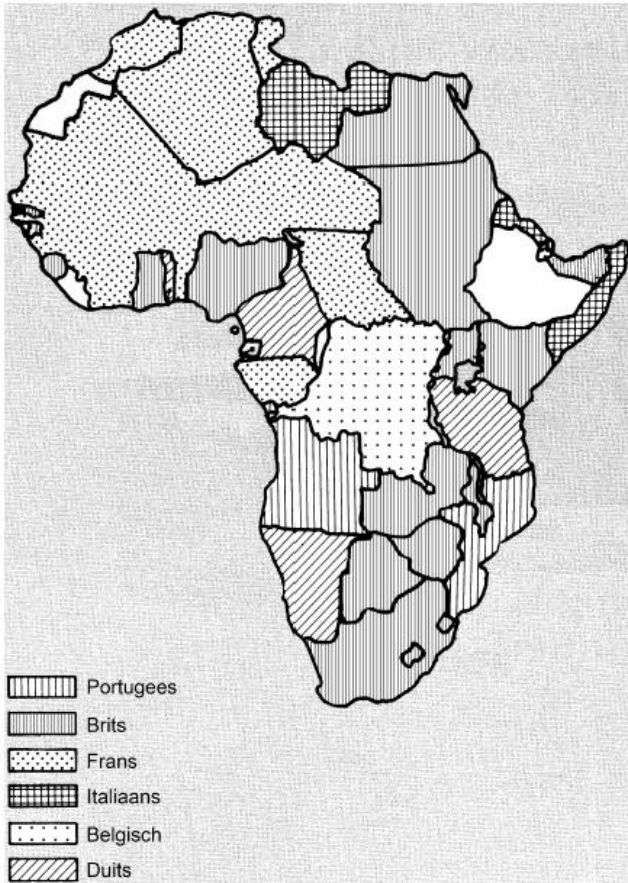
Opdracht 15 (2011, II)

bron 5

Hieronder en op de volgende pagina staan vier afbeeldingen uit de periode 1900-1940.

afbeelding 1

Europese concurrentie in Afrika rond 1914

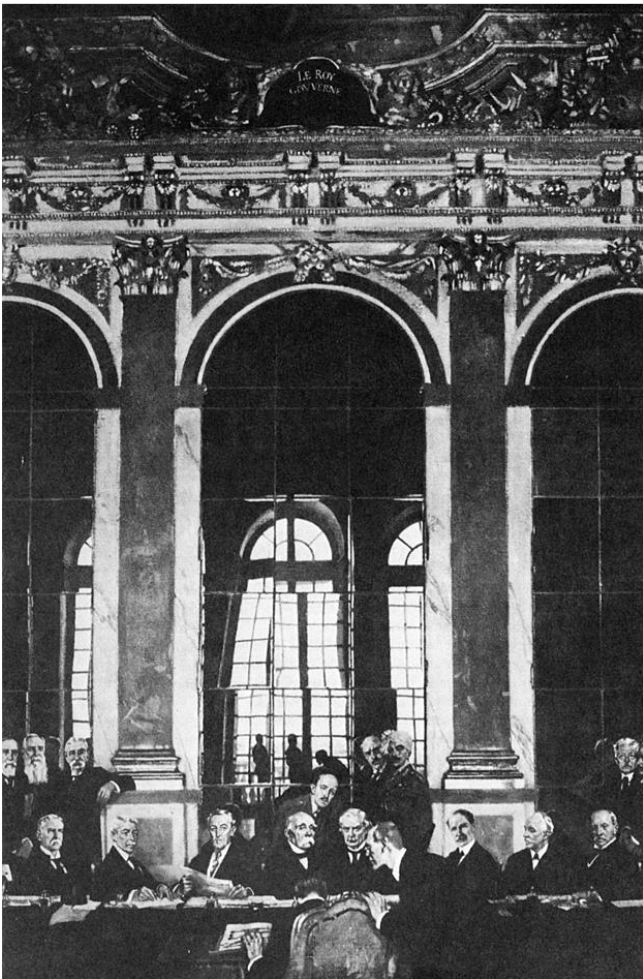
afbeelding 2

Een gebeurtenis in Sarajevo

afbeelding 3

De leiders van staten sluiten een verdrag in Versailles.

afbeelding 4

Een werkloze Duitser na de beurskrach op Wall Street

Op het bord staat de tekst: "Ik neem elk werk aan!"

Gebruik de bron

a. 1p Welke afbeelding (1, 2, 3 of 4) geeft informatie over de aanleiding (= de **directe** oorzaak) van de Eerste Wereldoorlog?

Antwoord

maximumscore 1

Gebruik nogmaals de bron

b. 1p Welke afbeelding (1, 2, 3 of 4) geeft informatie over een **andere** oorzaak van de Eerste Wereldoorlog? Verklaar je antwoord.

Doe het zo:

Afbeelding ... (vul nummer in) geeft informatie, omdat ... (geef verklaring).

Antwoord

maximumscore 1

Voorbeeld van een juist antwoord is:

Afbeelding 1 geeft informatie, omdat daaruit blijkt dat er (vlak voor de Eerste Wereldoorlog) spanningen over/tegenstellingen om het koloniaal bezit van Europese mogendheden waren.

Opmerking

Alleen als na het juiste nummer een juiste verklaring volgt, mag 1 scorepunt worden toegekend.

Upgraden van de opdracht

Je kunt deze opdracht als volgt moeilijker maken.

Laat afbeelding drie vervallen en herformuleer de opdracht als volgt:

- a. Welke afbeelding of afbeeldingen heeft/hebben betrekking op een oorzaak van de Eerste Wereldoorlog?
- b. Welke afbeelding heeft betrekking op de aanleiding van de Eerste Wereldoorlog? Licht je antwoord toe.

Opdracht 16 (2011, II)

Bron

Hieronder staan twee afbeeldingen uit 1915.

afbeelding 1

Een Nederlandse tekening met bijbehorende tekst

M'n jas is Frans, m'n broek Engels, m'n vest Belgisch, m'n hoed Hollands, m'n das Italiaans en dan hou ik ook nog van een Duits meisje... Door mij zal het land niet in moeilijkheden komen.

afbeelding 2

Een briefkaart met bijbehorende tekst

En daar was - het leek wel een Nederlandse soldaat -
Een man, die onze wangen streefde
en ons redde uit alle gevaar.
Hij bracht ons toen in een klein huisje.
Daar kregen we melk en brood.
Ja, die goede Hollandse mensen
hielpen moeder en ons uit den nood.

Gebruik de bron

2p Enkele omschrijvingen:

- a distributie
- b handelsbelemmeringen
- c neutraliteit
- d opvang van Belgische vluchtelingen
- e schaarste aan goederen

Geef per afbeelding aan welke omschrijving past bij Nederland tijdens de Eerste Wereldoorlog. Licht je keuze toe met behulp van de bron.

Let op! Er blijven drie omschrijvingen over.

Doe het zo:

Bij afbeelding 1 past omschrijving ... (vul letter in), omdat ... (geef toelichting met behulp van de bron).
(enz. voor afbeelding 2)

Antwoord

maximumscore 2

Voorbeeld van een juist antwoord is:

- Bij afbeelding 1 past omschrijving c (= neutraliteit), omdat de man (Nederland) geen keuze maakt tussen de landen / van alle landen spullen gebruikt 1
- Bij afbeelding 2 past omschrijving d (= opvang van Belgische vluchtelingen), omdat verwezen wordt naar 'goede Hollandse mensen die moeder en ons uit de nood helpen' 1

Opmerking

Alleen als na een juiste letter een juiste toelichting volgt, mag 1 scorepunt worden toegekend.

Upgraden van de opdracht

2p Je kunt deze opdracht als volgt moeilijker maken: Vat elke tekst samen in één begrip en licht je antwoord telkens toe.

Opmerking

Alleen als na een juiste letter een juiste toelichting volgt, mag 1 scorepunt worden toegekend.

Opdracht 17 (2011, II)

Bron

Hieronder staan twee afbeeldingen

afbeelding 1

Een Duitse briefkaart waarop een Duits bombardement op Antwerpen (België) in 1914 staat afgebeeld

afbeelding 2

Een Britse briefkaart uit 1916

Toelichting

Vertaling tekst onderaan: "18 en 80" (jaar oud)

Gebruik de bron

2p Beide briefkaarten uit de Eerste Wereldoorlog bevatten een propagandaboodschap.

Geef bij elke briefkaart aan om welke propagandaboodschap het gaat.

Doe het zo:

propagandaboodschap afbeelding 1: ...

propagandaboodschap afbeelding 2: ...

Antwoord

maximumscore 2

Voorbeeld van een juist antwoord:

- propagandaboodschap afbeelding 1: de briefkaart laat de slagkracht /het succes van het Duitse leger/van de bombardementen zien 1
- propagandaboodschap afbeelding 2: de hele (Britse) bevolking/zowel (jonge) vrouwen als ouderen werken mee/moeten meewerken aan de oorlog(sindustrie) / Groot-Brittannië wint op doorzettingsvermogen 1

Upgraden van de opdracht

Je kunt deze opdracht als volgt upgraden.

2p a. Afbeelding 1 werd door de Duitsers als propaganda gebruikt. Leg uit waarom een dergelijke afbeelding in 1914 wel en tegenwoordig waarschijnlijk niet meer als propagandamiddel bruikbaar is.

2p b. Welke propagandaboodschap bevat afbeelding.

1p c. Maak duidelijk waarom deze specifieke propaganda toen nodig was.

Opdracht 18 (2012, I, p-waarde 81=19,81)

1p Tijdens de Eerste Wereldoorlog werd er zowel bij de Geallieerden als bij de Centralen **censuur** toegepast op de berichtgeving over de oorlog. De legerleiding controleerde alle brieven die soldaten naar huis stuurden.

Geef een reden waarom censuur werd toegepast.

Antwoord

maximumscore 1

Voorbeeld van een juist antwoord is (één van de volgende):

Censuur werd toegepast om te voorkomen dat

- militaire geheimen verraden werden.
- mensen thuis de moed zouden laten zakken (als er bericht werd over nederlagen / grote aantallen slachtoffers / gruwelijke voorvallen).
- er kritiek zou komen op (de manier waarop) de oorlog (gevoerd werd).

Upgraden van de opdracht

Je kunt deze opdracht als volgt moeilijker maken.

2p Geef twee redenen waarom censuur werd toegepast.

Opdracht 19 (2012, I p-waarde 50=50,50)

Bron

Een poster (1915)

Vertaling onderschrift:

"Papa, wat deed JIJ in de Grote Oorlog?" (Met de 'Grote Oorlog' wordt bedoeld de Eerste Wereldoorlog.)

Gebruik bron 11.

1p De poster werd gemaakt in opdracht van de Britse regering tijdens de Eerste Wereldoorlog.

Wat is de propagandaboodschap van deze poster?

Antwoord

maximumscore 1

Uit het antwoord moet blijken dat iedereen/(zo veel mogelijk) Britse mannen zich moet(en) aanmelden (als vrijwilliger in de Eerste Wereldoorlog) / zich moet(en) inzetten voor Groot-Brittannië/het vaderland / verantwoording moet(en) afleggen voor zijn keuzes.

Upgraden van de opdracht

Je kunt deze opdracht als volgt moeilijker maken:

1p Op welke gevoelens doet deze poster uit 1915 een beroep?

Opdracht 20 (2013 II)

Bron

Deze bron bestaat uit twee delen

onderdeel 1

Een verslag van een Franse soldaat over een gebeurtenis bij het plaatsje Bécourt aan het Westfront in 1915:
"Ik luister gespannen naar de schoten en de granaten. We wachten op de Duitsers. Maar die Duitsers komen niet. Langzaam wordt het weer stil. Even later horen we wat er gebeurd is. Er zijn zeven Franse soldaten gedood door eigen geweervuur. Onze wachtposten hadden uit verveling op vogels geschoten. Hun schoten hadden bij enkele van onze soldaten paniek veroorzaakt. Die gingen daarna terugschieten en doodden per ongeluk hun eigen kameraden."

onderdeel 2

Uit een officieel persbericht van de Franse legerleiding over dezelfde gebeurtenis in 1915:
Bij Bécourt is een Duitse aanval volledig afgeslagen door ons geweervuur.

Gebruik de bron

a. 1p Geef een argument waarom onderdeel 1 van de bron waarschijnlijk betrouwbaarder is dan onderdeel 2.

Gebruik de bron, onderdeel 2.

b. 1p De Franse legerleiding had een politieke reden om met een officieel persbericht **bewust** een andere weergave te geven van dezelfde gebeurtenis.

Geef een politieke reden waarom de Franse legerleiding dit deed.

Antwoord

maximumscore 1

Voorbeeld van een juist antwoord is:

Onderdeel 1 van de bron is afkomstig van een ooggetuigenverslag/een soldaat die de gebeurtenis zelf/van dichtbij heeft meegemaakt/ geen bijbedoelingen heeft (de legerleiding uit onderdeel 2 heeft er belang bij van de gebeurtenis een positief/propagandistisch beeld te geven).

maximumscore 1

Uit het antwoord moet blijken dat de Franse legerleiding propaganda wil maken / (daad)krachtig wil overkomen / door positieve berichtgeving/ beeldvorming politieke voordelen beoogt / niet voor schut wil staan / geen claims wil van nabestaanden.

Upgraden van de opdracht

Je kunt deze opdracht als volgt moeilijker maken:

2p a. Welke van deze twee bronnen is volgens jou het meest betrouwbaar/ Lichte je antwoord toe.

2p b. Verklaar de verschillende berichtgeving over de gebeurtenis.

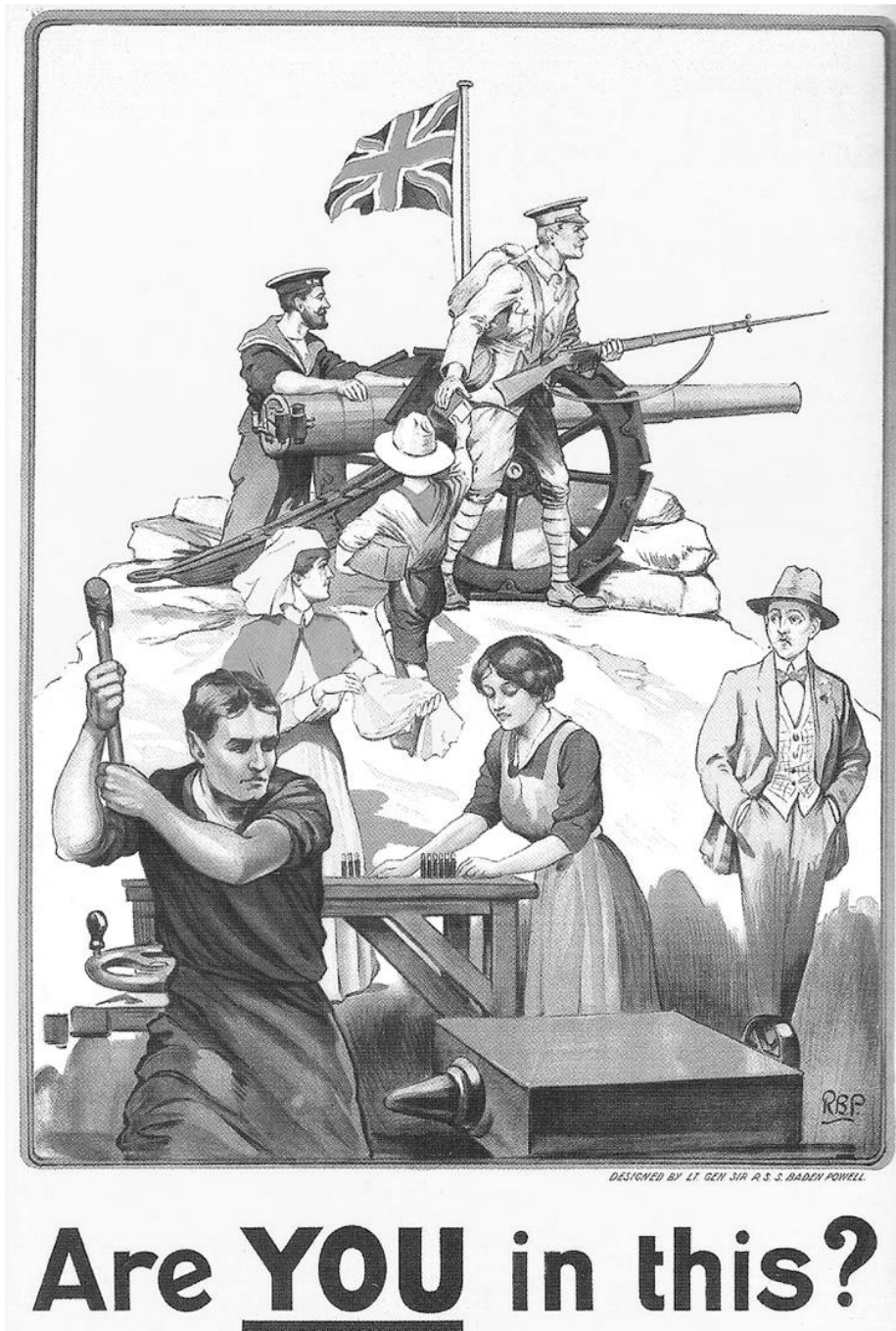
Opmerking

*Alleen twee punten toekennen als de leerlingen ingaat op de (relatieve) betrouwbaarheid van **beide** bronnen.*

Opdracht 21 (2012, II)

Bron

Een poster gemaakt in opdracht van de Britse regering (1915)

Toelichting

Onder de poster staat de tekst: "Are you in this?", waarmee bedoeld wordt: "En wat doe JIJ?"

Gebruik de bron

1p Wat is de boodschap die de Britse regering wil overbrengen met deze poster?

Antwoord

maximumscore 1

Uit het antwoord moet blijken dat de Eerste Wereldoorlog een totale oorlog is / iedereen/elke burger een bijdrage moet leveren aan (de strijd die Groot-Brittannië/het vaderland voert tijdens) de Eerste Wereldoorlog.

Upgraden van de opdracht

Je kunt deze opdracht moeilijker maken door hogere eisen aan het antwoord te stellen. Leerlingen moeten dan ingaan op bijvoorbeeld drie personen op de afbeelding.

3p Geef een gedetailleerd antwoord op de vraag welke boodschap de Britse regering wil overbrengen met deze poster.

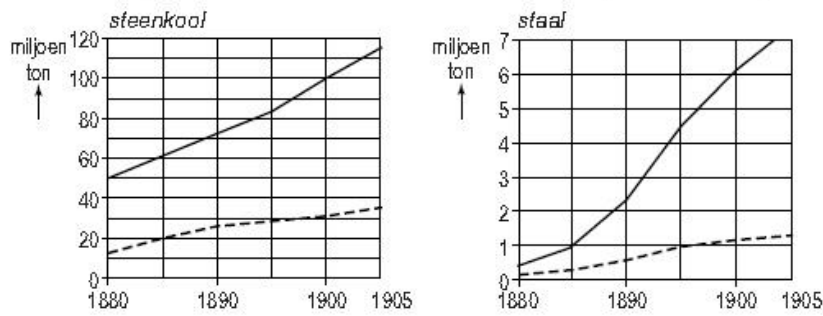
Opdracht 22 (2013 I, p-waarde 53)

Bron

Hieronder staan vier onderdelen die te maken hebben met oorzaken van de Eerste Wereldoorlog.

onderdeel 1

Economische groei van Duitsland en Frankrijk (1880-1905)

Legenda:

— Duitsland

- - - Frankrijk

onderdeel 2

De bouw van nieuwe oorlogsschepen (1906-1914)

oorlogsschepen	Groot-Brittannië	Duitsland
1906	1	-
1907	3	-
1908	2	4
1909	2	3
1910	3	1
1911	5	3
1912	3	2
1913	7	3
1914	3	1
totaal	29	17

onderdeel 3

Franse provincie, na een oorlog (1871) toegevoegd aan Duitsland

onderdeel 4

Uitspraak van een Duitse generaal

Vertaling

"De oorlog is een element van Gods natuurlijke orde", Helmuth von Moltke

(11 dec. 1880)

Gebruik de bron

2p Hieronder staan vijf oorzaken van de Eerste Wereldoorlog:

- a. industrialisatie
- b. kolonialisme
- c. militarisme
- d. wapenwedloop
- e. wraakgevoelens

De vier onderdelen in de bron hebben te maken met oorzaken van de Eerste Wereldoorlog.

Geef per onderdeel aan welke oorzaak daarbij past.

Let op!

Er blijft één oorzaak over.

Doe het zo:

Bij onderdeel 1 past ... (vul letter in).

(tot en met onderdeel 4)

Antwoord

maximumscore 2

Bij onderdeel 1 past bij a (= industrialisatie).

Bij onderdeel 2 past bij d (= wapenwedloop).

Bij onderdeel 3 past bij e (= wraakgevoelens).

Bij onderdeel 4 past bij c (= militarisme).

indien vier antwoorden juist 2

indien drie of twee antwoorden juist 1

indien minder dan twee antwoorden juist 0

Upgraden van de opdracht

Je kunt deze opdracht als volgt moeilijker maken:

4p Geef per onderdeel aan op welke oorzaak dit onderdeel betrekking heeft en licht je antwoord telkens toe met een of meer elementen uit elk onderdeel.

Opmerking

Geef per onderdeel alleen een punt als ook de toelichting juist is.

Opdracht examen 23 (2013, II)

Hieronder staan vijf beweringen over de Nederlandse regering tijdens de Eerste Wereldoorlog.

De Nederlandse regering:

1 accepteerde de Duitse vredesvoorwaarden.

2 gaf opdracht aan Nederlandse soldaten om aan de kant van de geallieerden te vechten.

3 liet Belgische vluchtelingen toe.

4 stond Britse en Amerikaanse troepen toe op Nederlands grondgebied.

5 voerde een distributie systeem met bonkaarten in.

Welke twee beweringen zijn juist? Schrijf alleen de nummers op.

Antwoord

Maximumscore 2

- Bewering 3 (= liet Belgische vluchtelingen toe) 1
- Bewering 5 (= voerde een distributiesysteem met bonkaarten in) 1

Upgraden van de opdracht

Je kunt deze opdracht als volgt moeilijker maken:

2p Welke bewering is of welke beweringen zijn juist? Licht je antwoord toe.

Opmerking

Geef telkens alleen een punt als ook de toelichting juist is.

Opdracht examen 24 (2013, II)

Een Nederlandse spotprent over het Verdrag van Versailles met de titel *De Duitse Adelaar* (1919)

Onderschrift bij de spotprent:

De Franse president: "Het spijt mij dat ik ook je laatste veer moet uittrekken."

De tekenaar van deze spotprent heeft kritiek op de Franse president.

Leg uit, met behulp van een onderdeel van de spotprent, welke kritiek de tekenaar heeft.

Doe het zo:

Kritiek van de tekenaar: ... (noem kritiek)

Dat doet hij door: ... (noem onderdeel van de spotprent).

Antwoord

maximumscore 2

Voorbeeld van een juist antwoord is:

- Kritiek van de tekenaar: het Verdrag van Versailles is voor Duitsland te zwaar/vernederend/slecht /
- de Franse president pakt Duitsland te hard aan

- Dat doet hij door: kaalheid / laatste veer uittrekken / ketting/kogel aan vogelpoot te tekenen
- / snavel dichtbinden/mond snoeren / tranen /

Upgraden van de opdracht

Je kunt deze opdracht als volgt moeilijker maken:

2p a. Leg uit, met behulp van een onderdeel van de spotprent, welke kritiek de tekenaar heeft.

2p b. Leg uit waarom deze prent betrekking heeft op de Franse president en niet op de Britse premier of de president van de Verenigde Staten.

De Eerste Wereldoorlog

Opdracht 1 (2008, I, 18, p-waarde 69=31,69)

Welke gebeurtenis in Sarajevo in 1914 wordt vaak gezien als aanleiding tot het uitbreken van de Eerste Wereldoorlog?

Antwoord

maximumscore 1

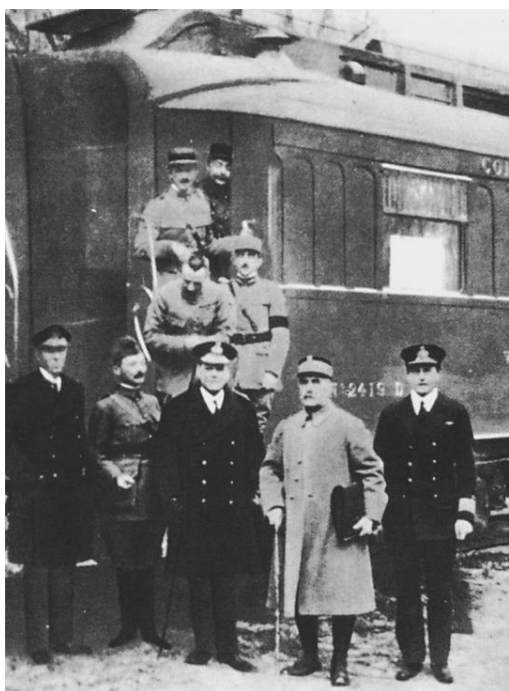
Uit het antwoord moet blijken dat het gaat om de aanslag op Frans Ferdinand / de troonopvolger van Oostenrijk-Hongarije / in Sarajevo in 1914.

Opdracht 2 (2008, I, 19, p-waarde 61=39,61)

Vier bronnen (bron 1 tot en met 4) over de Eerste Wereldoorlog.

Bron 1

Wapenstilstand Westfront.

Bron 2

Mobilisatie afgekondigd: soldaten op weg naar een vrolijke oorlog.

Bron 3

De Amerikanen trekken ten strijde.

Bron 4

Aanslag in Sarajevo.

Gebruik bron 1,2,3 en 3

1p De bronnen staan in willekeurige volgorde en hebben te maken met de Eerste Wereldoorlog. De afgebeelde gebeurtenissen spelen zich af in verschillende perioden.

Zet de bronnen in de juiste tijdvolgorde, van vroeger naar later.

Doe het zo:

Eerst ..., dan ..., vervolgens ... en ten slotte ... (schrijf de nummers op).

Antwoord

maximumscore 1

Eerst 4, dan 2, vervolgens 3 en ten slotte 1.

Opmerking

Er is maar één juiste volgorde.

Opdracht 3 (2008, I, 20, p-waarde 69=14,34,53)

Bron

Soldaten klaar voor de strijd (1915).

Gebruik de bron

2p Geef van twee onderdelen uit de bron aan waarom die passen bij de manier waarop er oorlog gevoerd werd tijdens de Eerste Wereldoorlog.

Doe het zo:

Onderdeel: ... (noem onderdeel uit de bron), omdat ... (geef uitleg).

Onderdeel: ... (noem ander onderdeel uit de bron), omdat ... (geef uitleg).

Antwoord

maximumscore 2

Voorbeeld van een juist antwoord is (twee van de volgende):

- Onderdeel: de loopgraaf, omdat de Eerste Wereldoorlog vooral een loopgravenoorlog was.
- Onderdeel: het (primitieve) gasmasker, omdat er in de Eerste Wereldoorlog (voor het eerst) veel gifgasaanvallen waren.
- Onderdeel: de bajonet op het geweer, omdat die in de Eerste Wereldoorlog bedoeld werd om te gebruiken bij man-tegen-man gevechten / in de loopgraven.

per juist antwoord 1

Opmerking

Alleen als na een juist onderdeel een juiste toelichting volgt, mag een scorepunt worden toegekend.

Opdracht 4 (2008, II, 15)

Bron

Een spotprent uit 1914.

Gebruik de bron

1p De bron gaat over de bewapeningswedloop tussen Frankrijk en Duitsland vlak voor het begin van de Eerste Wereldoorlog.

Op welke manier maakt de tekenaar de bewapeningswedloop belachelijk?

Antwoord

maximumscore 1

Uit het antwoord moet blijken dat de landen/soldaten die tegenover elkaar staan, gebukt gaan onder de grote hoeveelheid wapens / niet meer tot vechten in staat zijn.

Opdracht 5 (2008, II, 16)

2p Hieronder staan vijf beweringen over de Nederlandse regering tijdens de Eerste Wereldoorlog:

- 1 De regering maakte een einde aan de neutraliteitspolitiek.
- 2 De regering stond de opvang van Belgische vluchtelingen toe.
- 3 De regering vluchtte naar Groot-Brittannië.
- 4 De regering voerde een distributiesysteem in.

5 De regering zegde het lidmaatschap van de Volkenbond op.

Welke twee beweringen zijn juist? Schrijf alleen de nummers op.

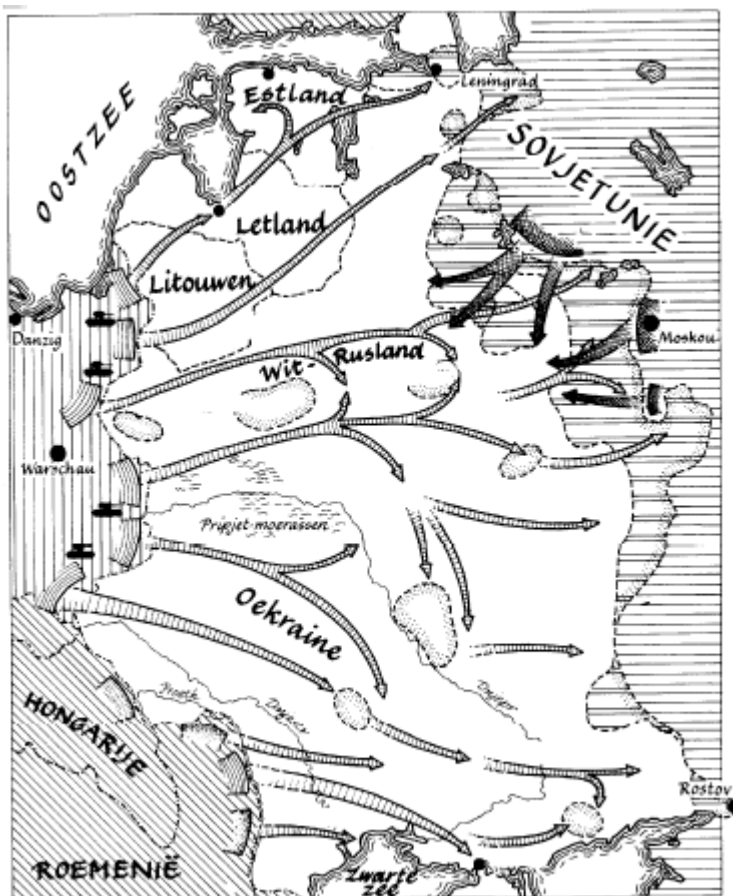
Antwoord

maximumscore 2

- nummer 2 1
- nummer 4 1

Opdracht 6 (2008, II, 17)

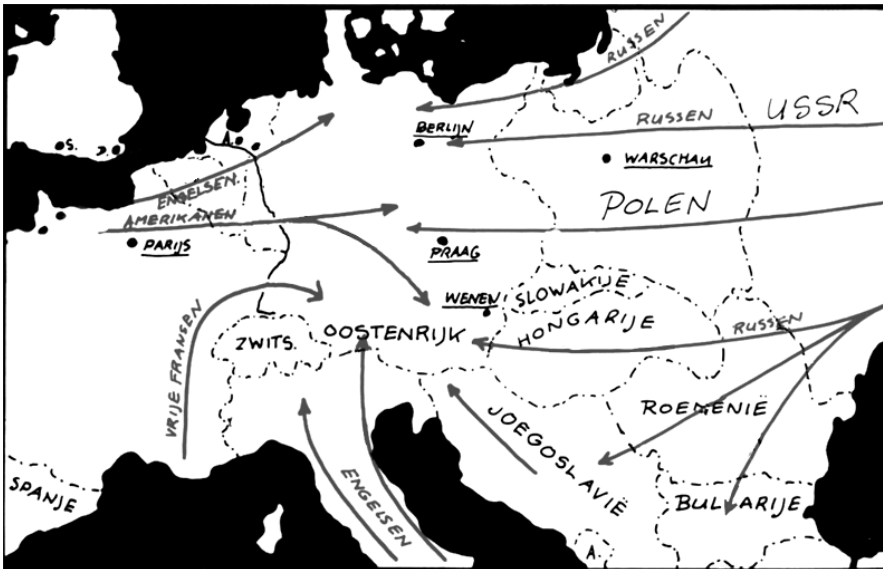
Bron 1

Toelichting

Duitse aanval op de Sovjetunie.

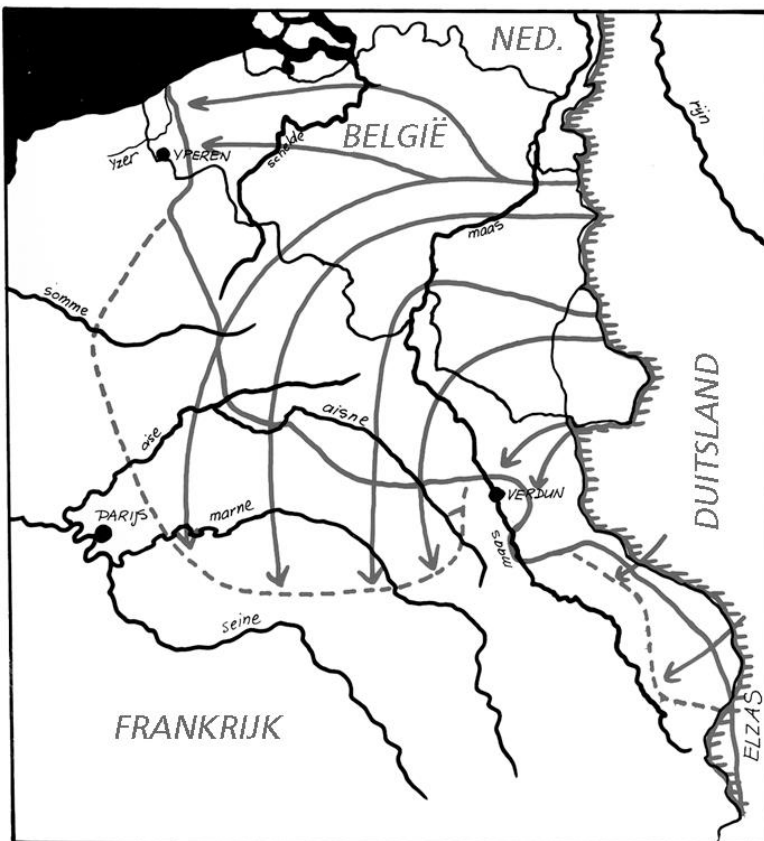
Bron 2

Toelichting

Geallieerde aanval op Duitsland.

Bron 3

Toelichting

Duitse aanval op België en Frankrijk.

Bron 4

Toelichting

Geallieerde luchtbrug naar West-Berlijn.

Gebruik bron 1,2,3 en 4

1p Welke bron hoort bij de Eerste Wereldoorlog?

- A bron 1
- B bron 2
- C bron 3
- D bron 4

Antwoord

C

Opdracht 7 (2009, I, 16, p-waarde 78=9,25,66)

2p Tijdens de Eerste Wereldoorlog werden veel nieuwe wapens op grote schaal toegepast. Dit werd mogelijk gemaakt door technische ontwikkelingen.

Geef van deze nieuwe wapens twee voorbeelden.

Antwoord

maximumscore 2

Voorbeeld van een juist antwoord is (twee van de volgende):

- tanks
- vliegtuigen
- onderzeeërs
- vlammenwerpers
- gifgas
- mitrailleurs

per juist voorbeeld 1

Opmerking

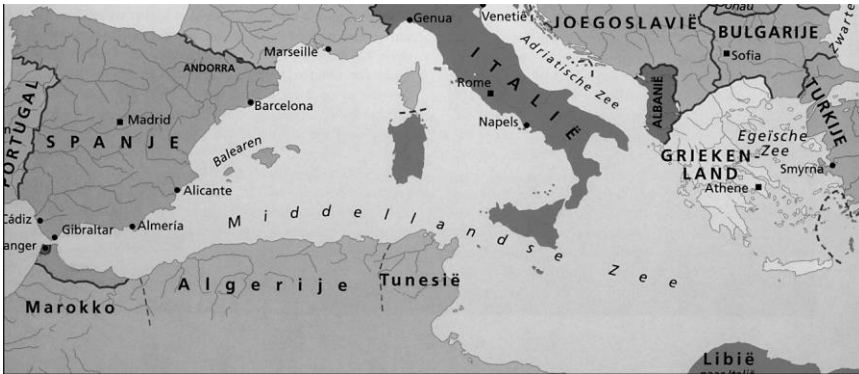
Ook andere dan bovenstaande wapens die nieuw waren én die op grote schaal toegepast werden, mogen goed gerekend worden. Wapens die al eerder gebruikt en toegepast werden, zoals een geweer of een bajonet, mogen niet goed gerekend worden.

Opdracht 8 (2009, I, 18 p-waarde 54=37,20,44)

Bron

Een kaart van Europa

Gebruik de bron

2p Geeft de kaart de staatkundige situatie in Europa vóór of na de Eerste Wereldoorlog weer? Verklaar je antwoord met behulp van twee voorbeelden uit de bron.

Doe het zo:

De kaart is van ... (vul in: vóór of na de Eerste Wereldoorlog), omdat ... en omdat ... (vul twee voorbeelden in).

Antwoord

maximumscore 2

Voorbeeld van een juist antwoord is:

De kaart is van na de Eerste Wereldoorlog, omdat (twee van de volgende):

- er sprake is van het ontstaan van nieuwe staten, bijvoorbeeld Tsjecho-Slowakije, Joegoslavië, Polen, de Baltische Staten en Finland.
- er sprake is van landen die verdwenen zijn (bijvoorbeeld Oostenrijk-Hongarije) of kleiner geworden zijn (bijvoorbeeld Duitsland en Oostenrijk).
- er sprake is van grenscorrecties, bijvoorbeeld Duitsland, Frankrijk en Italië.
- er sprake is van een naamsverandering van een land (bijvoorbeeld USSR in plaats van Rusland).

per juist antwoord 1

Opmerking

Alleen als er na 'na de Eerste Wereldoorlog' een juist voorbeeld volgt, mag een scorepunt worden toegekend. Voor het noemen van twee nieuwe, juiste staten of verdwenen of kleiner geworden staten, mogen twee scorepunten toegekend worden.

Opdracht 9 (2009, II, 21)

2p Bij het bestuderen van de oorzaken van de Eerste Wereldoorlog ben je veel begrippen tegengekomen.

Noem één begrip dat met de oorzaken van de Eerste Wereldoorlog te maken heeft. Geef ook aan wát dat begrip te maken heeft met de oorzaken van de Eerste Wereldoorlog.

Doe het zo:

Begrip ... (vul begrip in), want ... (vul in wat dat begrip te maken heeft met de oorzaken van de Eerste Wereldoorlog).

Antwoord

maximumscore 2

Voorbeeld van een juist antwoord is (één van de volgende combinaties):

- militarisme, 1
 - want oorlog werd gezien als een middel om conflicten op te lossen 1
- nationalisme, 1
 - want de opvatting dat een volk beter zou zijn dan andere
 - volken/vaderlandsliefde moest wel tot conflicten leiden met andere
 - landen/zorgde voor een bereidheid te vechten 1
- kolonialisme/imperialisme, 1
 - want uitbreiding van het koloniaal bezit zorgde voor conflicten tussen
 - de (Europese) landen onderling 1
- moderne (wapen)technieken, 1
 - want het leger voelde zich sterk/had vertrouwen in de militaire kracht 1
- bondgenootschappen, 1
 - want een conflict tussen twee landen leidde tot een conflict waar ook
 - de bondgenoten bij betrokken waren / dat zorgde ervoor dat landen
 - zich sterk voelden en niet wilden toegeven 1

Opmerking

Algemene begrippen als 'haat' of 'geweld' mogen niet goed gerekend worden.

Opdracht 10 (2010, I, 14 p-waarde 63 = 9,55,36)

Enkele beweringen over de Eerste Wereldoorlog:

- 1 Bij het uitbreken van de oorlog waren Rusland en de Verenigde Staten de belangrijkste geallieerde landen.
- 2 De aanleiding voor de oorlog was de aanval van Oostenrijk-Hongarije op Joegoslavië.
- 3 De Duitse aanval liep in België en Noord-Frankrijk vast in een loopgravenoorlog.
- 4 Duitsland en Oostenrijk-Hongarije waren bondgenoten van elkaar.
- 5 Het communisme en het nationalisme waren twee belangrijke oorzaken van de Eerste Wereldoorlog.

Geef per bewering aan of deze **juist** of **onjuist** is.

Antwoord

maximumscore 2

Bewering 1 is onjuist.

Bewering 2 is onjuist.

Bewering 3 is juist.

Bewering 4 is juist.

Bewering 5 is onjuist.

Indien vijf antwoorden juist 2

Indien drie of vier antwoorden juist 1

Indien minder dan drie antwoorden juist 0

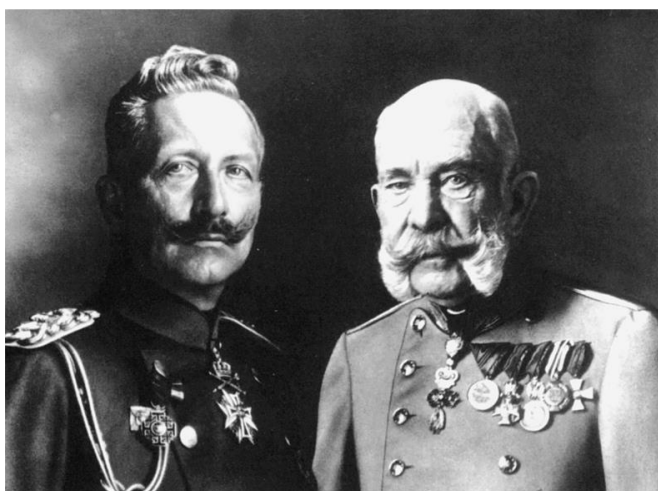
Opdracht 11 (2010, II, 15)

Bron

Hieronder en op de volgende pagina staan vijf afbeeldingen uit de tijd van de Eerste Wereldoorlog.

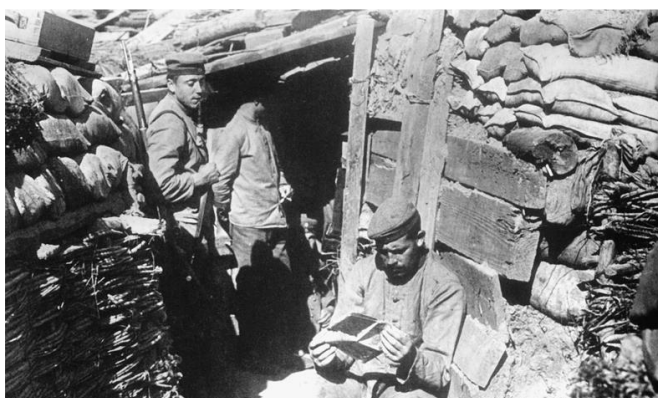
afbeelding 1

een briefkaart van bondgenoten: keizer Wilhelm II (van Duitsland) en keizer Frans Jozef I (van Oostenrijk)

afbeelding 2

Duitse soldaten in een loopgraaf

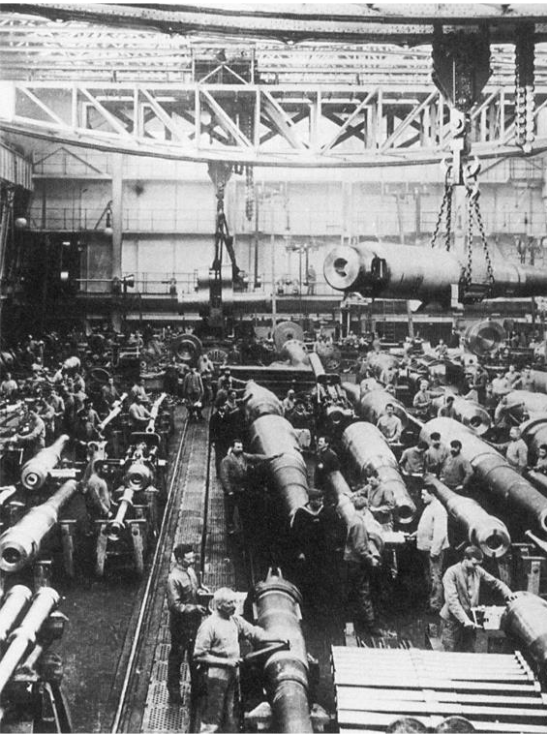

afbeelding 3

Gewonde soldaten

afbeelding 4
industrie in Duitsland

afbeelding 5
een kranslegging

Gebruik de bron

2p In de bron staan vijf afbeeldingen die gemaakt zijn vóór of tijdens de Eerste Wereldoorlog.

Welke **twee** afbeeldingen geven informatie over de **oorzaken** van de Eerste Wereldoorlog? Geef ook aan welke informatie dat is.

Doe het zo:

Afbeelding ... (schrijf nummer op) verwijst naar ... (geef informatie uit de afbeelding).

(enz. voor de tweede afbeelding)

Antwoord

maximumscore 2

- Afbeelding 1 verwijst naar het bondgenootschap tussen Duitsland en Oostenrijk-Hongarije 1
- Afbeelding 4 verwijst naar Duitsland dat zich aan het voorbereiden is op oorlog (door wapens te maken) / Duitsland dat op economisch terrein (industrie) een concurrent is van Groot-Brittannië 1

Opmerking

Alleen de combinatie van een juiste bron met een juiste verwijzing levert een scorepunt op.

Opdracht 12 (2010, II, 16)

Bron

	doden	gewonden
Geallieerden		
Rusland	1.700.000	4.950.000
Frankrijk	1.357.800	4.266.000
Italië	650.000	947.000
Groot-Brittannië	743.000	1.662.600
Verenigde Staten	48.000	204.000
Brits-Indië	65.400	69.000
Canada	56.600	149.700
Japan	300	900
Roemenië	335.700	120.000
Servië	45.000	133.000
Australië	59.300	152.100
België	13.000	45.000
Griekenland	5.000	21.000
Zuid-Afrika	7.100	12.000
Nieuw-Zeeland	16.700	41.300
Portugal	7.000	14.000
Montenegro	3.000	10.000
Britse koloniën	500	800
Newfoundland	1.200	2.300
Centrale mogendheden		
Duitsland	1.774.000	4.216.000
Oostenrijk-Hongarije	1.200.000	3.620.000
Turkije	325.000	400.000
Bulgarije	87.500	152.000
Totaal	8.501.100	21.188.700

Gebruik de bron

1p a. Iemand beweert op basis van de gegevens uit deze bron dat de Eerste Wereldoorlog **geen wereldoorlog** is.

Ben jij het eens of oneens met deze bewering? Geef een argument voor je keuze met behulp van de bron.

Doe het zo:

Ik vind het wel/geen wereldoorlog (maak een keuze), omdat (geef een argument met behulp van de bron).

Gebruik nogmaals de bron

1p b. Geef een reden voor het naar verhouding kleine aantal Amerikaanse slachtoffers tijdens de Eerste Wereldoorlog.

Antwoord

maximumscore 1

Voorbeeld van een juist antwoord is (één van de volgende):

– Ik vind het wel een wereldoorlog, omdat uit de bron blijkt dat ook landen/gebieden buiten Europa betrokken zijn bij de oorlog (zoals de Verenigde Staten, Brits-Indië, Canada, Japan, Australië, Zuid-Afrika, Nieuw-Zeeland, Britse koloniën en New Foundland).

of

– Ik vind het geen wereldoorlog, omdat uit de bron blijkt dat de meeste slachtoffers uit Europese landen komen.

Opmerking 1

Als uit het antwoord blijkt dat er een juist onderscheid gemaakt wordt tussen Europese landen en landen buiten Europa, mag een scorepunt worden toegekend.

Opmerking 2

Alleen als na een keuze een juist, bijpassend argument volgt, mag een scorepunt worden toegekend.

maximumscore 1

Voorbeeld van een juist antwoord is (één van de volgende):

- De Verenigde Staten namen pas laat/na 1917 deel aan de Eerste Wereldoorlog.
- De Eerste Wereldoorlog werd niet uitgevochten op Amerikaans grondgebied.
- De Amerikaanse soldaten begonnen beter voorbereid/uitgerust/ bewapend/frisser aan de oorlog.

Opdracht 13 (2011, I, p-waarde 88=20,80)

Bron

Graf van een Britse soldaat uit de Eerste Wereldoorlog, één van de 120.000 kindsoldaten uit het Britse leger

Toelichting

Op het graf staat de tekst: '5750 Rifleman, V.J. Strudwick, The Rifle Brigade, 14th January 1916, age 15. Not gone from memory or from love.'

(vertaling: soldaat V.J. Strudwick, jagersregiment, 14 januari 1916, leeftijd 15. Voor altijd in onze gedachten en in ons hart.)

Gebruik de bron

1p In de Eerste Wereldoorlog moest je minstens 19 jaar zijn om naar het front gestuurd te worden. Valentine Joe Strudwick was 15 jaar toen hij in 1916 in België sneuvelde. Valentine had waarschijnlijk bij de keuring gelogen over zijn leeftijd. De legerleiding wist dat hij gelogen had.

Geef een reden waarom de legerleiding Valentine, die te jong was, tóch naar het front in België heeft gestuurd.

Antwoord

maximumscore 1

Uit het antwoord moet blijken dat het Britse leger (door de vele militaire slachtoffers) elke vrijwilliger kon gebruiken/nodig had (om tegen Duitsland te vechten).

Opdracht 14 (2011, I, p-waarde 85=5,21,74)

Bron

De bron bestaat uit vier teksten.

tekst 1

Een Nederlandse ooggetuige vertelt:

Een lange stoet van voetgangers, wagens, karren, rijtuigen, kinderwagens, kruiwagens – al wat wielen had – met blinden, zieken, kinderen, ouderen en huisraad kwam vanuit het zuiden de grens over. Kinderen werden langs de weg geboren.

tekst 2

Herinneringen van een Nederlandse officier:

Het veldleger, bestaande uit vier divisies, was opgesteld in Noord-Brabant, niet ver van de grens verwijderd. Toen de bewegingsoorlog in Frankrijk en België in een loopgravenoorlog was overgegaan, bleven onze troepen langer in hetzelfde legerkamp.

tekst 3

Uit een verslag van de Nederlandse regering:

Per periode van vier tijdvakken reikte het Centraal Broodkantoor 13.000.000 broodkaarten uit voor bruinbrood. Het aantal gebruikers van bruinbrood was per tijdvak 3½ miljoen. Elke kaart geeft recht op 2.800 gram brood, waarvoor 1.750 gram meel nodig is.

tekst 4

Uit een Nederlands boek over de Eerste Wereldoorlog:

De Engelsen hadden de toegang tot de Duitse zeehavens geblokkeerd. Duitsland liet het daar niet bij zitten en stuurde onderzeeboten op de Engelsen af. Die onderzeeboten hebben heel wat Nederlandse vissersboten en vrachtschepen naar de zeebodem geschoten.

Gebruik de bron

2p Hieronder staan zes begrippen:

- a censuur
- b distributie
- c handelsbelemmeringen
- d mobilisatie
- e propaganda
- f vluchtelingen

De vier teksten in de bron gaan over gevolgen van de Eerste Wereldoorlog voor Nederland.

Geef per tekst aan welk begrip daarbij hoort. **Let op!** Er blijven twee begrippen over.

Doe het zo:

Tekst 1 hoort bij ... (schrijf de letter van het begrip op).

(enz. tot en met tekst 4)

Antwoord

maximumscore 2

Tekst 1 hoort bij f (= vluchtelingen).

Tekst 2 hoort bij d (= mobilisatie).

Tekst 3 hoort bij b (= distributie).

Tekst 4 hoort bij c (= handelsbelemmeringen).

indien vier antwoorden juist 2

indien drie of twee antwoorden juist 1

indien minder dan twee antwoorden juist 0

Upgraden van de opdracht

Je kunt deze opdracht als volgt moeilijker maken: Vat elke tekst samen in één begrip.

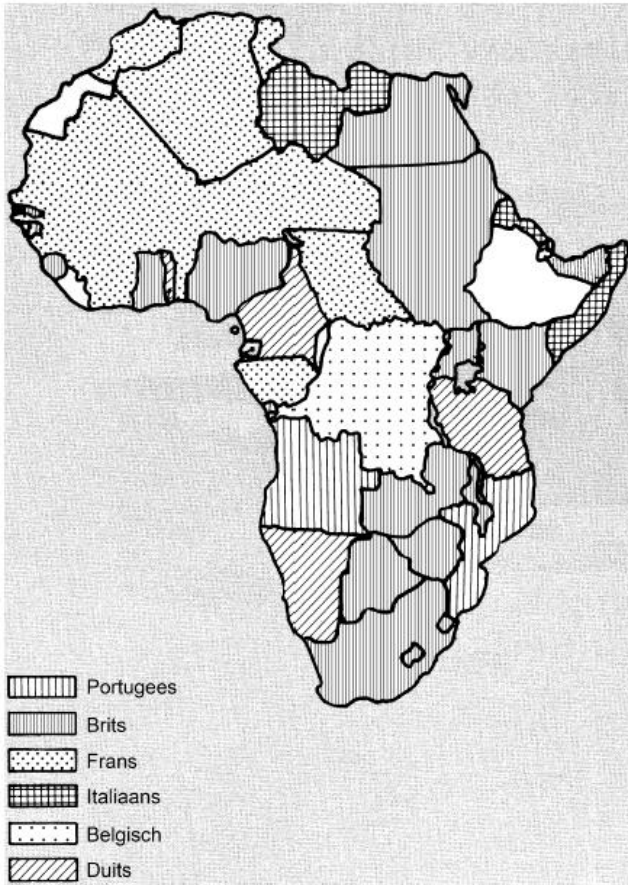
Opdracht 15 (2011, II)

bron 5

Hieronder en op de volgende pagina staan vier afbeeldingen uit de periode 1900-1940.

afbeelding 1

Europese concurrentie in Afrika rond 1914

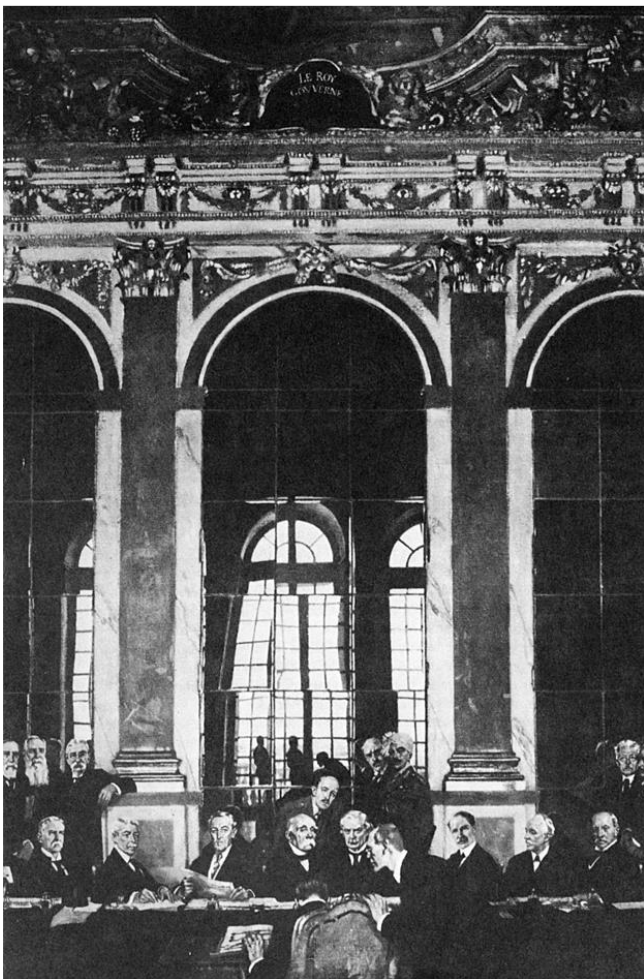
afbeelding 2

Een gebeurtenis in Sarajevo

afbeelding 3

De leiders van staten sluiten een verdrag in Versailles.

afbeelding 4

Een werkloze Duitser na de beurskrach op Wall Street

Op het bord staat de tekst: "Ik neem elk werk aan!"

Gebruik de bron

a. 1p Welke afbeelding (1, 2, 3 of 4) geeft informatie over de aanleiding (= de **directe** oorzaak) van de Eerste Wereldoorlog?

Antwoord

maximumscore 1

Gebruik nogmaals de bron

b. 1p Welke afbeelding (1, 2, 3 of 4) geeft informatie over een **andere** oorzaak van de Eerste Wereldoorlog? Verklaar je antwoord.

Doe het zo:

Afbeelding ... (vul nummer in) geeft informatie, omdat ... (geef verklaring).

Antwoord

maximumscore 1

Voorbeeld van een juist antwoord is:

Afbeelding 1 geeft informatie, omdat daaruit blijkt dat er (vlak voor de Eerste Wereldoorlog) spanningen over/tegenstellingen om het koloniaal bezit van Europese mogendheden waren.

Opmerking

Alleen als na het juiste nummer een juiste verklaring volgt, mag 1 scorepunt worden toegekend.

Upgraden van de opdracht

Je kunt deze opdracht als volgt moeilijker maken.

Laat afbeelding drie vervallen en herformuleer de opdracht als volgt:

- a. Welke afbeelding of afbeeldingen heeft/hebben betrekking op een oorzaak van de Eerste Wereldoorlog?
- b. Welke afbeelding heeft betrekking op de aanleiding van de Eerste Wereldoorlog? Licht je antwoord toe.

Opdracht 16 (2011, II)

Bron

Hieronder staan twee afbeeldingen uit 1915.

afbeelding 1

Een Nederlandse tekening met bijbehorende tekst

M'n jas is Frans, m'n broek Engels, m'n vest Belgisch, m'n hoed Hollands, m'n das Italiaans en dan hou ik ook nog van een Duits meisje... Door mij zal het land niet in moeilijkheden komen.

afbeelding 2

Een briefkaart met bijbehorende tekst

En daar was - het leek wel een Nederlandse soldaat -
Een man, die onze wangen streefde
en ons redde uit alle gevaar.
Hij bracht ons toen in een klein huisje.
Daar kregen we melk en brood.
Ja, die goede Hollandse mensen
hielpen moeder en ons uit den nood.

Gebruik de bron

2p Enkele omschrijvingen:

- a distributie
- b handelsbelemmeringen
- c neutraliteit
- d opvang van Belgische vluchtelingen
- e schaarste aan goederen

Geef per afbeelding aan welke omschrijving past bij Nederland tijdens de Eerste Wereldoorlog. Licht je keuze toe met behulp van de bron.

Let op! Er blijven drie omschrijvingen over.

Doe het zo:

Bij afbeelding 1 past omschrijving ... (vul letter in), omdat ... (geef toelichting met behulp van de bron).
(enz. voor afbeelding 2)

Antwoord

maximumscore 2

Voorbeeld van een juist antwoord is:

- Bij afbeelding 1 past omschrijving c (= neutraliteit), omdat de man (Nederland) geen keuze maakt tussen de landen / van alle landen spullen gebruikt 1
- Bij afbeelding 2 past omschrijving d (= opvang van Belgische vluchtelingen), omdat verwezen wordt naar 'goede Hollandse mensen die moeder en ons uit de nood helpen' 1

Opmerking

Alleen als na een juiste letter een juiste toelichting volgt, mag 1 scorepunt worden toegekend.

Upgraden van de opdracht

2p Je kunt deze opdracht als volgt moeilijker maken: Vat elke tekst samen in één begrip en licht je antwoord telkens toe.

Opmerking

Alleen als na een juiste letter een juiste toelichting volgt, mag 1 scorepunt worden toegekend.

Opdracht 17 (2011, II)

Bron

Hieronder staan twee afbeeldingen

afbeelding 1

Een Duitse briefkaart waarop een Duits bombardement op Antwerpen (België) in 1914 staat afgebeeld

afbeelding 2

Een Britse briefkaart uit 1916

Toelichting

Vertaling tekst onderaan: "18 en 80" (jaar oud)

Gebruik de bron

2p Beide briefkaarten uit de Eerste Wereldoorlog bevatten een propagandaboodschap.

Geef bij elke briefkaart aan om welke propagandaboodschap het gaat.

Doe het zo:

propagandaboodschap afbeelding 1: ...

propagandaboodschap afbeelding 2: ...

Antwoord

maximumscore 2

Voorbeeld van een juist antwoord:

- propagandaboodschap afbeelding 1: de briefkaart laat de slagkracht /het succes van het Duitse leger/van de bombardementen zien 1
- propagandaboodschap afbeelding 2: de hele (Britse) bevolking/zowel (jonge) vrouwen als ouderen werken mee/moeten meewerken aan de oorlog(sindustrie) / Groot-Brittannië wint op doorzettingsvermogen 1

Upgraden van de opdracht

Je kunt deze opdracht als volgt upgraden.

2p a. Afbeelding 1 werd door de Duitsers als propaganda gebruikt. Leg uit waarom een dergelijke afbeelding in 1914 wel en tegenwoordig waarschijnlijk niet meer als propagandamiddel bruikbaar is.

2p b. Welke propagandaboodschap bevat afbeelding.

1p c. Maak duidelijk waarom deze specifieke propaganda toen nodig was.

Opdracht 18 (2012, I, p-waarde 81=19,81)

1p Tijdens de Eerste Wereldoorlog werd er zowel bij de Geallieerden als bij de Centralen **censuur** toegepast op de berichtgeving over de oorlog. De legerleiding controleerde alle brieven die soldaten naar huis stuurden.

Geef een reden waarom censuur werd toegepast.

Antwoord

maximumscore 1

Voorbeeld van een juist antwoord is (één van de volgende):

Censuur werd toegepast om te voorkomen dat

- militaire geheimen verraden werden.
- mensen thuis de moed zouden laten zakken (als er bericht werd over nederlagen / grote aantallen slachtoffers / gruwelijke voorvallen).
- er kritiek zou komen op (de manier waarop) de oorlog (gevoerd werd).

Upgraden van de opdracht

Je kunt deze opdracht als volgt moeilijker maken.

2p Geef twee redenen waarom censuur werd toegepast.

Opdracht 19 (2012, I p-waarde 50=50,50)

Bron

Een poster (1915)

Vertaling onderschrift:

"Papa, wat deed JIJ in de Grote Oorlog?" (Met de 'Grote Oorlog' wordt bedoeld de Eerste Wereldoorlog.)

Gebruik bron 11.

1p De poster werd gemaakt in opdracht van de Britse regering tijdens de Eerste Wereldoorlog.

Wat is de propagandaboodschap van deze poster?

Antwoord

maximumscore 1

Uit het antwoord moet blijken dat iedereen/(zo veel mogelijk) Britse mannen zich moet(en) aanmelden (als vrijwilliger in de Eerste Wereldoorlog) / zich moet(en) inzetten voor Groot-Brittannië/het vaderland / verantwoording moet(en) afleggen voor zijn keuzes.

Upgraden van de opdracht

Je kunt deze opdracht als volgt moeilijker maken:

1p Op welke gevoelens doet deze poster uit 1915 een beroep?

Opdracht 20 (2013 II)

Bron

Deze bron bestaat uit twee delen

onderdeel 1

Een verslag van een Franse soldaat over een gebeurtenis bij het plaatsje Bécourt aan het Westfront in 1915:
"Ik luister gespannen naar de schoten en de granaten. We wachten op de Duitsers. Maar die Duitsers komen niet. Langzaam wordt het weer stil. Even later horen we wat er gebeurd is. Er zijn zeven Franse soldaten gedood door eigen geweervuur. Onze wachtposten hadden uit verveling op vogels geschoten. Hun schoten hadden bij enkele van onze soldaten paniek veroorzaakt. Die gingen daarna terugschieten en doodden per ongeluk hun eigen kameraden."

onderdeel 2

Uit een officieel persbericht van de Franse legerleiding over dezelfde gebeurtenis in 1915:
Bij Bécourt is een Duitse aanval volledig afgeslagen door ons geweervuur.

Gebruik de bron

a. 1p Geef een argument waarom onderdeel 1 van de bron waarschijnlijk betrouwbaarder is dan onderdeel 2.

Gebruik de bron, onderdeel 2.

b. 1p De Franse legerleiding had een politieke reden om met een officieel persbericht **bewust** een andere weergave te geven van dezelfde gebeurtenis.

Geef een politieke reden waarom de Franse legerleiding dit deed.

Antwoord

maximumscore 1

Voorbeeld van een juist antwoord is:

Onderdeel 1 van de bron is afkomstig van een ooggetuigenverslag/een soldaat die de gebeurtenis zelf/van dichtbij heeft meegemaakt/ geen bijbedoelingen heeft (de legerleiding uit onderdeel 2 heeft er belang bij van de gebeurtenis een positief/propagandistisch beeld te geven).

maximumscore 1

Uit het antwoord moet blijken dat de Franse legerleiding propaganda wil maken / (daad)krachtig wil overkomen / door positieve berichtgeving/ beeldvorming politieke voordelen beoogt / niet voor schut wil staan / geen claims wil van nabestaanden.

Upgraden van de opdracht

Je kunt deze opdracht als volgt moeilijker maken:

2p a. Welke van deze twee bronnen is volgens jou het meest betrouwbaar/ Lichte je antwoord toe.

2p b. Verklaar de verschillende berichtgeving over de gebeurtenis.

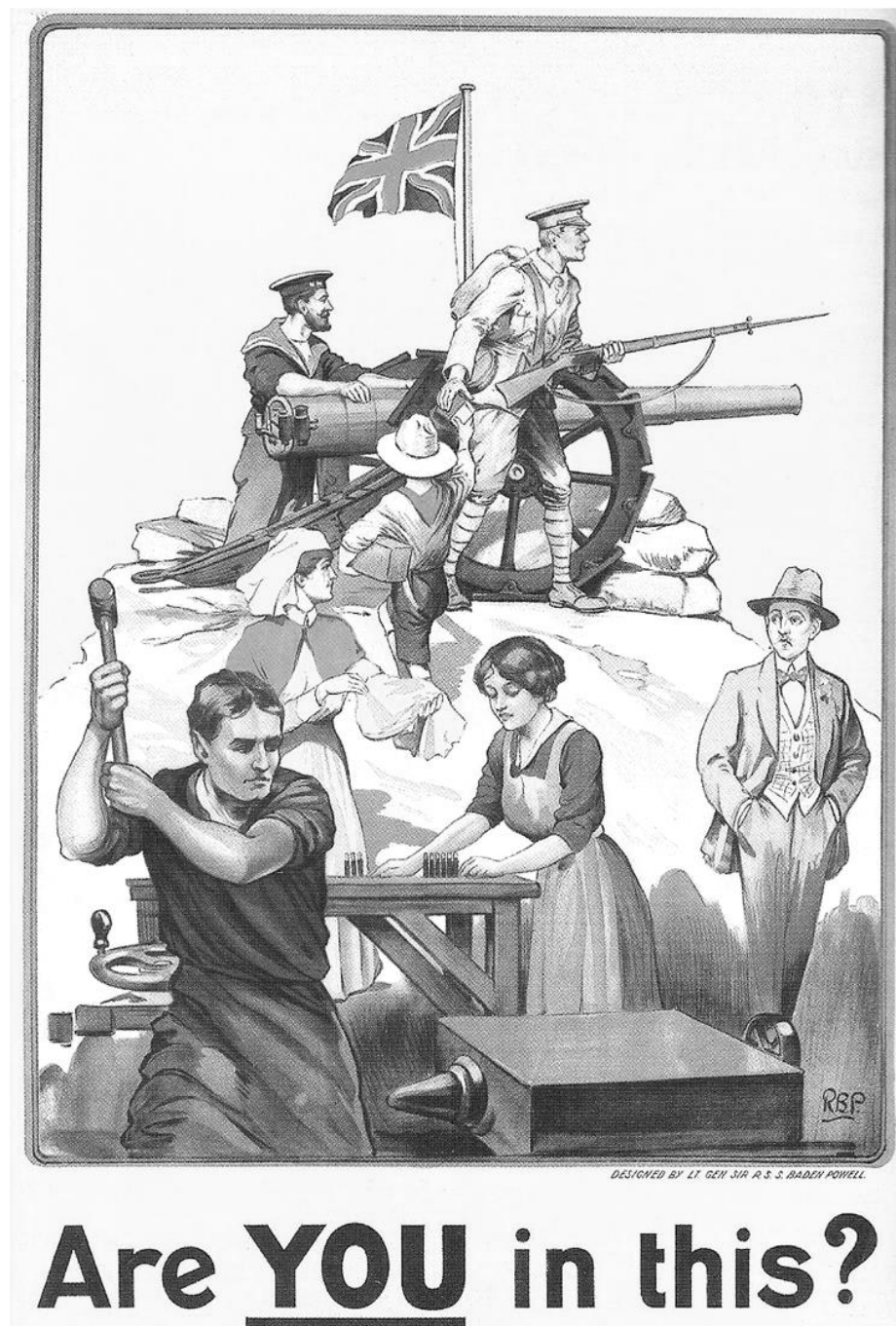
Opmerking

*Alleen twee punten toekennen als de leerlingen ingaat op de (relatieve) betrouwbaarheid van **beide** bronnen.*

Opdracht 21 (2012, II)

Bron

Een poster gemaakt in opdracht van de Britse regering (1915)

Toelichting

Onder de poster staat de tekst: "Are you in this?", waarmee bedoeld wordt: "En wat doe JIJ?"

Gebruik de bron

1p Wat is de boodschap die de Britse regering wil overbrengen met deze poster?

Antwoord

maximumscore 1

Uit het antwoord moet blijken dat de Eerste Wereldoorlog een totale oorlog is / iedereen/elke burger een bijdrage moet leveren aan (de strijd die Groot-Brittannië/het vaderland voert tijdens) de Eerste Wereldoorlog.

Upgraden van de opdracht

Je kunt deze opdracht moeilijker maken door hogere eisen aan het antwoord te stellen. Leerlingen moeten dan ingaan op bijvoorbeeld drie personen op de afbeelding.

3p Geef een gedetailleerd antwoord op de vraag welke boodschap de Britse regering wil overbrengen met deze poster.

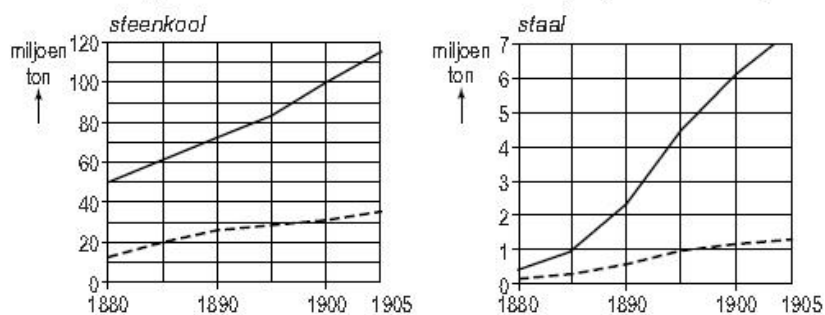
Opdracht 22 (2013 I, p-waarde 53)

Bron

Hieronder staan vier onderdelen die te maken hebben met oorzaken van de Eerste Wereldoorlog.

onderdeel 1

Economische groei van Duitsland en Frankrijk (1880-1905)

Legenda:

— Duitsland

- - - Frankrijk

onderdeel 2

De bouw van nieuwe oorlogsschepen (1906-1914)

oorlogsschepen	Groot-Brittannië	Duitsland
1906	1	-
1907	3	-
1908	2	4
1909	2	3
1910	3	1
1911	5	3
1912	3	2
1913	7	3
1914	3	1
totaal	29	17

onderdeel 3

Franse provincie, na een oorlog (1871) toegevoegd aan Duitsland

onderdeel 4

Uitspraak van een Duitse generaal

Vertaling

"De oorlog is een element van Gods natuurlijke orde", Helmuth von Moltke

(11 dec. 1880)

Gebruik de bron

2p Hieronder staan vijf oorzaken van de Eerste Wereldoorlog:

- f. industrialisatie
- g. kolonialisme
- h. militarisme
- i. wapenwedloop
- j. wraakgevoelens

De vier onderdelen in de bron hebben te maken met oorzaken van de Eerste Wereldoorlog.

Geef per onderdeel aan welke oorzaak daarbij past.

Let op!

Er blijft één oorzaak over.

Doe het zo:

Bij onderdeel 1 past ... (vul letter in).

(tot en met onderdeel 4)

Antwoord

maximumscore 2

Bij onderdeel 1 past bij a (= industrialisatie).

Bij onderdeel 2 past bij d (= wapenwedloop).

Bij onderdeel 3 past bij e (= wraakgevoelens).

Bij onderdeel 4 past bij c (= militarisme).

indien vier antwoorden juist 2

indien drie of twee antwoorden juist 1

indien minder dan twee antwoorden juist 0

Upgraden van de opdracht

Je kunt deze opdracht als volgt moeilijker maken:

4p Geef per onderdeel aan op welke oorzaak dit onderdeel betrekking heeft en licht je antwoord telkens toe met een of meer elementen uit elk onderdeel.

Opmerking

Geef per onderdeel alleen een punt als ook de toelichting juist is.

Opdracht examen 23 (2013, II)

Hieronder staan vijf beweringen over de Nederlandse regering tijdens de Eerste Wereldoorlog.

De Nederlandse regering:

1 accepteerde de Duitse vredesvoorwaarden.

2 gaf opdracht aan Nederlandse soldaten om aan de kant van de geallieerden te vechten.

3 liet Belgische vluchtelingen toe.

4 stond Britse en Amerikaanse troepen toe op Nederlands grondgebied.

5 voerde een distributie systeem met bonkaarten in.

Welke twee beweringen zijn juist? Schrijf alleen de nummers op.

Antwoord

Maximumscore 2

- Bewering 3 (= liet Belgische vluchtelingen toe) 1
- Bewering 5 (= voerde een distributiesysteem met bonkaarten in) 1

Upgraden van de opdracht

Je kunt deze opdracht als volgt moeilijker maken:

2p Welke bewering is of welke beweringen zijn juist? Licht je antwoord toe.

Opmerking

Geef telkens alleen een punt als ook de toelichting juist is.

Opdracht examen 24 (2013, II)

Een Nederlandse spotprent over het Verdrag van Versailles met de titel *De Duitse Adelaar* (1919)

Onderschrift bij de spotprent:

De Franse president: "Het spijt mij dat ik ook je laatste veer moet uittrekken."

De tekenaar van deze spotprent heeft kritiek op de Franse president.

Leg uit, met behulp van een onderdeel van de spotprent, welke kritiek de tekenaar heeft.

Doe het zo:

Kritiek van de tekenaar: ... (noem kritiek)

Dat doet hij door: ... (noem onderdeel van de spotprent).

Antwoord

maximumscore 2

Voorbeeld van een juist antwoord is:

- Kritiek van de tekenaar: het Verdrag van Versailles is voor Duitsland te zwaar/vernederend/slecht /
- de Franse president pakt Duitsland te hard aan
- Dat doet hij door: kaalheid / laatste veer uittrekken / ketting/kogel aan vogelpoot te tekenen
- / snavel dichtbinden/mond snoeren / tranen /

Upgraden van de opdracht

Je kunt deze opdracht als volgt moeilijker maken:

2p a. Leg uit, met behulp van een onderdeel van de spotprent, welke kritiek de tekenaar heeft.

2p b. Leg uit waarom deze prent betrekking heeft op de Franse president en niet op de Britse premier of de president van de Verenigde Staten.

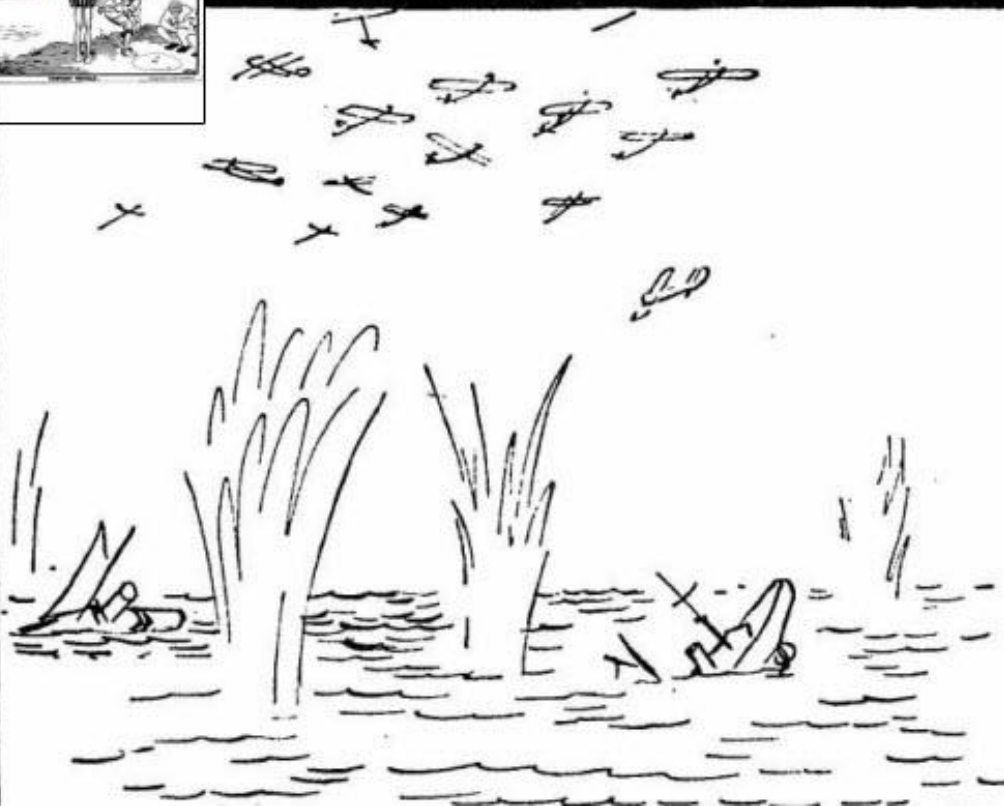
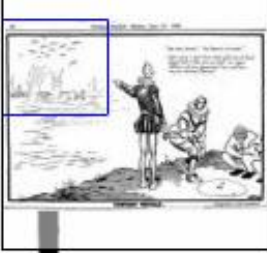
Cartoons Republiek van Weimar

De geschiedenis opnieuw verteld

David Low, Evening Standard, 27 Jun 1938

Evening

"Oo kijk, Drake! De Spaanse Armada!" "Nou ja, echt, ik denk niet dat dat heel aardig van ze is! Maak hen duidelijk dat als ze onze vloot tot zinken brengen onze goede betrekkingen met welke regering van hen dan ook ernstig in gevaar kunnen komen."

Tijdens de Spaanse burgeroorlog werd in Nyon een conferentie gehouden om aanvallen op koopvaardersschepen in de Middellandse Zee te voorkomen. De afspraken die daar werden gemaakt over het patrouilleren in de belangrijkste routes in het westelijke Middellandse-Zeegebied waren onvoldoende om het meedogenloos tot zinken brengen van Britse koopvaardersschepen in Spaanse wateren door vliegtuigen en onderzeeërs van Italië te voorkomen.

Frankrijk antwoordde op de protesten van Chamberlain en Halifax met te zeggen dat hij geen aanspraak kon maken op het wettelijk recht van een "oorlogvoerende" om een blokkade op te werpen maar dat hij wel de intentie om dit te doen had. Het tot zinken brengen ging gewoon door.

(Gollancz, V. (1986) *Years of Wrath* van David Low, blz. 65) https://en.wikipedia.org/wiki/Nyon_Conference

Personen op de spotprent

Lord Halifax (1881-1959);

Neville Chamberlain (1869-1940)

David Low

This cartoon by the British cartoonist David Low appeared in the *Evening Standard* newspaper in July 1936. Hitler goose-steps across the 'spineless leaders of democracy'. The first 3 steps are labelled 'Rearmament', 'Rhineland' and 'Danzig'.

David Low, *Onze nieuwe verdediging*. *Evening Standard*, 5 oktober 1938

Het komt goed (getekend) Adolf Hitler

Notes

Notes: Chamberlain brought back home from Munich a paper signed by Hitler and himself affirming "the desire of our two people never to go to war with one another again. We are resolved that consultation shall be the method adopted to deal with questions that may concern our two countries..." This, he said, meant "Peace in our Time." (on the left Chamberlain, Simon and Halifax are glad, on the right Lord Beaverbrook reassures John Bull.) [p.70, *Years of Wrath* by David Low, Victor Gollancz Ltd, 1986]

People depicted

Chamberlain; Neville (Arthur Neville) (1869-1940)

Simon; John Allsebrook (1873-1954); 1st Viscount [Slymon, John, Sir]

Halifax; Edward Frederick Lindley Wood (1881-1959); Earl of [Irwin, Lord] [Wood, E.F.L.] [Halifax, Lord]

Beaverbrook; Max Aitken (1879-1964);

Hoare; Samuel John Gurney (1880-1959); Sir

David Low. Hij wil alleen maar bij jouw lammetje liggen. Evening Standard, 10 september 1938

Embedded text

Czecho Democracy

"Full liberty to profess German nationality and German philosophy"

Militant Anti-Democracy

Implied text

Bible: Isaiah 11:1-10 "Righteousness will be his belt and faithfulness the sash around his waist. The wolf will live with the lamb, the leopard will lie down with the goat, the calf and the lion and the yearling together;"

Notes

After Hitler's Anschluss with Austria in March 1938, Czechoslovakia was widely believed to be his next target. Czechoslovakia was a new democratic state created from the remnants of the Austro-Hungarian Empire after World War I. It seemed in many ways a contradiction of the post-war philosophy of self-determination as many Germans lived within its boundaries, in the area known as the Sudetenland. Hitler's henchman in the Sudetenland was Henlein and he was actively engaged in persuading the Sudeten Germans to demand unity with Hitler's Germany. Benes, President of Czechoslovakia was apprehensive, as he sensed that such apparently conciliatory gestures masked a more expansionist policy.

This cartoon by the British cartoonist Sidney 'George' Strube appeared in the Daily Express on 3 October 1938 (shortly after the Munich Agreement). Chamberlain (on the right, with nothing but a hat and umbrella), confronts Mars (the God of War).

Strube was not hostile to appeasement – he thought Hitler was ridiculous, not dangerous. Strube is praising Chamberlain for avoiding war, showing him as the man who saved Europe. Zie ppt in map 2013 albert

David Low, Evening Standard, 19 Sep 1938

Caption

A nice peaceful walk in the country

Embedded text

Water-colour by A. Hitler But are we sure it's Reality - and not merely Art?

People depicted

Chamberlain; Neville (Arthur Neville) (1869-1940)

Daladier; Edouard

Hitler; Adolf (1889-1945)

<http://www.cartoons.ac.uk/group/reasons-why-us-lost-vietnam?page=4>

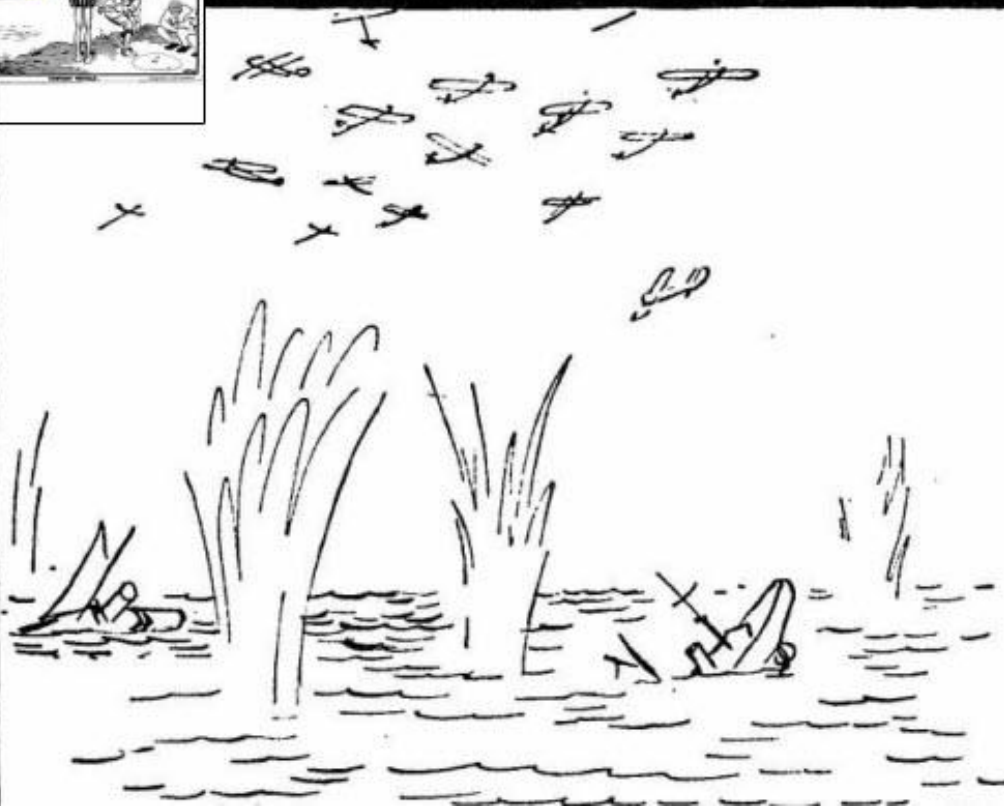
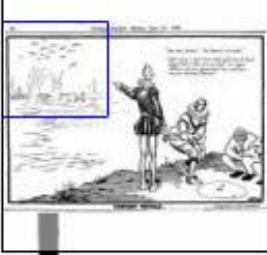
Cartoons Republiek van Weimar

De geschiedenis opnieuw verteld

David Low, Evening Standard, 27 Jun 1938

Evening

"Oo kijk, Drake! De Spaanse Armada!" "Nou ja, echt, ik denk niet dat dat heel aardig van ze is! Maak hen duidelijk dat als ze onze vloot tot zinken brengen onze goede betrekkingen met welke regering van hen dan ook ernstig in gevaar kunnen komen."

Tijdens de Spaanse burgeroorlog werd in Nyon een conferentie gehouden om aanvallen op koopvaardersschepen in de Middellandse zee te voorkomen. De afspraken die daar werden gemaakt over het patrouilleren in de belangrijkste routes in het westelijke Middellandse-Zeegebied waren onvoldoende om het meedogenloos tot zinken brengen van Britse koopvaardersschepen in Spaanse wateren door vliegtuigen en onderzeeërs van Italië te voorkomen.

Frankrijk antwoordde op de protesten van Chamberlain en Halifax met te zeggen dat hij geen aanspraak kon maken op het wettelijk recht van een "oorlogvoerende" om een blokkade op te werpen maar dat hij wel de intentie om dit te doen had. Het tot zinken brengen ging gewoon door.

(Gollancz, V. (1986) *Years of Wrath* van David Low, blz. 65) https://en.wikipedia.org/wiki/Nyon_Conference

Personen op de spotprent

Lord Halifax (1881-1959);

Neville Chamberlain (1869-1940)

David Low

This cartoon by the British cartoonist David Low appeared in the *Evening Standard* newspaper in July 1936. Hitler goose-steps across the 'spineless leaders of democracy'. The first 3 steps are labelled 'Rearmament', 'Rhineland' and 'Danzig'.

David Low, *Onze nieuwe verdediging*. *Evening Standard*, 5 oktober 1938

Het komt goed (getekend) Adolf Hitler

Notes

Notes: Chamberlain brought back home from Munich a paper signed by Hitler and himself affirming "the desire of our two people never to go to war with one another again. We are resolved that consultation shall be the method adopted to deal with questions that may concern our two countries..." This, he said, meant "Peace in our Time." (on the left Chamberlain, Simon and Halifax are glad, on the right Lord Beaverbrook reassures John Bull.) [p.70, *Years of Wrath* by David Low, Victor Gollancz Ltd, 1986]

People depicted

Chamberlain; Neville (Arthur Neville) (1869-1940)

Simon; John Allsebrook (1873-1954); 1st Viscount [Slymon, John, Sir]

Halifax; Edward Frederick Lindley Wood (1881-1959); Earl of [Irwin, Lord] [Wood, E.F.L.] [Halifax, Lord]

Beaverbrook; Max Aitken (1879-1964);

Hoare; Samuel John Gurney (1880-1959); Sir

David Low. Hij wil alleen maar bij jouw lammetje liggen. Evening Standard, 10 september 1938

Embedded text

Czecho Democracy

"Full liberty to profess German nationality and German philosophy"

Militant Anti-Democracy

Implied text

Bible: Isaiah 11:1-10 "Righteousness will be his belt and faithfulness the sash around his waist. The wolf will live with the lamb, the leopard will lie down with the goat, the calf and the lion and the yearling together;"

Notes

After Hitler's Anschluss with Austria in March 1938, Czechoslovakia was widely believed to be his next target. Czechoslovakia was a new democratic state created from the remnants of the Austro-Hungarian Empire after World War I. It seemed in many ways a contradiction of the post-war philosophy of self-determination as many Germans lived within its boundaries, in the area known as the Sudetenland. Hitler's henchman in the Sudetenland was Henlein and he was actively engaged in persuading the Sudeten Germans to demand unity with Hitler's Germany. Benes, President of Czechoslovakia was apprehensive, as he sensed that such apparently conciliatory gestures masked a more expansionist policy.

This cartoon by the British cartoonist Sidney 'George' Strube appeared in the Daily Express on 3 October 1938 (shortly after the Munich Agreement). Chamberlain (on the right, with nothing but a hat and umbrella), confronts Mars (the God of War).

Strube was not hostile to appeasement – he thought Hitler was ridiculous, not dangerous. Strube is praising Chamberlain for avoiding war, showing him as the man who saved Europe. Zie ppt in map 2013 albert

David Low, Evening Standard, 19 Sep 1938

Caption

A nice peaceful walk in the country

Embedded text

Water-colour by A. Hitler But are we sure it's Reality - and not merely Art?

People depicted

Chamberlain; Neville (Arthur Neville) (1869-1940)

Daladier; Edouard

Hitler; Adolf (1889-1945)

<http://www.cartoons.ac.uk/group/reasons-why-us-lost-vietnam?page=4>

5.2 Russische Revolutie

Opdracht 1

Rusland

Revolutionaire ideeën, leiders, ontwikkelingen en gebeurtenissen- De Russische Revolutie 1905-oktober 1917.

Vraag 1

Leg in drie of vier punten uit hoe deelname aan W.O.I bijdroef aan de ontwikkeling van de Russische Revolutie tot oktober 1917. Ondersteun je antwoord telkens met argumenten (provide evidence). 10 punten.

Vraag 2

Leg in drie of vier punten uit hoe de acties van Generaal Kornilow bijdroegen aan een revolutionaire situatie tussen juli 2017 en oktober 1917. Ondersteun je antwoord telkens met argumenten (provide evidence). 10 punten.

Een nieuwe samenleving – De Russische Revolutie 1917 tot 1924.

Vraag 3

Rede van Lenin tot de Constituerende Vergadering 1918.

in Lenin's Collected Works, Progress Publishers, Moscow, Volume 26, 1972, pp. 437–441 accessed from www.marxists.org/archive/lenin/works/1918

De macht overdragen aan de Grondwetgevende Vergadering zou opnieuw betekenen dat tegemoet gekomen zou worden aan de duivelse bourgeoisie. De Russische Sovjets plaatsen de belangen van de werkende mensen ver boven de belangen van een verraderlijke politiek van compromissen vermomd in een nieuwe vorm. De toespraken van die ouderwetse politici, Chernov en Tsereteli, die blijven zeuren over

beëindiging van de burgeroorlog, scheiden een een muffe, antieke, geur af. Maar zolang Kaledin bestaat en zolang de slogan "Alle macht aan de Constituante" de slogan "Weg met het Sovjet-macht", verhult is burgeroorlog onvermijdelijk. Want niets in de wereld kan ervoor zorgen dat wij de Sovjet-macht opgeven! (Stormachtig applaus.) En toen de grondwetgevende vergadering nogmaals duidelijk maakte dat zij alle pijnlijk urgente problemen en taken die haar door de Sovjets waren opgedragen voor zich uit wilde schuiven, vertelden we de Constituante, dat zij geen moment mochten worden uitgesteld. En door de wil van de Sovjet-macht wordt de Grondwetgevende Vergadering, die heeft geweigerd om de macht van het volk te erkennen, ontbonden. . .

De revolutionaire Sovjet- republiek zal zegevieren, ongeacht de kosten. (Stormachtig applaus. Ovatie)

- a. Noem twee groepen die zich bezighielden met klassenstrijd. 2 punten
- b. Noem twee instellingen wier conflict volgens Lenin leidde tot burgeroorlog. 2 punten
- c. Leg, met behulp van een of meer citaten uit de bron en je eigen kennis, uit welke gebeurtenissen de beslissing van L.Lenin om de Constituerende (Grondwetgevende) Vergadering te ontbinden hebben beïnvloed. 6 punten
- d. Beredeneer in hoeverre deze bron bruikbaar is voor het uitleggen van de methoden die de Bolsjewieken gebruikten om aan de macht te blijven. Gebruik in je antwoord citaten uit de bron en verwijs naar verschillende visies op de Revolutie. 10 punten.

Russia

The time frame specified in Question 1 (1905 – October 1917) allowed students wide scope in order to demonstrate their knowledge; however, a large number of students confined their answer to February 1917 or they discussed the period from February to October 1917. This highlighted the need for students to read questions carefully and to ensure that they follow instructions. The most successful answers applied knowledge from the whole period, using information such as the lack of horses for agriculture, food scarcity, the lack of popularity of the Tsarina while the Tsar was at the front, statistics of war dead and the names of particular battles, February strikes, the Provisional Government remaining in the war, Soviet Order number 1, the failed June offensive and mutinies.

Question 2 was not answered well because many students did not know who Kornilov was and confused him with Kerensky. The most successful answers supplied precise and accurate information, and understood that by arming the Bolsheviks, the Provisional Government had created a revolutionary situation.

Many students did not understand the term 'institution'; a large number of students wrote 'Kaledin' as an institution. Too many answers to Question 3c. quoted from Lenin's speech but did not show understanding of the reasons why Lenin dismissed the Constituent Assembly. The most successful answers were able to grasp the desperate justification revealed by Lenin in the speech. Many saw it as a bid for power. As in the other revolutions, students did not show sufficient knowledge of events in order to explain Lenin's reasons for dissolving the Assembly. The importance of learning chronologies was evident. In Question 3d., most answers did not challenge Lenin's claim that the Assembly 'did not represent the power of the people'. Instead they merely agreed with Lenin that the Assembly was 'malignant', 'treacherous' and 'whining'. Students should challenge the claims made in speeches when undertaking historiography and explain the agenda underpinning such documents. Strong answers showed that the Bolsheviks actively sought civil war and that the speech was propaganda by Lenin.

The response to the Rasputin graphic was very good. Most students were able to name key figures accurately; however, some did not get Nicholas correct. Students knew much about the war and the influence of Rasputin on the appointment of ministers. However, too many clung to the graphic and focused on Rasputin as the main cause of tension leading up to February 1917. Some excellent answers were able to include the shortages of food, strikes and International Womens' Day when the situation became explosive, as well as mutinies in the army.

Opdracht 2

Vraag 1

Spotprent van het Russische hof in 1916 uit die periode. Op de kaart die de persoon links laat zien is Wilhelm II afgebeeld. (www.spartacus.schoolnet.co.uk/RUSrasputin, also in Harold Shukman, Rasputin)

- Noem twee figuren op de spotprent. 2 punten
- Noem twee elementen in de prent die suggereren dat het Russische hof in 1916 niet functioneerde zoals zou moeten. 2 punten
- Leg, gebruik makend van elementen in deze prent en je eigen kennis, het historisch belang van deze prent voor de gebeurtenissen in februari 1917 uit. 6 punten
- Beredeneer in welke mate deze prent een nauwkeurige/treffende weergave is van de spanningen die bijdroegen aan de Russische revolutionaire situatie in februari in 1917. Verwijs in je antwoord naar elementen uit de prent en aan verschillende visies op de revolutie. 10 punten

Vraag 2

Historicus Richard Pipes heeft beweerd dat de communistische revolutie, afgemeten aan haar eigen doelstellingen, een geweldige mislukking was. De revolutie slaagde slechts in één ding: aan de macht blijven.

Beredeneer, onderbouwd met argumenten/bewijsmateriaal, in welke mate de doelstellingen van de Russische Bolsjewistische partij in 1924 waren bereikt? 20 punten.

VCE Examen 2009

Russia [1905–October 1917]

Question 1

Using three or four points, explain how defeat in the Russo–Japanese War of 1904 contributed to a revolutionary situation by 1905. Provide evidence to support your answer. 10 punten

Russia [November 1917–1924 death of Lenin]

Question 3

V I Lenin introduces the New Economic Policy, April 1921

in Lenin 'The Tax in Kind', April 1921, Selected Works, Vol. II, book 2, pp. 540–44; 565–66.

. . . The most urgent thing at the present time is to take measures that will immediately increase the productive forces of peasant farming. Only in this way will it be possible to improve the conditions of the workers and strengthen the alliance between the workers and peasants, to strengthen the dictatorship of the proletariat . . . Thus, the first thing required is immediate and serious measures to raise the productive forces of the peasantry. This cannot be done without a serious modification of our food policy. Such a modification was the substitution of the surplus-appropriation system by the tax in kind, which implies free trade, at least in local economic exchange, after the tax has been paid . . .

The tax in kind is one of the forms of transition from that peculiar "War Communism," which we were forced to resort to by extreme want, ruin and war, to the proper socialist exchange of products . . . The essence of this peculiar "War Communism" was that we actually took from the peasant all the surplus grain — and sometimes even not only surplus grain, but part of the grain the peasant required for food — to meet the requirements of the army and sustain the workers . . . It was a temporary measure. The correct policy . . . is to obtain grain in exchange for the manufactured goods the peasant requires. Only such a food policy corresponds to the tasks of the proletariat; only such a policy can strengthen the foundations of Socialism and lead to its complete victory. . .

The effect will be the revival of the petty bourgeoisie and of capitalism on the basis of a certain amount of free trade, (if only local). This is beyond doubt. It would be ridiculous to shut our eyes to it. The question arises: Is it necessary? Can it be justified? Is it not dangerous?

. . . What is to be done? Either to try to prohibit entirely . . . all development of private, nonstate exchange, i.e., trade, i.e., capitalism, which is inevitable amidst millions of small producers . . . Or . . . not to try to prohibit, or put the lock¹ on development of capitalism, but to try to direct it into the channels of state capitalism . . .

Can the Soviet state, the dictatorship of the proletariat, be combined, united with state capitalism? Are they compatible? Of course they are.

1 lock – stop

a. Identify two goals of the New Economic Policy introduced by Lenin in 1921.

i.

ii.

2 marks

b. Identify two ways in which Lenin argues that the peasants would benefit from the introduction of the New Economic Policy.

i.

ii.

2 marks

Using your own knowledge and the extract, explain the consequences of Lenin's introduction of the New Economic Policy from 1921–24. 6 punten

Evaluate the reliability of this extract in explaining Lenin's retreat from 'War Communism' to the New Economic Policy. In your response refer to different views of the Revolution. 10 punten

<http://www.vcaa.vic.edu.au/vce/studies/history/revolutions/exams.html#H2N10024>

OCR-examen, eerste helft, onderwerpen: Diachronische studie en Duitsland 1919-1945

Afdeling B: Duitsland 1919-1945

Vraag 9: Bestudeer de bronnen zorgvuldig en beantwoord de vragen die erop volgen.

Bron A: Een Britse cartoon gepubliceerd in 1933

Bron B: Een Duitse bommenwerper vertrekt met twaalf dozijn bommen van elk tien kilo. Het vliegtuig gaat naar Warschau, het centrum van het internationale Jodendom. Het bombardeert de stad. Bij het opstijgen woog het acht ton, inclusief 1500 kilo brandstof. Bij terugkeer was er nog 250 kilo brandstof over. Wat is het gewicht van het vliegtuig als het leeg is?

(Uit een schoolboek dat gebruikt werd in nazi-Duitsland.)

Bron C: De geest van het uur moet worden vastgelegd, ook de hele sfeer van discipline. Het programma begint. De Führer rijdt tussen de troepen door naar het paradeterrein. Marsmuziek begint – vrolijke marcherende deuntjes, de camera richt zich liefdevol op de kinderen, allemaal in het wit gekleed, die naast Hitler staan en zo zijn reputatie als ware liefhebber van kinderen versterken –een speciaal camerashot wordt gericht op de vrouwen in het publiek. Nu verschijnt Hitler op het balkon voor de menigte, die uitbarst in een herhaalde ovatie.

(Een officieel nazi-verslag van de verfilming van de vieringen voor Hitlers vijftigste verjaardag voor een bioscoopjournaal in 1939.)

a) Bestudeer bron A.

Wat is de boodschap van de cartoonist? Gebruik de bron en je kennis om je antwoord uit te leggen.

b) Bestudeer bron B.

Leg uit hoe deze bron nuttig is als bewijsmateriaal over het naziregime. Gebruik de bron en je kennis om je antwoord uit te leggen.

c) Bestudeer bron C.

'Het naziregime won de steun van het Duitse volk door propaganda.' Gebruik de bron en je kennis om uit te leggen in hoeverre je het eens bent met deze interpretatie.

Kies uit vraag 10 en 11 één vraag om te beantwoorden.

10 De Weimar-republiek had sterke en zwakke punten.

a Beschrijf in het kort de gebeurtenissen van de Putsch van München.

b Leg uit waarom Stresemann belangrijk was voor de Weimar-republiek.

c Wat was belangrijker in het veroorzaken van de ondergang van de Weimar-republiek: de aantrekkingskracht van de nazi's of de zwakheden van de republiek? Leg je antwoord uit.

11 Het leven van veel Duitsers veranderde onder de nazi's.

a Beschrijf in het kort het economisch beleid van de nazi's.

b Leg uit hoe de Tweede Wereldoorlog de levens van het Duitse volk beïnvloedde.

c 'In de periode 1933 tot 1939 verbeterden de levens van de meeste Duitsers.' In hoeverre ben je het eens met deze uitspraak? Leg je antwoord uit.

De Eerste Wereldoorlog (1914-1918)

Opdracht vmbo examen 2021 eerste tijdvak, vraag 10

Bron

Opvang van vluchtelingen in Nederland (1914):

Gebruik de bron.

1p Waarvan is de situatie op de foto een gevolg?

- A van de aanleg van de Dodendraad
- B van de Duitse inval in België
- C van de handelsbelemmeringen
- D van de Russische Revolutie

Antwoord

B

Opdracht vmbo examen 2021 eerste tijdvak, vraag 11

Bron

Een kaart met frontlijnen tijdens de Eerste Wereldoorlog:

Gebruik de bron

1p Welke stippellijn laat zien waar het front lag in **1915**?

- A lijn 1
- B lijn 2
- C lijn 3
- D lijn 4

Antwoord

C

Opdracht vmbo examen 2021 eerste tijdvak, vraag 12

Bron

De keizer strooit met oorlogsmedailles op een slagveld (1916):

Gebruik de bron.

1p Op de bron staat de Duitse keizer afgebeeld.

Geeft de tekenaar een **positieve** of een **negatieve** boodschap over de keizer? Geef met behulp van de bron een argument voor je keuze.

Doe het zo:

De tekenaar geeft een ... (kies uit: positieve / negatieve) boodschap, want ... (geef een argument met behulp van de bron).

maximumscore 1

De tekenaar geeft een negatieve boodschap over de keizer, want de (militaristische) keizer wordt afgebeeld als iemand die veel doden op zijn geweten heeft / die blijkbaar niet veel geeft om de vele doden / die het zinloze sterven verheerlijkt/beloont met medailles / die dood en verderf zaait.

Opmerking

Alleen als na 'negatieve boodschap' een juist, bij de bron passend argument volgt, wordt 1 scorepunt toegekend.

Opdracht vmbo examen 2021 eerste tijdvak, vraag 13

2p Bij de eerste verkiezingen na de grondwetswijziging van 1917 haalden de liberalen minder Kamerzetels dan daarvóór.

- Leg uit waardoor het aantal Kamerzetels voor de liberalen minder was geworden.

Doe dit door:

- eerst aan te geven **welk onderdeel** van de grondwetswijziging van 1917 ervoor zorgde dat de liberalen minder Kamerzetels kregen
- en daarna aan te geven waardoor dit onderdeel ervoor zorgde dat **vooral** de liberalen minder Kamerzetels kregen.

maximumscore 2

Voorbeeld van een juist antwoord is:

- Het onderdeel van de grondwetswijziging dat leidde tot minder Kamerzetels voor de liberalen is: de uitbreiding van het kiesrecht/alle mannen boven de 23 jaar mochten stemmen / de invoering van
- algemeen mannenkiesrecht / afschaffing van het districtenstelsel/invoering van het stelsel van evenredige vertegenwoordiging 1
- Het aantal Kamerzetels voor vooral de liberalen werd daardoor minder, omdat (één van de volgende): 1
 - andere politieke stromingen (zoals het socialisme en de confessionele stromingen) meer invloed kregen.
 - er onder (orthodox) protestanten, katholieken en arbeiders (die toen kiesrecht kregen) weinig steun/aanhang voor het liberalisme was.
 - de zetels naar rato verdeeld werden (en niet per district) (waardoor de kans op het winnen van een zetel voor de liberalen kleiner werd).
 - het censuskiesrecht verdween (waardoor ook anderen dan de rijke(re) bevolkingsgroepen/de liberale achterban in steeds grotere mate mochten stemmen).

Opmerking

Het tweede scorepunt mag alleen toegekend worden als het eerste deel

Opdracht vmbo examen 2021 eerste tijdvak, vraag 14

1p Duits is tegenwoordig een van de officiële talen in België. Dit is een gevolg van een bepaling uit het Verdrag van Versailles.

- Welke bepaling uit het Verdrag van Versailles wordt bedoeld?

maximumscore 1

Uit het antwoord moet blijken dat het hier gaat om het afstaan van grondgebied door Duitsland / aanpassing van de landsgrenzen / het annexeren van Duits grondgebied door België (als schadevergoeding).

Opdracht vmbo examen 2021 eerste tijdvak, vraag 15

1p In 1923 werd het Duitse Ruhrgebied bezet door Franse en Belgische troepen.

Wat was een reden voor die bezetting?

- A De bezetting was een onderdeel van het Verdrag van Versailles.
- B De Volkenbond vond dat Duitsland een extra straf verdiende.
- C Duitsland kon niet voldoen aan de herstelbetalingen.
- D Het Duitse geld was door de inflatie bijna niets meer waard.

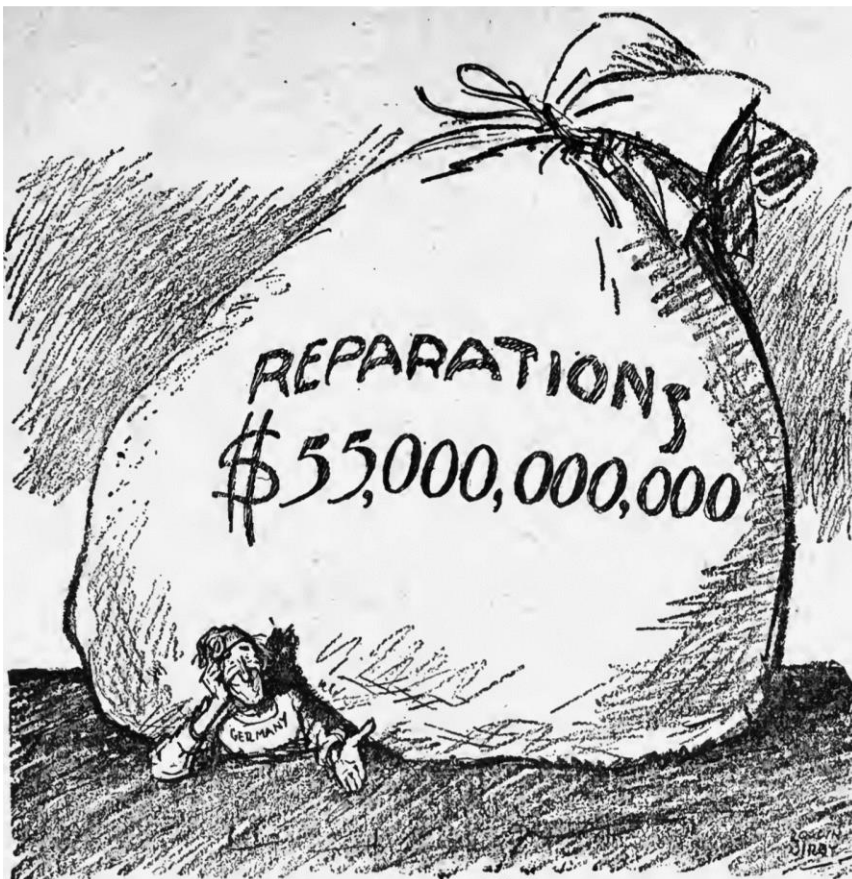
Antwoord

C

Opdracht vmbo examen 2021 eerste tijdvak, vraag 16

Bron

Een Amerikaanse politieke tekening (1921):

Toelichting

Op de zak staat: herstelbetalingen 55.000.000.000 dollar.

Op de man die onder de zak ligt, staat: Duitsland.

Gebruik de bron.

1p In de tekening is een reden te herkennen voor de invoering van het Dawesplan.

- Geef met behulp van de bron aan welke reden de Verenigde Staten hadden voor het aanbieden van het Dawesplan.

maximumscore 1

Uit het antwoord moet blijken dat in de bron is te zien dat de herstelbetalingen te zwaar waren voor Duitsland (waardoor de Verenigde Staten geen afbetalingen meer kregen van Groot-Brittannië en Frankrijk van de oorlogsleningen) / dat Amerikaanse bedrijven geen producten(meer) konden verkopen in Duitsland (het Dawesplan moest Duitsland daarom weer in staat stellen om hun oorlogsschulden aan onder andere Frankrijk en Groot-Brittannië af te lossen).

Opdracht vmbo examen 2021 eerste tijdvak, vraag 17

Bron

Een politieke tekening (1924):

HIJ ondertekende de wapenstilstand namens de Duitse regering.

HIJ riep de Weimar-republiek uit.

Gebruik de bron.

1p De tekening gaat over de rol van de Duitse regering aan het eind van de Eerste Wereldoorlog.

- Is in de bron een **positieve** of een **negatieve** mening te herkennen over de rol van de Duitse regering? Verklaar je keuze met behulp van de bron.

Doe het zo:

De mening over de rol van de Duitse regering is ... (kies uit: positief / negatief), want ... (geef een verklaring met behulp van de bron).

maximumscore 1

Voorbeeld van een juist antwoord is:

De mening over de rol van de Duitse regering is negatief, want (één van de volgende):

- de (vertegenwoordigers van de) Duitse regering (steken) steekt hun eigen leger (dat zich verdedigt tegen de oprukkende Geallieerden, herkenbaar aan de tank) een mes in de rug (wat bekend staat als de Dolkstootlegende).
- de (vertegenwoordigers van de) regering (worden) wordt afgebeeld als dikke/onverschillige/kwaadaardige/sigarenrokende politici.

Opmerking

Alleen als na 'negatief' een juiste, bij de bron passende verklaring volgt, wordt 1 scorepunt toegekend.

Opdracht vmbo examen 2021 eerste tijdvak, vraag 18

2p Een invulopdracht over de eigenaar van een Duits kledingbedrijf:

1 In 1931 werd hij lid van de ...**(1)**... , de partij van Hitler. Door het contact met de nazi's kon hij een nieuw bedrijf beginnen.

2 Hij maakte de uniformen van de nazi-knokploeg, de ...**(2)**... , ook wel de Bruinhemden genoemd.

3 Ook de zwarte uniformen van de elitesoldaten, de ...**(3)**... , ook wel de Duitse Zwarthemden genoemd, werden door hem gemaakt.

- Maak de tekst kloppend door de namen van de **organisaties** in te vullen.

Doe het zo:

Bij zin 1 hoort ... (vul de naam van een organisatie in).

(enzovoort tot en met zin 3)

maximumscore 2

Bij zin 1 hoort: NSDAP / Nationalsozialistische Deutsche Arbeiterpartei/Nationaalsocialistische Duitse Arbeiderspartij.

Bij zin 2 hoort: SA / Sturmabteilung.

Bij zin 3 hoort: SS / Schutzstaffel.

indien drie antwoorden juist 2

indien twee antwoorden juist 1

indien minder dan twee antwoorden juist 0

Opdracht vmbo examen 2021 eerste tijdvak, vraag 19

1p Tijdens de economische crisis tussen 1930 en 1940 werden werklozen in Nederland door de overheid verplicht om te stempelen.

- Noem een reden voor deze verplichting.

maximumscore 1

Uit het antwoord moet blijken dat moest worden voorkomen dat werklozen zwart konden werken / stiekem geld konden (bij)verdienen (naast de steun van de staat) / dat werklozen niet vertrouwd werden door de overheid.

Opdracht vmbo examen 2021 eerste tijdvak, vraag 20

Bron

Een herinnering van iemand uit de Sovjet-Unie (1935):

Bijna iedere nacht reed de zwarte bus door de stad om mensen te arresteren. Ik was altijd bang dat hij voor mijn huisdeur zou stoppen. En inderdaad, op een nacht was het zover. Een speciaal commando stormde mijn huis binnen. Ik werd afgevoerd in de bus. De rit duurde heel erg lang.

Ik was totaal uitgeput. Bij aankomst werden onze spullen ingenomen. Ik had geen naam meer, ik was gevangene nummer 194021. Ik werd ervan beschuldigd dat ik had meegeluisterd naar een grap over Stalin.

Gebruik de bron.

2p In de bron zijn enkele kenmerken van het stalinisme te herkennen.

- Noem twee van deze kenmerken.

maximumscore 2

Voorbeelden van juiste antwoorden zijn (twee van de volgende):

- strafkampen
- persoonsverheerlijking
- geheime politie
- vervolging van tegenstanders
- terreur

per juist kenmerk 1

Opmerking

Ook juiste omschrijvingen van de hierboven genoemde kenmerken mogen goed gerekend worden.

Opdracht vmbo examen 2021 eerste tijdvak, vraag 21

Bron

Herinneringen van een vrouw uit de Sovjet-Unie over het jaar 1937:

Ik hield van Stalin. Ik ben van hem blijven houden. Zelfs toen ze over hem gingen schrijven dat hij verkeerde dingen heeft gedaan. Ik bleef van hem houden. Toen ik onze buurman een nare opmerking over Stalin hoorde maken, wilde ik hem aangeven bij de geheime politie. Ja, dat meende ik echt! Ik was in staat mijn eigen vader en moeder, van wie ik hield, aan te geven. Echt waar!

Gebruik de bron.

2p De liefde van de vrouw voor Stalin is opmerkelijk. Toch is haar liefde voor Stalin wel te verklaren door een onderdeel van de politiek die Stalin gevoerd heeft.

- Geef eerst **met behulp van de bron** aan waarom de liefde van de vrouw voor Stalin opmerkelijk is.
- Noem daarna **zonder de bron** een onderdeel van de politiek van Stalin waarmee deze opmerkelijke liefde verklaard kan worden.

Doe het zo:

De liefde van de vrouw is opmerkelijk, omdat ...

Een onderdeel van de politiek van Stalin is ...

maximumscore 2

Voorbeeld van een juist antwoord is:

- De liefde van de vrouw is opmerkelijk, omdat zij Stalin (als de leider van het land) niet de schuld gaf van allerlei misstanden / zij ondanks alles/alle berichten over misdaden positief bleef over Stalin 1
- Een onderdeel van de politiek van Stalin is (één van de volgende): 1
 - dat er (door de propaganda / persoonsverheerlijking) sprake was van indoctrinatie (of een voorbeeld daarvan).
 - dat er sprake was van censuur (door het weglaten van informatie hierover).
 - dat er sprake was van gratis sociale voorzieningen en onderwijs.
 - dat er wettelijke gelijkstelling van mannen en vrouwen was.
 - de overtuiging dat de communistische partij (onder leiding van Stalin) het land/de wereld zou verbeteren.

Opdracht vmbo examen 2021 eerste tijdvak, vraag 22

2p Al vanaf 1935 werden er in Duitsland televisieprogramma's uitgezonden. De inhoud van die programma's werd door de staat bepaald. In de uitzendingen kwam van alles aan bod, zoals kooktips, voetbalwedstrijden en wetenschappers die voorhoofden en neuzen van Arische en niet-Arische kinderen opmeten.

Vijf kenmerken van het nationaalsocialisme:

1 concentratiekampen

2 Führerprincipe

3 rassenleer

4 terreur

5 totalitair

- Welke **twee** kenmerken passen bij deze televisie-uitzendingen? Schrijf alleen de nummers op.

Maximumscore 2

- (nummer) 3 (= rassenleer) 1
- (nummer) 5 (= totalitair) 1

Opdracht vmbo examen 2021 eerste tijdvak, vraag 23

Bron

Een propagandaposter van de nazi's (1937):

Toelichting

Op de poster staat bovenaan: de Hitlerjugend.

Onderaan staat: ter bescherming van mijn gezin.

Gebruik de bron.

1p De bron laat zien dat het volgens de nazi's belangrijk was dat jongeren lid waren van de Hitlerjugend. Zo konden ze beter hun gezin beschermen.

Waartegen moest het gezin volgens de bron worden beschermd?

Doe het zo:

- Volgens de bron moest het gezin worden beschermd tegen ...

maximumscore 1

Uit het antwoord moet blijken dat volgens de bron het gezin moest worden

beschermd tegen (de invloed van) Joden en/of communisten.

Opdracht vmbo examen 2021 eerste tijdvak, vraag 24

Bron

Een propagandaposter van de nazi's (1937):

Toelichting

Op de poster staat bovenaan: de Hitlerjugend.

Onderaan staat: ter bescherming van mijn gezin.

Gebruik de bron

1p De NSDAP had ook nog **andere** redenen om jongeren lid te maken van de Hitlerjugend.

- Noem een andere reden.

maximumscore 1

Uit het antwoord moet blijken dat jongeren op deze manier geïndoctrineerd konden worden met het nationaalsocialistische gedachtegoed / dat jongens binnen de Hitlerjugend (op een speelse manier) opgeleid konden worden tot (volgzame) soldaten.

Vmbo-examen tweede tijdvak, 2021, vraag 16

In 1929 ontstond er een economische wereldcrisis. Vooral Duitsland werd zwaar getroffen en miljoenen mensen verloren hun baan. De volgende gebeurtenissen **in de Verenigde Staten** speelden hierbij een rol:

- 1 Banken gingen failliet doordat leningen niet meer terugbetaald konden worden.
- 2 De aandelenkoersen daalden enorm.
- 3 Financiële hulp aan Duitsland werd stopgezet.

Wat is de juiste volgorde van deze gebeurtenissen die geleid hebben tot een hoge werkloosheid in Duitsland?

- A. 1 → 2 → 3 → hoge werkloosheid in Duitsland
- B. 1 → 3 → 2 → hoge werkloosheid in Duitsland
- C. 2 → 1 → 3 → hoge werkloosheid in Duitsland
- D. 2 → 3 → 1 → hoge werkloosheid in Duitsland

Antwoord C

Opdracht (vmbo-examen 2022, derde tijdvak, vraag 6)

1p Om een tweefronten-oorlog te voorkomen, bedachten de Duitsers een aanvalsplan om Frankrijk zo snel mogelijk te verslaan. Wat is de naam van dit aanvalsplan?

- A. Dawesplan
- B. Marshallplan
- C. Vijfjarenplan
- D. Von Schlieffenplan

Antwoordmodel

D

Opdracht (vmbo-examen 2022, derde tijdvak, vraag 7)

2p Hieronder staan vijf gebeurtenissen uit de periode 1914-1918:

1. De Verenigde Staten gaan meedoen aan de Eerste Wereldoorlog.
2. Duitsland begint een onbeperkte duikbotenoorlog.
3. Er komt een grote stroom Belgische vluchtelingen naar Nederland.
4. Frankrijk en Duitsland ondertekenen de wapenstilstand.
5. In Sarajevo wordt de Oostenrijkse troonopvolger bij een aanslag gedood.

Zet de gebeurtenissen in de juiste volgorde, van vroeger naar later.

Doe het zo:

Eerst ..., dan ..., daarna ..., vervolgens ... en ten slotte ... (vul nummers in).

Antwoordmodel

maximumscore 2

Eerst 5, dan 3, daarna 2, vervolgens 1 en ten slotte 4.

Opmerking

Als door het weglaten van één foutief geplaatst nummer een verder foutloze reeks ontstaat, wordt 1 scorepunt toegekend.

Opdracht (vmbo-examen 2022, derde tijdvak, vraag 8)**Bron****bron 4**

Hieronder staan vijf onderdelen uit verschillende grondwetten:

onderdeel 1

De kosten voor het bijzonder en het openbaar onderwijs worden allebei door de overheid betaald. Het onderwijs mag zelf bepalen welke leermiddelen er worden gebruikt en wie er les mogen geven.

onderdeel 2

De Eerste Kamer bestaat uit 39 leden. De leden moeten worden gekozen uit de mannen die de meeste belasting betalen.

onderdeel 3

De overheid heeft de plicht maatregelen te treffen voor de verbetering van de volksgezondheid en het voorkómen van ziekten.

onderdeel 4

De Tweede Kamer bestaat uit honderd leden, gekozen volgens het stelsel van evenredige vertegenwoordiging.

onderdeel 5

De Koning is onschendbaar; de ministers zijn verantwoordelijk.

Gebruik de bron

2p Welke twee onderdelen zijn in de nieuwe Grondwet van 1917 voor het eerst opgenomen? Schrijf alleen de nummers op.

Antwoordmodel

maximumscore 2

- (onderdeel) 1 1
- (onderdeel) 4 1

Opdracht (vmbo-examen 2022, derde tijdvak, vraag 9)

Bron

Toelichting

Bovenaan staat: kolennood (= een gebrek aan steenkool).

Op de binnenrand staat: Al zijn er geen steenkolen meer voorhanden, wij zullen ons kacheltje toch heerlijk branden.

Op het papier in het midden staat: papierballenfabrikatie, winter 1917-1918.

Gebruik de bron

1p Het bord is gemaakt om mensen te herinneren aan een kenmerk van het dagelijks leven in Nederland tijdens de Eerste Wereldoorlog. Welk kenmerk wordt bedoeld?

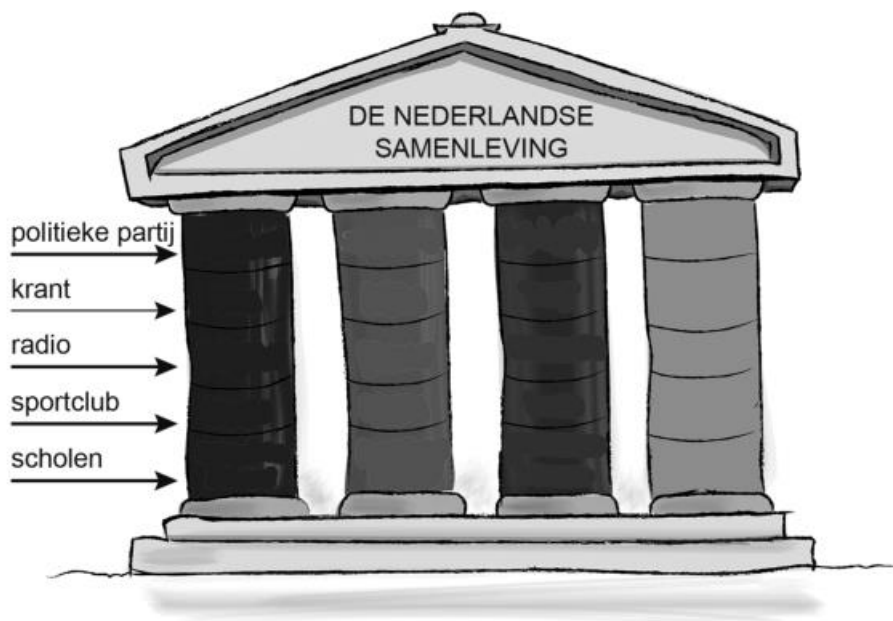
- A. gelijkschakeling
- B. mobilisatie
- C. neutraliteit
- D. schaarste

Antwoordmodel

D

Opdracht (vmbo-examen 2022, derde tijdvak, vraag 10)

Bron

Gebruik de bron

1p De tekening kan gebruikt worden om een historisch verschijnsel uit de eerste helft van de twintigste eeuw in Nederland uit te leggen.

Welk verschijnsel wordt bedoeld?

Antwoordmodel

maximumscore 1

Uit het antwoord moet blijken dat het om verzuiling gaat.

Opdracht (vmbo-examen 2022, derde tijdvak, vraag 11)

Bron

Toelichting

Links op het bord staat: Deze Volkenbondbrug is bedacht door de president van de Verenigde Staten.

Op de brug staat van links naar rechts: België, Frankrijk, Engeland en Italië.

Gebruik de bron

1p De tekening gaat over de Volkenbond.

Welke omschrijving past bij de bron? De Volkenbond gaat

- A. een succes worden, omdat de Verenigde Staten deelnemen.
- B. een succes worden, omdat Duitsland deelneemt.
- C. mislukken, omdat de Verenigde Staten niet deelnemen.
- D. mislukken, omdat Duitsland niet deelneemt.

Antwoordmodel

C

Opdracht (vmbo-examen 2022, derde tijdvak, vraag 12)

2p Een bewering over de Franse bezetting van het Ruhrgebied: de bezetting van het Ruhrgebied kwam door twee strafbepalingen uit het Verdrag van Versailles, namelijk **herstelbetalingen** en **demilitarisatie**.

Geef een argument waaruit blijkt dat de bewering juist is.

Doe dit door:

- eerst aan te geven dat de herstelbetalingen een oorzaak waren van de Franse bezetting,
- en vervolgens aan te geven dat de demilitarisatie de bezetting makkelijker maakte.

Antwoordmodel

maximumscore 2

Voorbeeld van een juist antwoord is:

- De herstelbetalingen waren een oorzaak van de Franse bezetting (van het Ruhrgebied), want de bezetting vond plaats omdat Duitsland de herstelbetalingen niet kon voldoen 1
- De demilitarisatie maakte de bezetting makkelijker, omdat het Duitse leger niet in deze (grens)gebieden mocht zijn (en dus geen weerstand kon bieden aan het Franse en Belgische leger)/niet sterk genoeg was 1

Opdracht (vmbo-examen 2022, derde tijdvak, vraag 13)

Bron

Uit een verslag van een studiereis naar de Sovjet-Unie, geschreven door een Engelse communist (1932)

We bezochten een staatsfabriek die tractoren produceerde. Zij haalden de productie in 775 uur in plaats van de 924 uur die eerder was gepland. Nieuwe berekeningen laten zien dat de productie met 150% kan groeien. Dit nieuwe economische systeem werkt volgens mij veel beter dan het kapitalistische systeem.

Gebruik de bron

2p Stel: je doet onderzoek naar de werking van de planeconomie in de Sovjet-Unie en je vindt deze bron.

- Geef eerst een argument waaruit blijkt dat de bron bruikbaar is voor je onderzoek.
- Geef daarna een argument waaruit blijkt dat de bron niet zo betrouwbaar is voor je onderzoek.

Antwoordmodel

maximumscore 2

Voorbeeld van een juist antwoord is:

- De bron is bruikbaar, omdat het een verslag is van iemand waarin de gevolgen van de planeconomie beschreven worden (met zijn conclusie erbij) 1
- De bron is niet zo betrouwbaar, omdat de schrijver waarschijnlijk een (politieke) bedoeling had met de beschrijving / omdat de schrijver eenzijdig/niet objectief was als communist/West-Europese journalist in zijn verslag / omdat de gegevens waarop de schrijver zich baseert propaganda zijn/verzonnen kunnen zijn / omdat zijn conclusie niet te controleren is 1

Opmerking

Het antwoord bij het tweede deel van de vraag dat het de mening van slechts één persoon is, mag niet goed gerekend worden.

Opdracht (vmbo-examen 2022, derde tijdvak, vraag 14)

Bron

onderdeel 1

Verkiezingsuitslag van de Rijksdagverkiezingen (november 1932):

partij	%	zetels
Nationaal-Socialistische Duitse ArbeidersPartij	33,1%	196
Sociaal-Democratische Partij van Duitsland	20,4%	121
Communistische Partij van Duitsland	16,9%	100
Duitse Centruumpartij	11,9%	70
overige partijen	17,7%	97
totaal	100%	584

onderdeel 2 Een stembiljet voor de Rijksdagverkiezingen (1936): Toelichting

Op de bron staat: Rijksdag voor vrijheid en vrede
 Nationaal-Socialistische Duitse Arbeiders Partij
 Adolf Hitler

Gebruik de bron

2p Duitsland werd tussen 1900 en 1945 op verschillende manieren geregeerd. Zo is Duitsland in die tijd een keizerrijk, een democratie en een dictatuur geweest.

Welke regeringsvorm hoort bij Duitsland in onderdeel 1 en welke in onderdeel 2? Licht je antwoord toe met behulp van de bron.

Doe het zo:

Regeringsvorm bij onderdeel 1 is: ... (kies uit: keizerrijk / democratie / dictatuur), want ... (licht je antwoord toe met behulp van de bron).

Regeringsvorm bij onderdeel 2 is: ... (kies uit: keizerrijk / democratie / dictatuur), want ... (licht je antwoord toe met behulp van de bron).

Antwoordmodel

maximumscore 2

Uit het antwoord moet blijken:

- Regeringsvorm bij onderdeel 1 is democratie, want in de bron staat een zetelverdeling verspreid over meerdere politieke partijen / want er vinden vrije verkiezingen plaats 1
- Regeringsvorm bij onderdeel 2 is dictatuur, want uit de bron blijkt dat er alleen op (Adolf) Hitler/de NSDAP gestemd kan worden / want het stembiljet is al ingevuld 1

Opmerking

Alleen als na een juiste keuze een juiste, bijpassende toelichting volgt, wordt 1 scorepunt toegekend.

Opdracht (vmbo-examen 2022, derde tijdvak, vraag 15)

1p Rond 1900 werd in Berlijn het Rijkskanselier-plein aangelegd. In de loop van 1933 werd de naam van dit plein veranderd in het Adolf Hitlerplein.

Naar aanleiding van welke gebeurtenis is de naam van dit plein veranderd?

Antwoordmodel

maximumscore 1

Uit het antwoord moet blijken dat in 1933 Hitler/de NSDAP de macht overgenomen heeft.

Opdracht (vmbo-examen 2022, derde tijdvak, vraag 16)

1p Duitsland en de Sovjet-Unie waren tussen 1935 en 1945 allebei een totalitaire staat met veel gemeenschappelijke kenmerken. Maar er waren ook economische en ideologische verschillen tussen beide totalitaire staten.

Noem één economisch of één ideologisch verschil tussen beide staten.

Doe het zo:

In Duitsland ..., terwijl in de Sovjet-Unie ... (noem een verschil).

Antwoordmodel

maximumscore 1

Voorbeeld van een juist antwoord is (een van de volgende):

- In Duitsland bleef het particuliere bedrijfsleven bestaan, terwijl in de Sovjet-Unie de meeste bedrijven eigendom van de staat werden.
- In Duitsland was het antisemitisme/racisme een belangrijke reden om mensen in kampen te zetten/te vermoorden, terwijl in de Sovjet-Unie racisme (officieel) geen deel uitmaakte van de communistische ideologie.
- In Duitsland was de ideologie het nationaal-socialisme, terwijl dat in de Sovjet-Unie het communisme was.

Opmerking

Alleen bij een juist verschil tussen Duitsland en de Sovjet-Unie wordt 1 scorepunt toegekend

Opdracht (vmbo-examen 2022, derde tijdvak, vraag 17)

Bron

Uit een artikel over een rechtszaak in 1936 tegen oud-partijleiders in de Sovjet-Unie:

Het vreemde aan de hele rechtszaak is dat de verdachten schuld bekenden. “Waar we van worden beschuldigd, is de volledige waarheid”, verklaarde een verdachte. “Ik ben niet van plan mezelf te verdedigen.” De oud-partijleiders werden ervan beschuldigd de macht te willen grijpen en Stalin te willen vermoorden. De verdachten bekenden schuld in de hoop dat hun familie gespaard zou worden.

Gebruik de bron

2p Hieronder staan vijf begrippen:

1. collectivisatie
2. planeconomie
3. showprocessen
4. strafkampen
5. zuiveringen

☐ Welke twee begrippen zijn te herkennen in de bron? Schrijf alleen de nummers op.

Antwoordmodel

maximumscore 2

- (nummer) 3 (= showprocessen) 1
- (nummer) 5 (= zuiveringen) 1

Opdracht (vmbo-examen 2022, derde tijdvak, vraag 18)

2p Een bewering:

Door de economische crisis kreeg de NSB meer aanhang. Dat vormde een steeds grotere bedreiging voor de Nederlandse democratie.

Toon aan dat de bewering juist is.

Doe dit door:

- eerst aan te geven waarom de economische crisis een oorzaak was van de toename van de aanhang van de NSB,
- en vervolgens een argument te geven waarom een steeds grotere aanhang van de NSB een bedreiging vormde voor de democratie.

Antwoordmodel

maximumscore 2

Uit het antwoord moet blijken dat:

- door de economische crisis de ontevredenheid onder de bevolking groeide (onder andere vanwege de groeiende/hoge werkloosheid) / de NSB een oplossing voor de economische crisis beloofde (waardoor de partij meer stemmen kreeg) 1

- een steeds grotere aanhang een bedreiging vormde voor de democratie, omdat de NSB tegen de democratie was / omdat de NSB wilde dat één partij/één leider aan de macht kwam / omdat de NSB geen rekening met een/de minderheid wilde houden 1

Opdracht (vmbo-examen 2022, derde tijdvak, vraag 19)

Bron

Een Duitse briefkaart (1938):

Toelichting

Op de bron staat: Oostenrijk komt thuis! 10 april 1938

Gebruik de bron

1p Naar aanleiding van welke gebeurtenis is deze briefkaart gemaakt?

Antwoordmodel

maximumscore 1

Uit het antwoord moet blijken dat het gaat om de Anschluss/de aansluiting/de annexatie van Oostenrijk door (nazi-)Duitsland.

Opmerking

Het antwoord 'Oostenrijk komt thuis' mag niet goed gerekend worden.

Opdracht (vmbo-examen 2022, derde tijdvak, vraag 20)

Bron

Een Duitse briefkaart (1938):

Toelichting

Op de bron staat: Oostenrijk komt thuis! 10 april 1938

Gebruik de bron

2p Leg uit dat het begrip Heim ins Reich bij deze bron past.

Doe dit door:

- eerst aan te geven wat met Heim ins Reich wordt bedoeld,
- en daarna aan te geven dat dit begrip bij de bron past.

Antwoordmodel

maximumscore 2

Voorbeeld van een juist antwoord is:

- Met Heim ins Reich wordt bedoeld dat alle (etnische) Duitsers/ Duitstaligen in Duitsland/binnen de nieuwe/Duitse grenzen zouden moeten wonen 1
- Dit begrip past bij de bron, want Oostenrijk is een land waar Duits gesproken wordt en het moest zich (volgens de nazi's) bij Duitsland aansluiten (zodat Oostenrijk weer 'thuiskwam') 1

Opdracht (vmbo-examen 2022, derde tijdvak, vraag 21)

Bron

Uit een toespraak van een regeringsleider (1938):

We hebben het Tsjechoslowaakse probleem opgelost. Hier is het document met onze handtekeningen. Het is, naar mijn mening, het begin van een veel grotere vrede voor Europa. Ik heb vanmorgen nog een gesprek gehad met de Duitse rijkskanselier, meneer Hitler, en wij hebben beiden de overeenkomst ondertekend. Wij willen met deze overeenkomst laten zien dat onze twee volken nooit meer oorlog met elkaar willen voeren.

Gebruik de bron

1p Uit welk land kwam de regeringsleider die deze toespraak hield? En naar aanleiding van welke gebeurtenis hield hij deze toespraak?

	land	naar aanleiding van
	Groot-Brittannië	de Conferentie van München
A	Groot-Brittannië	het tekenen van het niet-aanvalsverdrag
B	Sovjet-Unie	de Conferentie van München
C	Sovjet-Unie	het tekenen van het niet-aanvalsverdrag
D		

Antwoordmodel

A

Opdracht (vmbo-examen 2022, derde tijdvak, vraag 22)

Bron

Een uitspraak uit 1941:

Zondag 22 juni zijn de Duitse legers de Sovjet-Unie binnengetrokken. Dit is een briljante daad van Hitler als militair strateeg en als bouwer van het nieuwe Europa.

Gebruik de bron

1p Onder welke naam staat de gebeurtenis bekend die in de bron wordt omschreven?

Antwoordmodel

maximumscore 1

Operatie Barbarossa

Opdracht (vmbo-examen 2022, derde tijdvak, vraag 23)

2p Tijdens de Tweede Wereldoorlog werd Sinterklaas bij een intocht in 1941 begroet door de jongerenbeweging van de NSB. Sinterklaas was ook aanwezig bij een concert voor kinderen van Nederlanders die vrijwillig voor de nazi's vochten. Dit alles werd uitgezonden in het bioscoopjournaal.

Hieronder staan zes begrippen die gaan over Nederland tijdens de Tweede Wereldoorlog:

1. capitulatie
2. censuur
3. collaboratie
4. mobilisatie
5. persoonsbewijs
6. propaganda

Welke twee begrippen horen bij de tekst hierboven over de intocht van Sinterklaas? Schrijf alleen de nummers op.

Antwoordmodel

maximumscore 2

- (nummer) 3 (= collaboratie) 1
- (nummer) 6 (= propaganda) 1

Opdracht (vmbo-examen 2022, derde tijdvak, vraag 24)

Bron

Twee afbeeldingen die dezelfde gebeurtenis tijdens de Tweede Wereldoorlog laten zien:
afbeelding 1

afbeelding 2 Toelichting Vertaling van de tekst: Herdenk 7 december

Gebruik de bron

1p Afbeelding 1 en 2 gaan over dezelfde gebeurtenis.

Welke gebeurtenis is dat?

- A. de aanval op Pearl Harbor
- B. de Blitzkrieg in Polen
- C. de invasie in Normandië
- D. de slag bij Stalingrad

Antwoordmodel

A

Opdracht (vmbo-examen 2022, derde tijdvak, vraag 25)

Bron

Uit een televisieprogramma (uit 2001) over een NSB'er:

Zijn echtgenote heeft nooit begrepen waarom mensen boos waren over zijn lidmaatschap van de NSB. Hij richtte zich vooral op de sociale tak van de NSB. Zo collecteerde hij voor de Winterhulp, de liefdadigheidsorganisatie van de NSB. Ook zette hij zich in voor de Volksdienst. De Volksdienst hielp slachtoffers van bombardementen en zamelde kleding en meubels in voor de armen. Joden kregen geen hulp van deze organisaties.

Gebruik bron 15.

2p Iemand beweert dat de man fout was in de oorlog. De echtgenote van de man is het daar niet mee eens. Zij vindt dat haar man niet fout was in de oorlog.

Geef voor beide standpunten een argument. Doe het zo:

- De man was fout, want ...
- De man was niet fout, want ...

Antwoordmodel

maximumscore 2

Voorbeeld van een juist antwoord is:

- De man was fout, want hij was (actief) lid van de NSB / hij was lid van een organisatie die geen joden wilde helpen 1
- De man was niet fout, want hij hield zich bezig met hulpprogramma's (van de NSB) / liefdadigheid 1

Opdracht (vmbo-examen 2022, derde tijdvak, vraag 26)

1p In de loop van de Tweede Wereldoorlog werd in Nederland maar één politieke partij toegestaan.

Welk klassiek grondrecht werd daarmee geschonden?

Antwoordmodel

maximumscore 1 (

het recht op) vrijheid van vereniging en vergadering

Opmerking

Vrijheid van meningsuiting mag niet goed gerekend worden.

Opdracht (vmbo-examen 2022, derde tijdvak, vraag 27)

Bron

Hieronder staan drie verhalen over onderduiken tijdens de Tweede Wereldoorlog in Nederland:

verhaal a

In het geheim maakte en repareerde ik wapens. Ik was net op tijd ontsnapt bij een inval van de bezetter en moest onderduiken. Ik heb toen met een oppasser van een dierentuin gepraat. Hij zei: "Ga vannacht maar in het hok van de chimpansee." Daar heb ik dus geslapen. In de kooi ernaast zat de gorilla Japie.

verhaal b

De Duitsers deden meestal 's nachts invallen om jonge mannen te arresteren. Dan vluchtten de jongens uit de buurt het huis uit en klommen over de schutting mijn tuin in. Volgens afspraak stond mijn tuinkamerdeur altijd open. Het gebeurde vaak dat een jongen bij mij naar binnen rende en zich dan onder mijn bed verstopte.

verhaal c

Zo liepen we dan door de stromende regen, vader, moeder en ik, op weg naar het onderduikadres. De arbeiders die we tegenkwamen, keken ons vol medelijden na. Ze vonden het jammer dat ze ons geen voertuig konden aanbieden vanwege de opvallende gele ster op onze kleding.

Gebruik de bron

2p Hieronder staan vier mogelijke redenen om onder te duiken:

- 1 deelname aan de Spoorwegstaking
- 2 gedwongen tewerkstelling
- 3 Joods zijn
- 4 verzetsdaden plegen

Geef per verhaal aan welke reden daarbij hoort. Let op! Een reden mag maar één keer worden gebruikt. Er blijft één reden over.

Doe het zo:

Bij verhaal a hoort reden ... (vul nummer in). (enzovoort tot en met verhaal c)

Antwoordmodel

maximumscore 2

Bij verhaal a hoort reden 4 (= verzetsdaden plegen).

Bij verhaal b hoort reden 2 (= gedwongen tewerkstelling).

Bij verhaal c hoort reden 3 (= Joods zijn).

indien drie antwoorden juist 2

indien twee antwoorden juist 1

indien minder dan twee antwoorden juist 0

Opdracht (vmbo-examen 2022, derde tijdvak, vraag 28)

Bron

Over de geschiedenis van een bank in Nederland:

Tijdens de Tweede Wereldoorlog richtte de Duitse bezetter een nep-bank op. Nederlandse Joden moesten hun geld op deze nep-bank zetten. Ook moesten ze al hun sieraden en kunst bij deze nep-bank opslaan. De directie van deze bank wist in 1943 dat de Duitse bezetter Joden zou afvoeren. Hun bankrekeningen werden opgeheven. Alle kostbaarheden van Joden werden verkocht. Van dat geld werden onder andere deportaties

betaald en werd 11 miljoen gulden geïnvesteerd in de uitbreiding van kamp Westerbork. Ook concentratiekamp Vught is betaald met Joods geld.

Gebruik de bron

1p Uit de bron blijkt dat Nederland tijdens de Tweede Wereldoorlog geen rechtsstaat meer was. Geef een reden, met behulp van de bron, waarom Nederland toen geen rechtsstaat meer was.

Doe het zo:

Nederland was toen geen rechtsstaat meer, want ... (geef een reden met behulp van de bron).

Antwoordmodel

maximumscore 1

Voorbeeld van een juist antwoord is:

Nederland was toen geen rechtsstaat meer, omdat (een van de volgende):

- Joden/Joodse bezittingen niet werden beschermd door de overheid.
- de overheid/de Duitse bezetter de wet overtrad door een nep-bank op te richten.
- er voor Joden blijkbaar geen rechtsgelijkheid/rechtszekerheid/recht op bezit meer bestond.
- de overheid/de Duitse bezetter het geld/de bezittingen van de Joden roofde/in beslag nam (in plaats van hun bezit te beschermen) / er geen mogelijkheid was om een beroep te doen op een rechter.

Opdracht (vmbo-examen 2022, derde tijdvak, vraag 29)

Bron

Over de geschiedenis van een bank in Nederland:

Tijdens de Tweede Wereldoorlog richtte de Duitse bezetter een nep-bank op. Nederlandse Joden moesten hun geld op deze nep-bank zetten. Ook moesten ze al hun sieraden en kunst bij deze nep-bank opslaan. De directie van deze bank wist in 1943 dat de Duitse bezetter Joden zou afvoeren. Hun bankrekeningen werden opgeheven. Alle kostbaarheden van Joden werden verkocht. Van dat geld werden onder andere deportaties betaald en werd 11 miljoen gulden geïnvesteerd in de uitbreiding van kamp Westerbork. Ook concentratiekamp Vught is betaald met Joods geld.

Gebruik de bron

1p Twee beweringen over de Holocaust:

Bewering 1: de Holocaust was een onvoorbereide actie.

Bewering 2: de Holocaust was een zorgvuldig geplande actie.

Welke bewering is juist? Verklaar je keuze met behulp van de bron.

Doe het zo: Bewering ... (kies uit: 1 of 2) is juist, want ... (geef een verklaring met behulp van de bron).

Antwoordmodel

maximumscore 1

Voorbeeld van een juist antwoord is:

Bewering 2 is juist, want dat de Holocaust juist zorgvuldig gepland/een van tevoren bedacht plan was (en geen spontane/onvoorbereide actie), blijkt uit het roven van Joods geld en kostbaarheden / blijkt uit het door Joden laten betalen van hun eigen deportatie / blijkt uit het op de hoogte zijn van de plannen bij de directie.

Opmerking

Alleen als na 'bewering 2' een juiste verklaring volgt, wordt 1 scorepunt toegekend.

Opdracht (vmbo-examen 2022, derde tijdvak, vraag 30)

Bron

Uit een documentaire over de Tweede Wereldoorlog in Indonesië:

In een toespraak zei Soekarno dat hij de keizer van Japan zeer dankbaar was. De idealen waar vele Indonesiërs al tientallen jaren voor hadden gestreden, waren nu bijna bereikt. De Japanners gaven op de Inlandse school militaire training. Dat werd door veel leerlingen leuk gevonden. Dan werd er geoefend met houten geweren en werd er gemarcheerd. De Amerikanen, de Engelsen en de Nederlanders waren dan de vijanden.

Gebruik de bron

1p Welk begrip past bij de inhoud van de documentaire?

- A. dwangarbeid
- B. kampen
- C. nationalisme
- D. soevereiniteitsoverdracht

Antwoordmodel

C